

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ У ВТОРИННИХ МІСТАХ РЕГІОНУ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ:
ВИКЛИКИ І СПРІЯННЯ ІНКЛЮЗІЇ
ТА ЗГУРТОВАНOSTІ ГРОМАДИ

UKRAINIAN REFUGEES IN SECONDARY CITIES OF
CENTRAL AND EASTERN EUROPE AND UKRAINE:
CHALLENGES AND PROMOTING INCLUSION
AND COMMUNITY COHESION

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НН ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

ISSN 2218-5348

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 2 (30)

**ЗА МАТЕРІАЛАМИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ У ВТОРИННИХ МІСТАХ РЕГІОНУ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ:
ВИКЛИКИ ТА СПРІЯННЯ ІНКЛЮЗІЇ ТА
ЗГУРТОВАНОСТІ ГРОМАДИ**

(м. Ужгород, 19 грудня 2024 р.)

Ужгород
2025

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TRANSCARPATHIAN REGIONAL MILITARY ADMINISTRATION
SU 'UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY'
ER INSTITUTE OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES**

ISSN 2218-5348

INTERNATIONAL SCIENTIFIC HERALD

Issue 2 (30)

**MATERIALS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE**

**UKRAINIAN REFUGEES IN SECONDARY CITIES OF CENTRAL
AND EASTERN EUROPE AND UKRAINE:
CHALLENGES AND PROMOTING INCLUSION AND
COMMUNITY COHESION**

(Uzhhorod, December 19, 2024)

Uzhhorod
2025

У збірнику представлено матеріали учасників Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Українські біженці у вторинних містах регіону Центрально-Східної Європи та України: виклики та сприяння інклюзії та згуртованості громади», яка відбулася 19 грудня 2024 року в м. Ужгороді. На порядок денний було винесено питання регулювання імміграції іноземців в Україну в контексті імплементації законодавчих норм ЄС, проблеми війни і миру в контексті російської агресії проти України, питання реінтеграції біженців і трудових мігрантів та задіяння їх потенціалу для повоєнного відновлення України та інші. В обговоренні питань взяли участь експерти України, Словаччини, Польщі.

Видання розраховано на експертів з питань міграційної політики України, міжнародної та національної безпеки, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, студентів факультетів міжнародних відносин, всіх, хто цікавиться питаннями державної міграційної політики.

Електронна версія:
https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/deps-nni_euroint

Укладач П. В. Токар

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Ужгородського національного університету
(протокол № 5 від 5 травня 2025 р.)*

Думки, висловлені у публікаціях, належать винятково авторам.
Видавець не несе відповідальності за їхній зміст.

The collection presents the materials of the participants of the International Scientific and Practical Internet Conference 'Ukrainian Refugees in Secondary Cities of Central and Eastern Europe and Ukraine: Challenges and Promoting Inclusion and Community Cohesion', which took place in Uzhhorod on December 19, 2024. The agenda included the regulation of foreign immigration to Ukraine in the context of the implementation of EU legislation, the problems of war and peace in the context of Russian aggression against Ukraine, the reintegration of refugees and migrant workers and the use of their potential for the post-war reconstruction of Ukraine, and others. Experts from Ukraine, Slovakia and Poland took part in the discussion.

The publication is intended for experts in migration policy of Ukraine, international and national security, representatives of state authorities and local self-government, students of international relations and all those interested in state migration policy.

Electronic version:
https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/deps-nni_euroint

*Recommended for publication
by the Academic Council of Uzhhorod National University
(protocol No. 5 of 5 May 2025)*

The opinions expressed in the publications are solely those of the authors.
The editorial team is not responsible for their content.

ЗМІСТ

Передмова (Петро Токар)	8
Ігор Тодоров. Вплив міграційної кризи, спричиненої російською агресією, на стабільність НАТО та ЄС: вимір країн Центрально-Східної Європи.....	11
Олена Малиновська. Регулювання імміграції іноземців в Україну в контексті імплементації законодавчих норм ЄС	17
Олександр Гладун. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України	22
Михайло Шелемба. Міграція як інструмент геополітичної боротьби: сучасні тенденції та виклики	28
Поліна Малеш. Тимчасова директива захисту: особливості застосування (публікується англійською мовою).....	33
Марта Шелемба. Українське міграційне законодавство в процесі підготовки до вступу в Європейський Союз	39
Яна Папцунова, Анна Мухіна. Динаміка інтеграції українських біженців у вторинних містах Центральної та Східної Європи на прикладі Кошице, Словаччина (публікується англійською мовою).....	43
Володимир Сергійчук. Спроба періодизації основних міграційних хвиль з України.....	53
Петро Токар, Людмила Середа. Дослідження проблеми інклюзії українських біженців та переселенців до територіальних громад: досвід ЄС та України	68
Іван Артьомов. Реінтеграція українських біженців: виклики та шляхи їх мінімізації	88
Наталія Гапак, Ярослав Бойко. Інтеграція внутрішніх мігрантів у нові громади: виклики, можливості і проблеми	102
Марія Менджул. Проблеми захисту прав дітей-переселенців в Україні та сусідніх державах членах-ЄС.....	106
Володимир Химинець, Анатолій Головка. Заходи реінтеграції біженців і трудових мігрантів та задіяння їх потенціалу для повоєнного відновлення	109
Анна-Валерія Ковач, Петро Токар. Демографічна ситуація на Закарпатті в часи незалежності	112
Михайло Лендел. З досвіду інтеграції внутрішньо переміщених осіб у Довжанській ОТГ (2022–2024 рр.)	122

CONTENTS

Preface (Petro Tokar)	8
Ihor Todorov. The impact of the migration crisis caused by Russian aggression on the stability of NATO and the EU: the Central and Eastern European dimension	11
Olena Malynovska. Regulation of immigration of foreigners to Ukraine in the context of the implementation of EU legislative norms.....	17
Oleksandr Hladun. The impact of migration processes on the course of ukrainian post-war reconstruction.....	22
Mykhailo Shelemba. Migration as an instrument of geopolitical struggle: current trends and challenges	28
Polina Malesh. Temporary protection directive: peculiarities of implementation.....	33
Marta Shelemba. Ukrainian migration legislation in the process of preparation for accession to the European Union	39
Jana Papcunová, Anna Mukhina. Integration Dynamics of Ukrainian Refugees in Secondary Cities of Central and Eastern Europe. The case study of Košice, Slovakia	43
Volodymyr Serhiychuk. An attempt to periodise the main migration waves from Ukraine	53
Petro Tokar, Liudmyla Sereda. Research on the problem of inclusion of Ukrainian refugees and internally displaced persons in territorial communities: the experience of the EU and Ukraine	68
Ivan Artyomov. Reintegration of Ukrainian refugees: challenges and ways to minimise them.....	88
Natalia Hapak, Yaroslav Boyko. Integration of internal migrants into new communities: challenges, opportunities and problems	102
Mariya Mendzhul. Problems of protecting the rights of displaced children in Ukraine and neighboring EU member states	106
Volodymyr Khymynets, Anatoliy Holovka. Measures for the reintegration of Ukrainian refugees and labor migrants and the use of their potential for post-war reconstruction	109
Anna-Valeria Kovach, Petro Tokar. Demographic situation in Zakarpattya during independenc.....	112
Mykhailo Lendel. From the experience of integration of internally displaced persons in Dovzhanska united territorial community (UTC) (2022–2024).....	122

ПЕРЕДМОВА

Повномасштабна агресія коаліції РФ-РБ проти України спричинила потоки мільйонних міграційних хвиль утікачів від війни до Європи та Північної Америки, призвела до виникнення нових соціально-економічних проблем, всезагальних кризових явищ в усіх сферах суспільного життя, небачених дотепер масштабних загроз національній безпеці держави. Це викликало глибокі демографічні зміни та соціально-економічні втрати не лише в українській спільноті, а й в усіх країнах Європи і на глобальній політичній та міграційно-демографічній карті світу в цілому.

Разом з тим і попри все, Україна і більшість цивілізованих країн за допомогою науковців та великої армії експертів ведуть науково-дослідницьку роботу, результати якої лягають в основу практик громадсько-політичних інституцій та діяльності урядів тих держав, які прагнуть скеровувати цей суспільний процес у раціональне і позитивне русло. Предметом досліджень багатьох науковців є ці процеси в їхніх країнах та в Україні.

Чи не найбільша частина наукових досліджень спрямована на вивчення міграційно-демографічного процесу та інших, пов'язаних із його впливом проблем, — утікачами від війни, біженцями і вимушеними переселенцями, їх захистом та ціннісними орієнтаціями, нинішніми ціннісними орієнтирами і майбутніми намірами стосовно України, поведінкою і міжгруповими та міжособистісними відносинами, їхньою інклюзією до територіальних громад у країнах перебування.

В українській науці проблеми застосування практики наукових і, зокрема, соціологічних досліджень міграції як чинника соціально-економічних перетворень і демографічних змін у сучасний період глобалізації та їх впливу на ці процеси і ситуацію в Україні та в країнах ЄС, а також ставлення в цих країнах до українських мігрантів, біженців і утікачів від війни, вирішення соціальних проблем переселенців в Україні в такому контексті не досліджувалися. З початком повномасштабної війни проти України актуалізація тематики радикально підвищилася.

Зазначена проблематика належить до кола наукових інтересів співробітників НН Інституту євроінтеграційних досліджень УжНУ. Свідчення цього — численні публікації з цієї тематики у фаховому виданні «Геополітика України: історія і сучасність», заснованому Інститутом, навчальні посібники, розділ у колективній монографії. Нині Інститут є партнером словацьких дослідників та інших сусідів по В-4 у реалізації наукового проєкту «Інклюзивна ЦСЄ: виклики та інтеграція біженців з України» (№ 22330013) за фінансової підтримки Міжнародного Вишеградського фонду. Мета проєкту — сприяти інклюзії, зміцнювати соціальну згуртованість, боротися з мовою ворожнечі та дискримінації, а також створювати більш гостинне середовище для українських біженців по всій Центральній та Східній Європі.

Саме в рамках реалізації наукового проєкту відбулась міжнародна науково-практична конференція «Українські біженці у вторинних містах регіону Цен-

трально-Східної Європи та України: виклики та сприяння інклюзії та згуртованості громади».

Матеріали, вміщені у цьому збірнику, свідчать про високий рівень представництва і фаховість дискусії учасників конференції.

Вони дозволять, безперечно, експертам, громадськості, працівникам органів державної влади і місцевого самоврядування краще орієнтуватися в питаннях реалізації міграційно-демографічної політики держави, глибше осмислити виклики міграції та її сучасні тенденції.

Увагу авторів збірника привертають такі важливі питання, як правові механізми регулювання міграції, спричиненої російською агресією, а також імміграції іноземців в Україну в контексті імплементації законодавчих норм ЄС (**Олена Малиновська**, Національний інститут стратегічних досліджень, **Ігор Тодоров**, Ужгородський національний університет), демографічна ситуація в Україні та регіонах держави, виклики і наслідки трагічного впливу міграції на ці процеси (**Олександр Гладун**, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України).

Міграцію як інструмент геополітичної боротьби досліджує **Михайло Шелемба** (Ужгородський національний університет).

Наукову розвідку **Марти Шелемби** (Ужгородський національний університет) присвячено стану українського міграційного законодавства в контексті підготовки до вступу в ЄС. Авторка, обґрунтовуючи загалом ефективність законотворчої діяльності в цьому напрямі, при цьому наголошує на необхідності подальшого розвитку нормативно-правового забезпечення.

Про імплементацію Директиви про тимчасовий захист як важливий крок в європейській міграційній політиці розмірковує Поліна Малеш (УжНУ, PhD здобувачка університету м. Трнава, Словачка Республіка).

Результати дослідження інтеграції українських біженців у вторинних містах Центральної та Східної Європи представили у науковій статті **Яна Папцунова** і **Анна Мухіна** (Інститут соціальних наук Словачкої академії наук, Кошице, Словачка Республіка). Автори висвітлюють багатогранні виклики і фактори, що сприяють успішній інтеграції, аналізують регіональні відмінності щодо стану, нормативно-правового застосування та інклюзії біженців до громад, проблеми внутрішньо переміщених осіб. Пілотне дослідження словацьких колег, в якому НН Інститут євроінтеграційних досліджень, будучи партнером, вивчав проблеми ВПО в Ужгороді, безперечно, надасть широку інформацію для розробки рекомендацій органам державної влади і місцевого самоврядування.

Періодизацію основних міграційних хвиль з України пропонує і глибоко обґрунтовує **Володимир Сергійчук** (Київський національний університет ім. Т. Шевченка).

Сучасні міграційні тренди представлені у розгорнутому дослідженні **Івана Артьомова** (Ужгородський національний університет). Автор глибоко обґрунтовує висновок, що проблема повернення вимушених мігрантів на батьківщину є сьогодні одним із найбільших викликів для безпеки та відновлення України.

Проблеми інтеграції ВПО та їхніх дітей у нові територіальні громади України висвітлено у наукових розвідках **Наталії Гапак** і **Ярослава Бойка**, **Марії Менджул** (Ужгородський національний університет).

Володимир Химинець і Анатолій Головка (Сектор досліджень Західного регіону НІСД) пропонують конкретні заходи щодо реінтеграції біженців і трудових мігрантів та задіяння їх потенціалу для повоєнного відновлення України.

Досвід конкретної територіальної ОТГ на Закарпатті — Довжанської — описує **Михайло Лендел** (Ужгородський національний університет).

Оргкомітет міжнародної науково-практичної конференції дякує авторам за подані високофактові матеріали. Їхні міркування, безперечно, прислужаться в процесі діяльності з мінімізації міграційних викликів.

Петро Токар,
кандидат соціологічних наук,
голова оргкомітету конференції,
директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень
Ужгородського національного університету

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних
комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID <https://orcid.org/0000000309869485>

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ, СПРИЧИНЕНОЇ РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ, НА СТАБІЛЬНІСТЬ НАТО ТА ЄС: ВИМІР КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Російська агресія проти України, що розпочалася у 2014 році та переросла у широкомасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, спричинила безпрецедентну міграційну кризу в Європі. За даними Агентства ООН у справах біженців (UNHCR), понад 13 мільйонів українців були змушені залишити свої домівки, з яких понад 8 мільйонів виїхали за межі країни [1]. Основний тягар прийому українських біженців припав на країни Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), зокрема Польщу, Словаччину, Чехію, Угорщину, Румунію, Болгарію та країни південної Балтії.

Проблематика міграції з України після 2022 року набула особливої актуальності у зв'язку з початком повномасштабної війни, що спричинила масовий виїзд українців за кордон. Мільйони громадян змушені були залишити свої домівки, і цей процес продовжується. До недавнього часу історична наука виокремлювала чотири великі хвилі міграції з України, остання з яких припадала на 1990-ті роки ХХ століття та була обумовлена переважно соціально-економічними факторами. Сучасний етап можна визначити як п'яту хвилю міграції, що є найбільш масштабною в історії країни. За класифікацією вона належить до так званих «дифузних» (розсіяних) міграцій, оскільки спричинена воєнними катаклізмами та охоплює всі соціальні групи.

Зростання кількості переміщених осіб спричинило нові виклики для Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу, які були змушені адаптувати свої стратегії безпеки та гуманітарної підтримки. У цьому контексті дослідження впливу міграційної кризи на стабільність цих організацій є важливим для розуміння політичних, економічних та безпекових наслідків для регіону.

Європейський Союз, відповідно до Директиви 2001/55/ЄС, активував механізм тимчасового захисту для українських громадян, що дозволило швидко надати їм соціальні гарантії без складних процедур надання статусу біженця [2]. Російсько-українська війна стала випробуванням не лише для України, а й для міжнародної спільноти. Найбільша кількість українських біженців у Європі зосереджена в Німеччині (30%) та Польщі (22%). За межами Європейського континенту найбільшу кількість осіб, які виїхали з України після початку повномасштабної агресії, прийняли США (280 тис.), Велика Британія (253,2 тис.) та Канада (210,2 тис.) [3].

Масова міграція з України викликала необхідність адаптації національного законодавства приймаючих країн у контексті забезпечення соціальних гарантій для

біженців. Ці зміни мають узгоджуватися з міжнародними нормами захисту прав людини, зокрема з принципом невислання (*non-refoulement*), закріпленим у статті 33 Конвенції про статус біженців 1951 року. Цей принцип забороняє примусове повернення осіб до країн, де їм загрожує переслідування. Він поширюється як на повернення до країни походження, так і на екстрадицію до третіх держав, де існує загроза порушення прав людини. Одним із ключових правових механізмів, що застосовуються в умовах масового напливу переміщених осіб, є тимчасовий захист. Його надання регулюється Директивою ЄС 2001/55/ЄС, яка встановлює мінімальні стандарти для країн-членів щодо прийому та підтримки переміщених осіб у випадках гуманітарних криз. Європейська Комісія продовжила право українців на проживання в країнах ЄС принаймні до березня 2024 року, однак умови продовження статусу тимчасового захисту варіюються залежно від внутрішньої політики кожної держави. Деякі країни запровадили автоматичне продовження статусу, тоді як інші вимагають особистого звернення або проходження додаткових адміністративних процедур.

Масове прибуття біженців створює значне навантаження на державні бюджети та соціальні системи приймаючих країн. Зокрема, системи охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення у деяких державах вже відчують труднощі у наданні послуг найбільш уразливим групам біженців, особливо у віддалених регіонах. Тривалий характер міграційної кризи може призвести до соціальної напруги, політичної поляризації та загострення дискусій щодо міграційної політики.

Одним із ключових аспектів підтримки біженців є забезпечення їхньої безпеки та доступу до належної допомоги, що включає правовий захист, охорону здоров'я, психологічну підтримку та інтеграцію у місцеві громади. Особливої уваги потребують заходи протидії торгівлі людьми, забезпечення прав дітей, підтримка осіб з особливими потребами, а також соціальна адаптація людей похилого віку та осіб з інвалідністю.

У довгостроковій перспективі важливим питанням залишається реінтеграція громадян України, які отримали тимчасовий захист за кордоном. Повернення мігрантів є невіддільною частиною міграційного процесу, що вимагає розробки державних програм з адаптації та реінтеграції у післявоєнний період. Ефективна політика у цій сфері має враховувати соціальні, економічні та правові аспекти, сприяючи залученню повернутих громадян до відбудови країни.

Прийом великої кількості біженців створює суттєве навантаження на економіку та соціальну інфраструктуру приймаючих країн. Державні бюджети зазнають додаткового фінансового тиску, а системи охорони здоров'я, освіти та соціального захисту відчують значні труднощі, особливо у віддалених регіонах, де інфраструктура менш розвинена.

За цих умов необхідна системна підтримка не лише переміщених осіб, а й громад, що їх приймають. Пріоритетами такої підтримки є забезпечення безпеки, доступ до належної медичної, правової та соціальної допомоги. Зокрема, необхідно проводити регулярний моніторинг потенційних ризиків, таких, як торгівля людьми, порушення прав дітей, проблеми фізичного та психічного здоров'я, а також потреби уразливих категорій населення, включаючи людей похилого віку, поранених або осіб з інвалідністю.

Одним із ключових правових механізмів регулювання міграції є Регламент (ЄС) 2024/1351 Європейського Парламенту та Європейської Ради від 14 травня 2024 року, що визначає зовнішні складові комплексного підходу до управління міграційними потоками. Відповідно до положень цього акта, держави-члени зобов'язуються співпрацювати з третіми країнами для: сприяння легальній міграції та забезпечення шляхів для осіб, які потребують міжнародного захисту; підтримки держав, що приймають значну кількість мігрантів та біженців, шляхом посилення їхніх інституційних спроможностей; запобігання нелегальній міграції, протидії контрабанді мігрантів та торгівлі людьми; усунення основних причин вимушеного переміщення та нелегальної міграції; вдосконалення процедур повернення, реадмісії та реінтеграції осіб, яким відмовлено у праві на притулок; забезпечення узгодженості міграційної політики ЄС з візовою політикою Союзу.

У межах Пакту про міграцію та притулок ЄС запровадив низку заходів для посилення контролю за міграційними потоками, зокрема: систему перевірки осіб, які прибувають до ЄС, що передбачає обов'язкову реєстрацію, ідентифікацію та перевірку безпеки кожного мігранта, який не відповідає умовам в'їзду; розширену базу даних Eurodac, яка трансформується у повноцінну інформаційну систему з відстеження міграційних потоків, що дозволяє ідентифікувати кожного шукача притулку та осіб, які в'їжджають до ЄС нелегально; прикордонні процедури та заходи з повернення мігрантів, які застосовуються до заявників на притулок, що, ймовірно, не мають підстав для отримання міжнародного захисту, вводять владу в оману або становлять загрозу безпеці ЄС; Механізми кризового реагування, що передбачають оперативне фінансування та швидку мобілізацію ресурсів у разі різкого збільшення міграційного тиску [4].

Попри запровадження нових механізмів регулювання міграційних потоків, країни ЄС продовжують стикатися із численними викликами у сфері управління притулком. Зокрема, велика кількість заяв на надання міжнародного захисту створює значне навантаження на національні міграційні системи, що зумовлює потребу в оптимізації бюрократичних процедур та розширенні фінансових ресурсів для реалізації політики інтеграції.

Додатковим фактором напруженості є політична поляризація у питаннях міграції. Деякі держави-члени виступають за посилення контролю на кордонах та скорочення кількості біженців, тоді як інші наголошують на необхідності дотримання міжнародних гуманітарних стандартів. Це ускладнює розробку єдиного підходу до розподілу відповідальності між країнами Союзу.

Перспективи подальшого розвитку міграційної політики ЄС значною мірою залежать від здатності Союзу адаптувати нормативно-правову базу до сучасних викликів та забезпечити баланс між безпековими пріоритетами та зобов'язаннями у сфері прав людини.

Пакт про міграцію та притулок містить низку гарантій, спрямованих на забезпечення захисту основоположних прав мігрантів, шляхом впровадження стандартизованих процедур надання притулку, комплексних перевірок та оцінки вразливості заявників, а також функціонування незалежних механізмів моніторингу. Особлива увага приділяється захисту найбільш уразливих категорій населення,

зокрема сімей із дітьми, оскільки права дітей та їхні найкращі інтереси визнаються пріоритетними. Наприклад, застосування прикордонних процедур щодо дітей можливе лише за умови дотримання відповідних стандартів захисту та забезпечення спеціальних умов для їхнього перебування.

З метою ефективного впровадження Пакту 12 червня 2024 року Європейська Комісія представила Загальний план впровадження, що містить ключові етапи реалізації нового законодавства, яке має бути повністю застосоване до середини 2026 року. Цей документ став основою для розробки національних планів імплементації державами-членами [5].

Інтеграція політики у сфері міграції та надання притулку є невід'ємною складовою концепції «Європи без кордонів», що базується на принципах свободи пересування та спільного управління зовнішніми кордонами ЄС. Однак міграційні кризи періодично створюють виклики для контролю за переміщенням осіб між країнами-членами, що потребує розробки уніфікованих правил, спрямованих на гармонізацію процедур розгляду запитів про надання притулку, а також визначення єдиних стандартів прийому шукачів притулку. Зокрема, Пакт передбачає встановлення мінімальних гарантій щодо: процедур розгляду запитів на притулок (забезпечення справедливості та ефективності у прийнятті рішень); умов прийому шукачів притулку, включаючи доступ до житла, медичних послуг та ринку праці; розподілу відповідальності між державами-членами щодо прийому та розгляду справ мігрантів.

Окрім регулювання питань міграції та притулку, Пакт містить механізми, спрямовані на усунення дисбалансів у сфері безпеки. Зокрема, ефективне управління міграційними потоками передбачає посилення контролю на зовнішніх кордонах ЄС, покращення механізмів ідентифікації осіб, що в'їжджають на територію Союзу, а також зміцнення співпраці з третіми країнами для запобігання нелегальній міграції та боротьби з торгівлею людьми.

Таким чином, Пакт про міграцію та притулок відіграє ключову роль у створенні збалансованої системи регулювання міграції в ЄС, яка враховує як гуманітарні зобов'язання держав-членів, так і безпекові аспекти управління міграційними потоками.

Водночас варто зазначити, що міграційна криза спричинила значні виклики для країн ЦСЄ, які раніше не стикалися з такими масштабними переміщеннями населення. Особливо складна ситуація склалася у Польщі, яка прийняла понад 1,5 мільйона українських біженців (було на початок 2024 року). Зростання навантаження на державні бюджети, охорону здоров'я, систему освіти та ринок праці викликає політичну поляризацію в країнах регіону та створює умови для загострення внутрішніх соціальних конфліктів.

Попри швидку реакцію ЄС на початку війни, міграційна криза спричинила розбіжності між державами-членами щодо механізмів фінансування допомоги та розподілу відповідальності. Деякі країни (наприклад, Польща та Угорщина) наполягають на збільшенні фінансової підтримки від ЄС для покриття витрат на утримання біженців [6].

Хоча початково більшість біженців концентрувалися у великих містах, таких, як Варшава, Прага та Будапешт, згодом багато з них переїхали до вторинних міст

(medium-sized secondary cities). Ці міста зазвичай менш підготовлені до масового прийому мігрантів, стикаються з численними соціальними, економічними та інфраструктурними викликами. У цьому контексті постає питання інклюзивності та згуртованості місцевих громад як ключових чинників інтеграції українських біженців.

На відміну від столичних центрів, вторинні міста Центрально-Східної Європи мають менш розвинуту економічну інфраструктуру та обмежені можливості на ринку праці. Українські біженці часто стикаються з такими проблемами, як: низька доступність робочих місць, особливо у висококваліфікованих сферах; брак житла, що призводить до зростання цін на оренду та соціального напруження серед місцевого населення; мовний бар'єр, що обмежує можливості працевлаштування та доступ до соціальних послуг.

Попри численні виклики, вторинні міста Центрально-Східної Європи відіграють важливу роль у розміщенні та інтеграції українських біженців. Вони мають потенціал стати ключовими центрами довгострокової адаптації мігрантів, якщо будуть реалізовані ефективні економічні, соціальні та інституційні заходи. Інклюзивні політики, які поєднують розвиток ринку праці, соціальну згуртованість та активну роль місцевого самоврядування, можуть сприяти не лише інтеграції українців, але й стійкому розвитку самих громад.

У багатьох країнах регіону посилилися позиції політичних сил, орієнтованих на націоналізм та консерватизм, зокрема коаліція «Атака» в Болгарії, партія «Вітчизна і свобода» в Латвії, «Порядок і справедливість» у Литві, «Ліга польських родин» у Польщі, «Народно-православний заклик» та «Золотий світанок» у Греції, «Велика Румунія» в Румунії та «Рух за кращу Угорщину» в Угорщині. Популярність праворадикальних партій зростає на тлі демографічної кризи, зокрема старіння європейських суспільств, що посилює страхи перед культурною трансформацією та потенційним розмиванням національної ідентичності. Основою ідеологічної платформи правопопулістських сил є концепція етнічного громадянства, що базується на принципах «крові і землі», на протизагаду концепції політичної нації, що об'єднує громадян незалежно від етнічного походження. Ключовими складовими їхньої ідеології є критика глобалізації та європейської інтеграції, расизм, мілітаризм, гомофобія та антиміграційна політика. У періоди політичних та економічних криз ефективність європейських громадянських інститутів у сприянні адаптації мігрантів значно знижується, що створює простір для зростання впливу правопопулістських рухів. Також необхідно згадати, що практично всі зазначені політичні сили мають відкриті або приховані зв'язки з рашистським режимом РФ.

Праворадикальні партії використовують невизначеність політичної ситуації та невдоволення значної частини електорату, що дозволяє їм залучати традиціоналістські й консервативні кола виборців. Як наслідок, існує загроза згортання концепції «відкритого суспільства» в Європі та зростання націоналізму як домінантної ідеології.

Міграційна криза безпосередньо також вплинула на безпекову політику НАТО, оскільки переміщення мільйонів осіб створило додаткові загрози для стабільності східного флангу Альянсу. Зокрема, польський уряд розширив присутність зброй-

них сил на кордоні з Білоруссю через загрозу використання міграції як гібридної тактики з боку Москви та Мінська.

Крім того, збільшення кількості українських чоловіків призовного віку в країнах НАТО породжує питання щодо їхньої можливої мобілізації та повернення до України для посилення обороноздатності [7].

Зростання соціальних витрат у країнах ЦСЄ може зменшити їхню фінансову спроможність інвестувати у військову сферу, що має безпосередній вплив на виконання зобов'язань у межах Альянсу. Наприклад, хоча Польща збільшила військові витрати до 4% ВВП у 2024 році, економічний тиск, спричинений міграційною кризою, може змінити ці плани.

Водночас ЄС та НАТО посилюють координацію у сфері гібридної безпеки, що включає боротьбу з дезінформацією, пов'язаною з українськими біженцями, яку активно поширює російська пропаганда.

Отже, міграційна криза, спричинена російською агресією, створює суттєві виклики для стабільності ЄС та НАТО, зокрема в країнах Центрально-Східної Європи. З одного боку, гуманітарна відповідь ЄС демонструє солідарність та здатність до швидкого реагування, але водночас загострює внутрішньополітичні суперечності між державами-членами. Для НАТО зростання міграційного тиску та економічних витрат може вплинути на оборонну політику східного флангу Альянсу. Проте посилена координація між ЄС і НАТО, а також підтримка України як ключового елементу безпеки Європи, залишається стратегічним пріоритетом для обох організацій.

Довгострокова стабільність регіону залежатиме від здатності ЄС та НАТО розробити ефективні механізми інтеграції біженців, водночас зберігаючи безпекові пріоритети та економічну рівновагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNHCR. Ukraine Refugee Situation — Operational Data Portal. 2024. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?utm>
2. European Commission. Council Directive 2001/55/EC on Temporary Protection. Official Journal of the European Communities, 2001. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj/eng>
3. За кордоном через війну майже 5 мільйонів українців: значна частина може не повернутися. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/12/711073/>
4. Pact on Migration and Asylum. A common EU system to manage migration URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en
5. Achievements of the von der Leyen Commission — Managing migration responsibly. June 2024. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_24_1395_72
6. European Parliament. Funding Allocation for Refugee Crisis in Central Europe. Brussels, 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/migration-crisis/>
7. NATO. Strategic Defense and Migration: 2024 Policy Report. Brussels, 2024. <https://www.atlantic-forum.com/atlantica/evaluating-natos-strategic-posture-an-analysis-through-steadfast-defender-2024>

*Олена Малиновська,
доктор наук з державного управління,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень*

РЕГУЛЮВАННЯ ІМІГРАЦІЇ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНУ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧИХ НОРМ ЄС

Наприкінці вересня 2024 р. Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 року [1]. На перше місце серед викликів, на які спрямовано Стратегію, уряд поставив міграцію, що й закономірно. В умовах, коли внаслідок повномасштабної затяжної війни мільйони українців вимушено виїхали за кордон або шукали безпечнішого місця проживання в межах держави, міграція перетворилася на чинник, що суттєво прискорює негативні тенденції демографічного розвитку, такі, як падіння народжуваності, зростання передчасної смертності, старіння населення.

У розділі Стратегії, де окреслено основні напрями міграційної політики України, йдеться передусім про створення умов для повернення українців з-за кордону, посилення зв'язків з діаспорою та зменшення відтоку населення за межі держави. Водночас у разі, якщо повернення біженців війни та репатріація закордонних українців не будуть достатніми для компенсації природного скорочення населення та дефіциту робочої сили, міграційна політика може бути спрямована на залучення імігрантів з-за кордону. Адже вже зараз економіка України потерпає від кадрового дефіциту. В умовах відбудови зруйнованої війною країни потреби в робочій силі зростатимуть.

Іміграція з метою поповнення трудових та інтелектуальних ресурсів типова для більшості розвинутих країн світу. З прибуттям іноземців по'язані нові знання, інноваційні технології та інвестиції, посилення інтеграції у світові економічні процеси, зниження витрат, оскільки іноземці є найбільш гнучким елементом робочої сили стосовно умов, режиму та оплати праці. Невипадково країни численної іміграції є найбільш економічно успішними. За приклад варто навести не лише хрестоматійні США та Канаду, а й сусідню Польщу, де за оцінками Національного банку країни 13% економічного зростання останніх десятиліть було забезпечено завдяки залученню трудових мігрантів з України.

Водночас масова та неконтрольована іміграція викликає серйозні ризики для суспільної єдності. Відмінності в менталітеті можуть призвести до непорозумінь та конфліктів, а мовний бар'єр — до ускладнення комунікації, необхідність вкладатися в адаптацію та навчання мігрантів — до додаткових витрат, які, однак, необхідні, щоб запобігти конфліктам та дискримінації. Проте забезпечити надійну інтеграцію імігрантів в суспільство країни призначення непросто, вдається не завжди, що переконливо доводять спровоковані іміграцією виклики суспільній та індивідуальній безпеці, які впливають на суспільні настрої, використовуються в політичній боротьбі в багатьох країнах.

Отже, задоволення попиту на робочу силу шляхом трудової імміграції з-за кордону потребуватиме детального зіставлення можливих вигод і невідворотних проблем, розроблення чітких процедур допуску іммігрантів на суверенну територію одночасно із заходами із захисту вітчизняного ринку праці, значними зусиллями з інтеграції прибулих в українське суспільство.

Зазначимо, що Україна, практично повністю закрита до світу в радянські часи, мусила розробляти систему регулювання імміграції іноземців з нуля, в ній залишається багато недоліків і прогалин. Ця складова міграційної політики ніколи не видавалася особливо важливою (за винятком протидії нелегальній міграції, необхідної з міркувань безпеки), оскільки внаслідок соціально-економічної ситуації країна залишалася мало привабливою для іммігрантів з-за кордону. Так, чисельність іноземців, які мають посвідки на постійне проживання в Україні, стабільно становить приблизно 300 тис. осіб, причому понад 80% з них є громадянами пострадянських держав, переважно РФ, Білорусі та Молдови, вихідцями з України чи їхніми нащадками, тобто близькими до місцевого населення за мовними, культурними, ментальними характеристиками. Чисельність іноземців, які тимчасово проживали в Україні, до війни наближалася до двохсот тисяч, проте в нинішніх умовах різко скоротилася і не перевищує 48 тис. осіб [2]. Так, з 84 тис. іноземних студентів, які, за даними Міністерства освіти та науки України, навчалися в Україні в довоєнному 2021 році, залишили територію країни 60 тис. Пізніше деякі з них повернулися, проте більшість, якщо і продовжила навчання в українських навчальних закладах, то дистанційно [3].

Розраховуючи на поповнення трудових та інтелектуальних ресурсів за рахунок прибуття іммігрантів, необхідно значно удосконалити, доповнити і розширити законодавство у відповідній сфері, не лише розробити необхідні для залучення іноземців процедури, а й переконати суспільство в їх доцільності. Розв'язанню цього завдання може сприяти зарубіжний досвід. Тим більше, що майбутнє членство України в ЄС передбачає імплементацію його правових норм до національного законодавства.

1. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» [4], для працевлаштування іноземців в Україні (крім тих, які поживають у країні постійно) роботодавець повинен отримати дозвіл на використання їхньої праці. Вартість оформлення такого дозволу доволі висока (за дозвіл на строк в один рік потрібно сплатити п'ять прожиткових мінімумів, тобто в 2024 р. це 14600 грн). Цей документ є підставою для отримання трудовим мігрантом довготривалої візи категорії Д (у консульській установі), а по приїзді в Україну — дозволу на тимчасове проживання (в Державній міграційній службі) на строк дії контракту. Крім того, протягом 30 днів по прибуттю іноземець має зареєструватися за місцем свого проживання. Таким чином, іноземний працівник, щоб працевлаштуватися та легалізувати своє перебування в країні, повинен подати документи і отримати рішення чотирьох державних установ, що потребує доволі багато часу та коштів.

Натомість в Європейському Союзі з метою спрощення бюрократичних процедур в процесі імміграції ще в 2011 р. ухвалено Директиву щодо запровадження єдиного дозволу одночасно і на працевлаштування, і на проживання і, відповідно, єдину процедуру його оформлення [5].

2. В Україні дозвіл на використання праці іноземця оформлюється конкретним роботодавцем для працевлаштування мігранта на визначеній посаді. Зміна роботодавця чи робочого місця не допускається. Втрата мігрантом роботи внаслідок незалежних від нього обставин (скорочення робочих місць, банкрутство підприємства), а також скасування дозволу внаслідок того, що працедавець вчасно не передав контролюючим органам укладений з іноземцем контракт, або не сплатив єдиний соціальний внесок, тобто через порушення, до яких трудовий мігрант стосунку не має, призводить до скасування дозволу на перебування в країні. Натомість в ЄС відповідно до Директиви про єдиний дозвіл, переглянутої в 2024 р., власник такого дозволу має можливість змінювати працедавця. Короткочасне безробіття (до трьох місяців упродовж дії дозволу, або шести місяців, якщо дозвіл діяв понад два роки) не призводить до ануляції права на проживання та працевлаштування [6].

3. У контексті залучення кваліфікованих працівників, необхідних економіці, найбільш бажані іммігранти — це випускники українських вишів, оскільки вони є фахівцями, підготовленими відповідно до українських стандартів та добре інтегрованими в суспільство. Завдяки ухваленню 2022 р. змін до законодавства [7] іноземні студенти можуть працювати після закінчення українських ЗВО за умови працевлаштування (за тим же порядком, як і інші іноземці, тобто за наявності дозволу на використання їхньої праці) не пізніше ніж за 30 днів до завершення навчання. Таке нововведення є безумовно позитивним, але недостатнім. Тим більше в контексті європейського законодавства. Зокрема Директива ЄС 2016/8012 щодо умов в'їзду та перебування іноземців для наукової роботи та навчання [8] гарантує для прибулих з третіх країн право перебувати в країні, де вони здобували освіту, щонайменше 9 місяців після завершення навчання з метою пошуків роботи або започаткування власної справи.

4. Одним із напрямів заохочення іммігрантів з бажаними для країни перебування характеристиками до тривалого проживання в країні призначення є трансформація статусу тимчасового перебування на статус постійного мешканця у разі, якщо задоволені певні вимоги (іноземець працює, фінансово незалежний і не потребує соціальної допомоги, не скоював правопорушень тощо). Завдяки нещодавнім змінам українського законодавства про імміграцію деякі категорії іноземців, зокрема трудові мігранти, отримали можливість змінити тимчасовий статус перебування на постійний у разі безперервного проживання на території України на підставі посвідки на тимчасове проживання протягом останніх п'яти років. Водночас колишні студенти такої можливості не мають, час навчання для набуття дозволу на постійне проживання не враховується. Проте Директива Європейського Союзу 2003/109/ЄС про громадян третіх країн, які є довготривалими резидентами [9], передбачає, що до необхідного для набуття статусу тривалого мешканця п'ятирічного безперервного строку враховується половина часу навчання в закладах освіти країни перебування.

5. Сприяння інтеграції трудових мігрантів з-за кордону в українське суспільство є необхідною умовою позитивного впливу їх присутності на розвиток країни. Тому заходи із створення умов з поповнення працездатного населення країни за рахунок прибуття іммігрантів мають супроводжуватися наполегливою роботою з

інтеграції прибулих, а також формуванням толерантного ставлення до них з метою забезпечення безконфліктності та суспільної єдності української політичної нації. На жаль, політика інтеграції, яка останніми десятиліттями стала неодмінним елементом міграційної політики більшості держав світу, в Україні фактично нерозвинена.

В Європейському Союзі відповідні питання закономірно залишаються в компетенції окремих країн. Водночас ЄС налагоджує співпрацю між ними з тим, щоб досягти забезпечення мігрантам рівних прав та можливостей на всій території об'єднаної Європи, виробити спільні стандарти інтеграційних політик.

У 2004 р. Європейська рада затвердила Спільні базові принципи політики інтеграції іммігрантів [10]. Згідно з ними, інтеграція є динамічним, двостороннім процесом взаємного погодження між іммігрантами та мешканцями країн-членів; імміграція передбачає повагу до базових цінностей ЄС; працевлаштування є ключовою умовою інтеграції і вирішальним фактором забезпечення участі іммігрантів у суспільстві, їхнього внеску в суспільство і очевидності цього внеску для інших його членів; базові знання мови, історії, структури суспільства перебування, необхідні для інтеграції іммігрантів, а створення умов для того, щоб вони набули ці знання, вкрай важливе для успішної інтеграції; освіта є вирішальною для підготовки іммігрантів, передовсім їх нащадків, до більш активної ролі в суспільстві; доступ іммігрантів до суспільних інституцій та послуг нарівні з місцевими жителями є суттєвим базисом інтеграції; взаємодія між іммігрантами та громадянами є фундаментальним механізмом інтеграції; різноманітність культур та релігій гарантована Хартією фундаментальних прав і має забезпечуватися, якщо це не суперечить іншим правам чи національному законодавству; участь самих іммігрантів у демократичному процесі та у формуванні інтеграційних політик, особливо на місцевому рівні, сприяє інтеграції; включення питань інтеграції в галузеві політики на всіх рівнях — важлива складова формування та реалізації політики інтеграції. Ці принципи важливі для України, де залучення працівників з-за кордону актуалізує потребу в розробленні програм інтеграції іноземців в українське суспільство.

Отже, враховуючи потребу в залученні іноземних працівників, передусім кваліфікованих, для повоєнної відбудови країни та низьку конкурентоспроможність України на міжнародному ринку праці у зв'язку з соціально-економічною та безпечною ситуацією, з метою підвищення привабливості країни для необхідних економіці працівників з-за кордону необхідно докласти зусиль до удосконалення імміграційної політики та законодавства, зокрема із використанням досвіду ЄС.

По-перше, варто спростити, зробити максимально прозорими, дебюрократизувати та здешевити процедури допуску іноземних працівників на український ринок праці. Першим кроком на цьому шляху могло б бути запровадження єдиного дозволу на працевлаштування та проживання, який би оформлювався за єдиною процедурою.

Особливу увагу необхідно звернути на іноземців-випускників українських ЗВО. Саме колишніх студентів більшість країн світу розглядає як найбільш бажану категорію іммігрантів, оскільки вони є фахівцями, підготовленими відповідно до національних стандартів та добре інтегрованими в суспільство. Тому варто створити

умови та заохочувати іноземців, які успішно завершили навчання в Україні, до виходу на український ринок праці.

Привабливість України для необхідних їй економіці працівників великою мірою залежатиме від запропонованих їм перспектив облаштування в країні. У зв'язку з цим мають бути розширені можливості та розроблені процедури трансформації, за певних умов, статусу тимчасового перебування іноземців на статус постійного проживання.

Запорукою позитивного впливу імміграції на розвиток країни є успішна інтеграція прибулих до українського суспільства. Цілеспрямованій роботі над цим має бути приділено постійну увагу як на національному, так і передусім на місцевому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-demohrafichnoho-rozvytku-ukrainy-na-period-do-2040-roku-922r-300924>
2. Державна міграційна служба. Статистичні дані за 9 місяців 2024 року. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>
3. Іноземні студенти в Україні під час війни (2022–2023) / за загальною редакцією О.О. Шاپовалової. Київ: «Млин медіа». 2023. 196 с.
4. Про зайнятість населення: Закон України № 5067-VI. Редакція від 14.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
5. Directive 2011/98/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State // Official Journal of the European Union. — L 343. — 23.12.2011. — P.1 URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:343:0001:0009:EN:PDF>
6. European Union — Revisions to EU's Single Permit Directive Adopted. URL: <https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2024/04/flash-alert-2024-093.html>
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні і надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном: Закон України 2623-IX від 21.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-20#Text>
8. Directive (EU) 2016/801 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purpose of research, studies, training, voluntary service, pupil exchange schemes or educational projects and au pairing. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOL_2016_132_R_0002
9. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/109/oj>
10. Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/82745.pdf

Олександр Гладун,
доктор економічних наук, член-кореспондент НАН України,
заступник директора з наукової роботи
Інституту демографії та проблем якості життя НАН України

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПЕРЕБІГ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

За період 1991–2024 рр. вплив міграції на динаміку чисельності населення мав різноспрямований характер. У перші три роки незалежності спостерігалось додатне сальдо зовнішньої міграції, що було обумовлено поверненням українців, які проживали в республіках колишнього СРСР, на батьківщину. За три роки за рахунок міграції чисельність населення України зросла на 493,6 тис. осіб, що сприяло збільшенню чисельності населення, хоча у 1991 р. смертність вперше (якщо не брати до уваги періоди соціальних катастроф) перевищила народжуваність. На початку 1993 р. чисельність населення України досягла максимуму — 52,2 млн осіб. Протягом наступних 11 років (1994–2004 рр.) в Україні мало місце від'ємне сальдо зовнішньої міграції (1 221,4 тис. осіб), основними напрямками виїзду були Західна Європа, Північна Америка та Російська Федерація. Проте у цей період найбільше на скорочення чисельності населення вплинув його природний рух (рис. 1). З 2005 до 2021 рр. сальдо міграції стабілізувалось приблизно на рівні +20 тис. осіб щорічно, а природне скорочення тривало. Такі незначні обсяги міграційного приросту суттєво не могли вплинути на темпи скорочення чисельності населення. За оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя НАН України на початок 2022 р., чисельність населення України в кордонах 1991 становила 42,0 р. млн осіб.

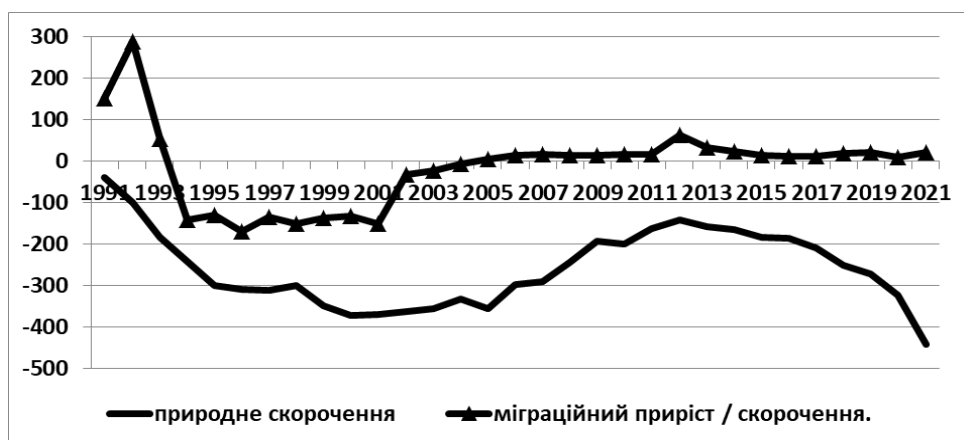

Рис. 1. Природний та міграційний рух населення, Україна, 1991–2021, тис. осіб.

Примітка. 2014–2021 рр. — без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

При аналізі впливу міграції на динаміку чисельності населення слід враховувати, що після Всеукраїнського перепису населення 2001 року мала місце спочатку сезонна міжнародна трудова міграція, яка з часом перейшла в постійну зайнятість та проживання за кордоном, та відсутність офіційної статистичної демографічної інформації по Криму та ОРДЛО після початку російсько-української війни в 2014 р. Можна припустити, що, на відміну від офіційної статистики, сальдо міграції було від'ємне.

Російсько-українська війна призвела до виникнення двох категорій вимушених мігрантів: внутрішньо переміщені особи (ВПО) — з 2014 р. та зовнішні воєнні мігранти — з 2022 р. Наприкінці 2024 р. кількість ВПО за даними Міністерства соціальної політики України оцінювалась у 4,6 млн осіб [1], а кількість вимушених зовнішніх воєнних мігрантів за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) — у 6,9 млн осіб, з них 6,3 млн знаходяться в Європі (у тому числі 1,3 млн — на території РФ та Білорусі) [2].

Ці числа потребують критичної оцінки. Щодо ВПО, то, з одного боку, у цій чисельності можуть залишатись на обліку особи з окупованих територій, які виїхали за межі країни, а з іншого — ще з 2014 р. не усі, хто виїхав з Криму та ОРДЛО, ставали на облік як ВПО. Щодо даних УВКБ ООН, то вони не узгоджуються з даними Державної прикордонної служби України (ДПС), згідно з якими за період 2022–2024 рр. від'ємне сальдо становить 3 039 тис. осіб. Такі відмінності можуть бути пояснені кількома чинниками: дані УВКБ ООН можуть мати подвійний рахунок (українці мають право вільно переміщуватись між країнами, тому не виключено, що вони зареєструвались у новій країні перебування, а у попередній ще залишаються на обліку); як вимушені зареєструвались наші трудові мігранти, які на початок повномасштабного вторгнення вже були в Європі; нелегальний перетин кордону нашими громадянами; ДПС не встигала реєструвати всіх, хто перетинав кордон у перші тижні повномасштабного вторгнення (а дехто не мав навіть внутрішніх паспортів); дані ДПС враховують перетин кордону тільки на західному напрямі, у той час як східний кордон не контролюється. Якщо не зважати на ці застереження, то можна зробити висновок, що близько 25 % населення країни покинули свої домівки.

Важливою характеристикою вимушених зовнішніх воєнних мігрантів є їх статеві-вікова структура. Такі оцінки по країнах ЄС робить Євростат. На кінець 2024 р. в ЄС перебувало 4,2 млн вимушених воєнних мігрантів [3], оцінка їх статево-вікової структури по укрупнених вікових групах наведена в табл. 1.

Станом на кінець 2024 р. із загальної чисельності вимушених воєнних мігрантів 60,1 % становлять жінки, 31,9 % — діти до 18 років, а особи у віці 65 років і старше — тільки 6,1 %. Більшість (62,0 %) становлять особи працездатного віку (18–64 роки).

Негативний вплив міграційних процесів на поточну демографічну ситуацію та перспективи повоєнного відновлення України полягає у такому:

- велика кількість населення перебуває за кордонами України, що впливає на демографічний, трудовий, економічний та мобілізаційний потенціал країни;
- посилення диспропорцій у статево-віковій структурі населення, яке перебуває на території України, що може призвести до підвищення темпів старіння населення, а відтак — до збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру та Пенсійний фонд;

Таблиця 1

**Структура бенефіціарів тимчасового захисту
за віком і статтю, ЄС, кінець грудня 2024 р., %**

Вік, років	Чоловіки	Жінки	Обидві статі
до 14	12,1	11,7	23,8
14–17	4,6	3,5	8,1
18–34	10,0	15,9	25,9
35–64	11,5	24,6	36,1
65 і старші	1,7	4,4	6,1
Усього	39,9	60,1	100,0

Примітка: без урахування всього ЄС (Угорщина — дані за віковими групами відсутні; Франція — дані про не-повнолітніх зазвичай не включено).

Джерело: Євростат.

– зниження рівня народжуваності у ВПО та вимушених мігрантів.

Таким чином, значні міграційні потоки чинять великий вплив на ситуацію в країні. Необхідність проведення активної зваженої і цілеспрямованої політики щодо повернення наших громадян в Україну обумовлена багатьма чинниками, зокрема: покращення демографічної ситуації, задоволення потреб ринку праці, збільшення мобілізаційного потенціалу, збереження та зміцнення української ідентичності тощо.

До моменту закінчення війни або фази активних бойових дій говорити про повернення в Україну вимушених воєнних мігрантів в країну не доводиться, проте готуватись до цього необхідно. Зараз в країні діють два урядові документи щодо міграційної політики: Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року [4] та Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року [5]. Якщо перший документ присвячений тільки міграційній політиці, то другий має комплексний характер, але міграційну політику визначає як першу стратегічну ціль. Реалізація цих стратегічних документів здійснюється на підставі відповідних планів: Плану заходів на 2024 і 2025 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [6] та Плану заходів з реалізації у 2024–2027 роках Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року [7]. Ці плани, хоча і мають свою специфіку, багато у чому перетинаються (табл. 2).

Таблиця 2

Окремі завдання / заходи планів з реалізації Стратегій

Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року	Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року
Створення необхідних умов для повернення та реінтеграції в українське суспільство громадян України, які є трудовими мігрантами та/або яким надано за кордоном тимчасовий захист	Створення умов для добровільного повернення українців із-за кордону та зменшення відтоку населення з України

Сприяння легальній міграції в Україну, узгодженій із соціальною політикою та економічним розвитком держави	Залучення мігрантів із числа іноземних громадян для задоволення потреб ринку праці, які неможливо задовольнити за рахунок внутрішніх ресурсів
Забезпечення успішної інтеграції іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, в українське суспільство	Проведення інформаційних кампаній щодо процедур надання українського громадянства трудовим мігрантам та інтеграції їх в українське суспільство
	Поглиблення співпраці із представниками закордонних українців
	Сприяння зниженню рівня відтоку молоді за кордон

Джерело: [6], [7].

Табл. 2 далеко не вичерпує усі деталі планів, у ній наведено положення, які, на думку автора, є найбільш важливими у контексті цих матеріалів. Якщо узагальнити, то у цих стратегічних документах можна виокремити три основних напрями міграційної політики: 1) ринок праці; 2) демографічна ситуація; 3) міжнародний аспект (діаспора, гуманітарна політика).

Демографічна стратегія охоплює більш широке коло питань, ніж міграційна. Проте у вічі впадає, що обидві вони перш за все спрямовані на вирішення не демографічних проблем, а проблем ринку праці. Це відбиває позицію Міністерства економіки України, яке заявило, що «протягом наступних десяти років Україні доведеться додатково залучити 4,5 мільйона співробітників на ринок праці» [8]. Причому ці та інші повідомлення щодо необхідності залучення певної кількості додаткових працівників ведуться в аспекті «завезення іноземців». Окрім залучення іноземців на ринку праці, демографічна стратегія передбачає «проведення інформаційних кампаній щодо процедур надання українського громадянства трудовим мігрантам та інтеграції їх в українське суспільство» [7], тобто по суті являє собою політику зміни демографічного, соціального, етнічного, релігійного тощо складу населення. За середнім варіантом прогнозу перегляду 2024 року, розробленого фахівцями Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, у 2035 році (через десять років) чисельність населення України буде близько 30 млн осіб. У цьому разі частка іноземців (4,5 млн осіб) становитиме 15 % від чисельності населення. Така кількість громадян іноземного походження на території країни становитиме загрозу національній безпеці країни. До речі, міграційна стратегія передбачає «здійснення оцінки можливих загроз громадській безпеці у разі масового залучення іноземної робочої сили в Україну» [6]. Але йдеться про «громадську», а не національну безпеку.

Економічне зростання може бути забезпечено за рахунок трьох чинників: екстенсивного, інтенсивного та структурного. І тільки перший чинник передбачає кількісне збільшення зайнятих на ринку праці. Слід усвідомлювати, що Україна програла боротьбу (вона її і не вела) на світовому ринку праці за кваліфіковану робочу силу. В Україну на роботу приїдуть громадяни країн, рівень життя в яких нижчий за український. А це окремі азійські та африканські країни. До того ж, рівень освіти та професійної підготовки цих громадян нижчий за рівень україн-

ців, тому вони будуть погоджуватись на нижчу заробітну плату, ніж українці. Слід також взяти до уваги, що після закінчення війни в країну повернеться 2–3–4 млн співвітчизників з-за кордону, сотні тисяч буде демобілізовано. Така ситуація може призвести до загострення на ринку праці та спровокувати хвилю трудової міграції наших громадян в Європу.

Інтенсифікація (зростання продуктивності праці) є закономірністю розвитку суспільства і може бути прискорена за рахунок механізації, автоматизації, впровадження сучасних ІТ-технологій у різні сфери діяльності. В Україні, незважаючи на скорочення чисельності населення, продуктивність праці постійно зростала (табл. 3).

Таблиця 3

**Валовий внутрішній продукт на одного зайнятого, Україна,
2010–2021, тис. грн у постійних цінах 2021 року**

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ВВП на 1 зайнятого	286,0	300,9	301,1	300,2	299,8	297,3
Рік	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ВВП на 1 зайнятого	307,7	317,3	324,2	330,2	331,1	349,2

Примітка. Дані за 2010–2021 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, а також за 2014–2021 роки без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: Національні рахунки України за 2022 рік: Статистичний збірник / Державна служба статистики України, Київ 2024.

Що стосується структурного чинника, то слід розвивати галузі з більшою часткою доданої вартості. На жаль, в Україні дискусії щодо реструктуризації економіки практично відсутні.

Значна кількість мігрантів може призвести до руйнування національної ідентичності, створити або загострити існуючі проблеми (зростання цін на житло, продукти харчування, транспорт, тиск на соціальну інфраструктуру, криміногенна ситуація тощо), а економічні, соціальні та демографічні залишаться невирішеними.

Таким чином, вплив міграції на повоєнну ситуацію в Україні може бути доволі різним. Це вимагає зваженої міграційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішньо переміщені особи / ІОЦ МСП. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vro> (дата звернення: 30.11.2024)
2. Ukraine Refugee Situation / Select location / UNHCR's Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 30.11.2024)
3. Temporary protection for persons fleeing Ukraine — monthly statistics / Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics#Where_did_unaccompanied_minors_fleeing_Ukraine_go.3F (дата звернення: 30.11.2024)

4. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р (з змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 43-р від 19.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.11.2024)
5. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.11.2024)
6. План заходів на 2024 і 2025 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2024 р. № 837-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.11.2024)
7. План заходів з реалізації у 2024—2027 роках Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2024 р. № 1091-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1091-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.11.2024)
8. Відновлення ринку праці — це шлях до нашої перемоги. Тетяна Бережна / Міністерство економіки України, 13.07.2023 URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3741cc27-dbe5-433e-a139-1d480735bc51&title=VidnovlenniaRinkuPratsiTseShliakhDoNashoiPeremogi-TetianaBerezhna> (дата звернення: 30.11.2024)

Михайло Шелемба,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних студій
і суспільних комунікацій ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

МІГРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Міграція є одним із сучасних інструментів геополітичної боротьби. Ріст масштабів міграційних потоків із країн, що розвиваються, країн, які знаходяться в стані війн, гуманітарних криз до розвинених суспільств впливає на соціальні конфлікти на рівні мігрантів та корінних жителів, викликає політичні дискусії і протистояння на національному, міжнародному рівнях. Розвиток міграційних процесів для окремих країн та територій став передумовою виникнення соціально-економічних кризових явищ, і в останні роки вони впливали на рівень національної та регіональної безпеки. Міграційні питання були використані окремими політичними акторами для посилення геополітичного протистояння.

Міграційна криза як наслідок використання міграції для стимулювання геополітичної боротьби була характерна найбільшою мірою для ЄС та США.

Для ЄС міграційна криза, яка почалася у 2015 р., характеризувалась викликами, пов'язаними із стрімким ростом чисельності мігрантів із країн Близького Сходу та Африки, які загрожували наднаціональній та національній безпеці країн-учасниць Спільноти. Вказана подія визначилась найбільшими міграційними потоками до країн ЄС після Другої світової війни.

Дослідження наукових матеріалів (робота М. Кабати та А. Якобс [5]) свідчить, що в період найбільшого загострення міграційної кризи в 2015 р. понад один мільйон мігрантів з Близького Сходу та Північної Африки досягли ЄС за один рік. Збільшення кількості заяв про надання притулку, яке супроводжувало хвилю міграції до Європи, стало викликом для ЄС, який не лише перевіряв оперативні та технічні можливості Євроспільноти, а й рівень солідарності між державами-членами. Як зазначає Н. Заун [11], відсутність ефективної співпраці та розподілу відповідальності не тільки зашкодила Шенгенському режиму та торгівлі ЄС, але й послала негативний сигнал щодо статусу проєкту європейської інтеграції.

Кілька держав-членів були проти нової постійної системи квот ЄС на переміщення біженців. Тими, хто найбільше виступав проти, були три країни-члени Вишеградської групи, зокрема Польща, Угорщина та Чехія, які відмовилися прийняти виділених їм біженців. У відповідь Європейська Комісія передала їх рішення у грудні 2017 р. до Європейського суду. В квітні 2020 р. Європейський суд постановив, що всі три держави-члени порушили свої зобов'язання за законодавством ЄС [5]. З нинішнім потоком біженців з України міграція й надалі залишатиметься викликом для ЄС.

Найбільшу частку в складі біженців до ЄС склали жителі Сирії, Афганістану, Іраку, країн Африки. Сирія в той період була лідером за чисельністю мігрантів до ЄС. Так, за 2015 р. і 9 місяців 2016 р. чисельність біженців до ЄС із Сирії сягнула 1 млн осіб, при цьому найбільше заяв на отримання притулку було подано до Німеччини (300 тис.) та Швеції (100 тис.).

Причиною стрімкого росту міграційних потоків із країн Близького Сходу, Африки стала гуманітарна криза та військові дії. Ріст мігрантів-шукачів притулку із Сирії пов'язують із амбіціями РФ щодо зміцнення геополітичного впливу, прагненням розпаду ЄС [8]. Відбувались звинувачення Росії у ескалації сирійської війни через підтримку Б. Асада та декларування боротьби із Ісламською державою, в тому числі для росту мігрантів із Сирії в країни ЄС, порушення європейської стабільності. Окрім цього, стимулювання росту міграції ініціювалося з боку Б. Асада, який на початку міграційної кризи закликав сирійців покидати домівки, очолював придушення сирійських повстанців за підтримки РФ, Ірану, Хезболли. Аналіз матеріалів опитувань сирійських мігрантів показав, що більшість із них (близько 70 %) покинули країну через страх загинути від обстрілів, катувань у країні, яка живе в умовах режиму Б. Асада [9]. Відповідно можна констатувати, що у виникненні міграційної кризи в 2015 р. найбільш зацікавленими сторонами у її розвитку були Росія, Б. Асад як президент Сирії, Іран, Хезболла.

Подальші події, пов'язані із міграційною кризою, стосуються періоду приходу до влади Талібану в Афганістані в 2020 р., коли збільшились потоки біженців із країни до ЄС із третіх країн (було подано близько 50 тис. заявок на отримання притулку). Керівництво Руху Талібан, просуваючи захист власних інтересів (вимога розблокування валютних резервів, санкції банків, заборона використання платіжних систем, санкції проти лідерів), декларує ЄС та США загрози посилення міграційної кризи через збільшення біженців із країни [2]. При цьому вказується на гуманітарну кризу, яка сприяє росту біженців, хоча фактично її підсилює загроза порушення прав людини.

Ріст міграції вплинув на появу такого феномену, як міграційні війни, які є одним із додаткових інструментів гібридного втручання геополітичних гравців у питання національної, наднаціональної безпеки інших учасників геопростору через штучний вплив на вказаний процес.

У 2021 році Білорусь здійснила давню загрозу виштовхнути мігрантів через кордон до Польщі та країн Балтії. Ця акція була спробою вибити політичні та економічні поступки від ЄС. Тим не менш, ЄС застосував до вказаного випадку ярлик «гібридної загрози», хоча остання зазвичай стосується прихованих, непомітних дій, спрямованих на поляризацію суспільства, а не на поступки на рівні держава-держава [6]. В дослідженні Р. Паркес [6] вищезазначена подія також ідентифікується як міграційна війна з боку диктаторської влади О. Лукашенка.

В роботі Б. Турам [10] розглянуто становлення такого явища, як сек'юритизація міграції у Греції, яка ідентифікує політику влади країни стосовно загальної міграційної політики ЄС. Визначено, що на піку потоку біженців у 2015–2016 рр. Греція, головна країна прибуття біженців у Східному Середземномор'ї, вже була виснажена заходами економії. Фінансова криза та одночасний потік біженців заклали

основу для того, щоб імміграція знову стала проблемою безпеки. Сек'юритизація, пов'язана із поліцейським стеженням та рейдами, була спрямована на райони, які були більш густонаселені нелегальними мігрантами та біженцями. Це такі місця, як Екзархія, район у центрі міста, який називають анархістським кварталом Афін. Б. Турам [10] вказує, що через дуже великий, складно регульований потік біженців у Греції міграція є великою проблемою національної безпеки. Зміни влади в країні пов'язані як із посиленням, так і лібералізацією заходів сек'юритизації. Автор зазначає, що сек'юритизовані простори країни відчують страх перед мусульманськими біженцями, які можуть становити загрозу національній безпеці. Незважаючи на те, що сек'юритизація міграції в Греції, інших країнах ЄС (зокрема Італії) має тимчасовий характер і залежить від політичних сил, які приходять до влади, її посилення може ініціюватись під впливом інших країн. Зокрема це проросійські політичні партії та представники органів державної влади та місцевого самоврядування. А саме такі, як «Альтернатива для Німеччини», пов'язана із РФ і націлена на зміну країною лояльної міграційної політики [1]. Також можна відмітити владну партію Угорщини «Фідес», яка просуває наративи про те, що в країні немає місця мультикультуралізму. Вказані політичні сили та уряди вносять дисбаланс щодо єдиної політики ЄС у міграційній сфері і можуть реалізовувати як власні цілі, так і сили інших політичних акторів (зокрема РФ) щодо геополітичного протистояння.

В наукових дослідженнях значущість використання міграції як інструменту в геополітичній боротьбі викликає певні дискусії. Окремі автори не вважають, що вказані компоненти характеризуються суттєвим взаємовпливом, але погоджуються із тим, що він існує і набув суттєвого прояву в останні десять років.

Як зазначає Р. Річард [7], на глобальному рівні цей вплив мінімальний, оскільки питання міграції не впливають на відносини між великими державами. З іншого боку, цей вплив можна побачити в регіональному масштабі, зокрема в Європі та Африці. Автор відмічає, що на нинішньому етапі саме явище міграції не погіршилося. У Францію, країну з населенням 68 мільйонів, щорічно прибуває близько 150 тис. додаткових іммігрантів. Крім Німеччини, така ж ситуація спостерігається і в інших країнах Європи. Але південноєвропейські країни не мали імміграції тридцять років тому, і новизна цього явища викликає політичні хвилювання. Серед північних країн Німеччина, Швеція та Норвегія відкрили свої кордони для біженців, а потім почали змінювати позицію. Р. Річард [7] справедливо зазначає, що делікатність теми та поява популістських рухів можуть мати політичний вплив і формувати поведінку європейських країн, у тому числі спричинити міжнародну напругу. Вказана напруга спостерігається також всередині ЄС. Жорстка лінія Польщі чи Угорщини щодо росту чисельності мігрантів супроводжується національною демографічною кризою. Країни Сходу та Балкан перебувають в особливій ситуації. Їхнє населення зменшується, народжуваність низька, громадяни емігрують, але ці країни вороже ставляться до будь-якого міграційного потоку. Наприклад, населення Румунії скоротилось із 23,2 млн громадян у 1990 р. до 19,059 млн громадян у 2023 році. Тому їм потрібна імміграція, щоб зберегти працездатне населення чи рівень освіти. Але занепокоєння щодо збереження культурної ідентичності бере гору.

Вказане підводить нас до другого сучасного явища: використання міграції деякими сусідами ЄС як способу здійснення тиску. Білорусь використовує міграційні потоки, щоб тиснути на Польщу чи Литву, а через них на Брюссель. Туреччина має угоду з ЄС про управління біженцями з Близького Сходу, вона змінює свою позицію в напружених відносинах з ЄС. Можна також згадати Лівію та потік мігрантів із країн на південь від Сахари. У цьому конкретному регіональному контексті міграція стала геополітичною зброєю.

Потрібно згадати також складну ситуацію на кордоні між Мексикою та Сполученими Штатами, коли каравани мігрантів ідуть з Центральної Америки, а також з Гаїті та Венесуели. Це дедалі більше впливає на внутрішню політику США. За статистичними даними митної та прикордонної служби США, понад 80 відсотків людей, яких затримали або яким було відмовлено у в'їзді з жовтня 2020 року по червень 2024 року, були громадянами Латинської Америки. Протягом останніх 10 років Венесуела та Мексика були найбільшими країнами-відправниками мігрантів до США. У Мексиці, на яку припадає чверть мігрантів до Америки, відмічається постійне погіршення безпеки, особливо в таких штатах, як Мічоакан, Герреро та Сіналоа, що сприяло цьому відтоку. Майже 8 мільйонів людей — чверть населення — виїхали з Венесуели з 2014 року, рятуючись від економічного колапсу, злочинності та політичного занепаду.

Вагоме місце в рості міграції до США посідає Нікарагуа (Центральна Америка). А саме режим у Нікарагуа був головним організатором нелегальних мігрантів до США, у деяких випадках навіть за допомогою чартерних рейсів [4]. Лідери країни перебувають під санкціями США з моменту насильницького придушення політичної опозиції в 2018 році, і вони бачать у цьому спосіб не просто здійснювати негативний геополітичний вплив на Вашингтон, а й посіяти внутрішній розкол.

Прихід до влади Д. Трампа із радикальним курсом щодо міграційної політики може зменшити міграційні проблеми у США, пов'язані з потоком нелегальних біженців. Хоча вказані перспективи можуть зіштовхнутись із спротивом з боку суспільства, політиків штатів країни, які виступають проти застосування суворих заходів до регулювання міграційних питань.

Отже, нами досліджено сучасні тенденції та виклики використання міграції як інструменту геополітичної боротьби в світі. Розглянуто ключові особливості міграційної кризи в ЄС та США. Можемо констатувати, що вказане явище загострюється в умовах нових геополітичних викликів, загроз, зміни позицій зовнішніх політичних акторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасименко Я. У Німеччині ультраправі вперше після Другої світової виграли на земельних виборах — екзит-поли. Hromadske. 2024. URL: <https://hromadske.ua/suspilstvo/238325-odeski-reketyry-vybyvaly-borh-u-viyskovoho-diznavshys-pro-vyplatu-za-yoho-zahybloho-naviyni-batka>
2. Шепелева А. «Талібан» попередив про біженців у разі посилення санкцій. Deutsche Welle. 2021. URL: <https://www.dw.com/uk/taliby-poperedyly-pro-bizhentsiv-u-razi-posylennia-sanktsii-shchodo-afhanistanu/a-59492047>

3. Afghan Refugees in the European Union: Experiences and Perspectives. Polish Institute of International Affairs. 2021. URL: <https://pism.pl/publications/afghan-refugees-in-the-european-union-experiences-and-perspectives>
4. How Latin American migrants became a geopolitical weapon. Chatham House. 2024. URL: <https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2024-12/how-latin-american-migrants-became-geopolitical-weapon>
5. Kabata M. and Jacobs A. The ‘migrant other’ as a security threat: the ‘migration crisis’ and the securitising move of the Polish ruling party in response to the EU relocation scheme. *Journal of Contemporary European Studies*. 2022. Vol. 31(4). P. 1223–1239. <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2146072>
6. Parkes R. The EU’s ‘hybrid’ migration wars: a case of mistaken identity. *Addressing Hybrid Threats*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781802207408.00010>
7. Richard R. Geopolitics: «the impact of migration is essentially regional». *Polytechnique insights*. 2021. URL: <https://www.polytechnique-insights.com/en/braincamps/geopolitics/do-demographics-still-weigh-in-on-geopolitics/geopolitics-the-impact-of-migration-is-essentially-regional/>
8. Russian involvement in Syria complicates the conflict Source. *Censor.net*. 2015. URL: https://censor.net/en/news/352606/russian_involvement_in_syria_complicates_the_conflict
9. Syrian refugees are running from Assad rather than ISIS. *HuffPost*; 2015. URL: https://www.huffpost.com/archive/au/entry/syrian-refugees-are-running-from-assad-rather-than-isis_b_8308752
10. Turam B. The geopolitics of fear: Pro-refugee resistance to Europe’s racial security. *Political Geography*. 2024. Vol. 109. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2023.103047>.
11. Zaun N. States as Gatekeepers in EU Asylum Politics: Explaining the Non-adoption of a Refugee Quota System. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2018. Vol. 56 (1). P. 44–62. doi:10.1111/jcms.12663.

Polina Malesh,
*assistant at the department of administrative,
financial and informative law (Uzhhorod National University),
PhD student of Trnava University
(Trnava, Slovak Republic)*

TEMPORARY PROTECTION DIRECTIVE: PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION

Temporary protection directive as a tool and legislative basis for establishing minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons (as it is precisely stated in its title) was adopted in 2001 but has been implemented only in 2022 as a response to one of the largest flow of Ukrainian refugees [1].

Despite all previous attempts to put its provisions into effect (for instance, for no less significant flow of refugees from Syria) [2, c.19], it used to be criticized as too «politically unrealistic» [3, c. 5]. However, to face the largest mass displacement in Europe since WWII [4], the TPD was implemented and even extended its force until 4 March 2026 [5].

In general, the Temporary Protection Directive establishes a comprehensive framework for providing immediate and temporary protection to displaced persons from non-EU countries. The key provisions of the directive include:

1. **Duration and Status:** The directive provides temporary protection for an initial period of one year, extendable up to three years. It grants beneficiaries a formal status without requiring individual asylum applications.

2. **Rights and Benefits:** Protected individuals are entitled to residence permits, employment authorization, access to housing, social welfare, medical assistance, and education for minors. The directive also ensures access to banking services and freedom of movement within the host country.

3. **Administrative Processing:** Member states must simplify administrative procedures, including visa facilitation and reduced formalities. The directive emphasizes expedited processing and minimal documentary requirements.

4. **Labor Market Access:** While beneficiaries have the right to engage in employed or self-employed activities, member states retain authority over labor market policies and professional qualification requirements.

5. **Family Unity:** The directive includes provisions for family reunification and maintains family unity during the protection period. This extends to immediate family members and other close relatives under specific circumstances.

6. **State Discretion:** Member states maintain significant discretion in implementing these provisions, particularly regarding the specific conditions of reception, residence, and employment access. This flexibility allows states to adapt the protection framework to their national contexts while maintaining minimum standards.

In order to illustrate such an implementation of TPD it is necessary to refer to those countries of the EU that have welcomed the most significant number of Ukrainian refugees. For instance, the Slovak Republic, which has granted temporary protection for more than 100,000 refugees, on February 25, 2022, introduced Act No. 55/2022 Coll. on certain measures in relation to the situation in Ukraine [6]. According to this Act, the procedure of granting protection begins with an application from an asylum seeker to the local police office regarding such protection.

Nowadays, temporary protection in the Slovak Republic can obtain Ukrainian nationals and their non-national relatives, namely wives/husbands of Ukrainian national minor children of Ukrainian nationals or minor children of their spouse parents of a minor child, who is a Ukrainian national dependent member of their households.

After receiving a decision on temporary protection, Ukrainian nationals can enjoy all core rights such as the right to employment, education, healthcare, etc. However, they are not provided with social housing [7].

What concerns employment, Ukrainian refugees have the right to access employment without any restrictions in accordance with the principle of equal treatment in employment relations and similar legal relations established by the anti-discrimination law. A citizen has the right to freely choose a job and perform it throughout the territory of the Slovak Republic or can secure employment abroad. However, a citizen has no legal right to mediate specific employment.

For the purposes of the law, suitable employment is employment that takes into account the state of health of the citizen, takes into account one of his qualifications, professional skills, or the type of work performed so far and in which the weekly working time is not shorter than half of the established weekly working time.

In comparison to such an order, in Hungary, Ukrainian nationals cannot freely access the labor market. In order to complete this, they have to obtain a work permit according to the same process as is established for other third-party nationals.

Regarding education, the Ministry of Education, Youth, and Sports of the Slovak Republic has created a specific web page operated in Ukrainian where it is stated that all Ukrainian children with temporary protection can access Slovak educational institutions from September 5, 2022. Furthermore, taking into account that children displaced from Ukraine are facing certain challenges it was announced that the Lex Ukraine 4 legislation package brings vital amendments to the laws governing state administration in education and school self-governance, explicitly addressing the needs of Ukrainian refugee children [8].

The new amendments create a legal framework for municipalities to temporarily maintain a register of refugees residing within their jurisdiction, specifically targeting those of school age who are required to attend compulsory or pre-primary education. This framework enables municipalities to collect and process data from relevant information systems, allowing for better oversight of and support for refugee children. Previously, the legal provisions only allowed for the registration of children with permanent residency, excluding refugees who do not have permanent residency status in Slovakia and, consequently, are not subject to compulsory schooling and pre-primary education requirements. The new legislation empowers municipalities to gather data on how many refugees of school age are enrolled in local schools, ensuring that their educational needs are met.

Additionally, the school law has been revised to outline the procedure for cases in which a refugee wishes to discontinue their education (due to permanently leaving Slovakia, for instance). A legal guardian or the refugee individual themselves (if they are of legal age) can notify the school principal of their intention to cease education. Following this notification, they will no longer be considered a student at the relevant preschool, primary school, or secondary school. The effective date for discontinuing education will be the day after the notification is received or the date specified in the notification (though not earlier than the day after receipt). If a minor refugee's legal guardian or the refugee themselves fail to notify the school principal about discontinuing their education and do not participate in the educational process, the refugee will cease to be considered a student at the preschool, primary, or secondary school after 30 days from their last attendance.

This new legal framework for refugee children from Ukraine in the laws governing state administration in education and school self-governance came into effect on 1 September 2024.

In comparison, in Poland, it was even emphasized on the cruciality of education by making school attendance mandatory for Ukrainian refugees according to new Polish law. In cases where the kids don't attend school, the government will enforce the law by withholding a monthly 800 zloty (\$200) bonus that all citizens and refugees receive for each child under 18 [9].

Additionally, we cannot omit the experience of Romania who have proposed another approach by letting Ukrainian children continue the distance learning in their national schools.

Another issue to highlight concerns social housing which is, unfortunately, not guaranteed in the Slovak Republic. However, in response to this issue, local authorities have taken the initiative in addressing housing needs. For instance, the Košice local authority introduced a one-time financial contribution of €500, funded by a transparent local authority account dedicated solely to Ukrainian refugee support. This scheme also includes flexible provisions for individuals deserving special consideration due to their life circumstances. It targets temporary protection holders residing in Košice, specifically parents or legal guardians with small children who are working part-time or earning a minimal wage, families with incomes up to 1.2 times the minimum subsistence level, and individuals or families requiring special consideration [10].

Other local authorities, for instance, Bratislava, are also exploring and implementing measures to improve housing accessibility and affordability (not only) for Ukrainian refugees. In the case of Bratislava, the approach involves broadening the criteria for accessing municipal rental housing, thereby expanding the range of potential recipients. This is complemented by an overall improvement in the municipal housing policy.

While these efforts do not serve to replace the need for an effective and comprehensive state-regulated mid- and long-term housing strategy for refugees and migrants in Slovakia, they aim to address the ongoing challenges and create more stable housing opportunities to support long-term integration and represent a step forward at the municipal level.

Nevertheless, it cannot be omitted to highlight certain peculiarities or, even to say, difficulties in its practical application.

To begin with, one of the possible issues that EU Member states have faced was the eligibility criteria of Ukrainian citizens who hold a dual nationality or a visa in another

country. Due to the presumption of a safe country effect, it was considered in many cases that a Ukrainian citizen cannot be subject to temporary protection if one simultaneously possesses, for instance, a Canadian visa where the individual can receive the same level of protection [11].

Another significant issue arose with the episodes of second (or better to say numerous) movements of persons holding temporary protection within the territory of the EU. Thus, the Swiss Federal Administrative Court ruled in June 2024 that a Ukrainian national who had previously obtained temporary protection in Poland could not be granted refugee protection status in Switzerland. The court determined that a Ukrainian national with existing protection outside Ukraine is not dependent on Swiss protection. The applicant held a PESEL registration number in Poland, granting access to financial assistance, medical services, and employment. Without evidence that Polish authorities had rejected or would not renew the PESEL registration, the court dismissed the appeal against the negative S protection status decision.

In fact, such abuse of protection has even led to the provision aiming at the prevention of irregular secondary movements of beneficiaries by restarting the calculation of the eligible period of legal residence required which is introduced in a new Pact on Migration and Asylum which was adopted in May, 2024 [12].

The same approach can be witnessed in the event of simultaneous requests for refugee protection in several Member States. Thus, in November 2023, the Czech Supreme Administrative Court sought clarification from the CJEU regarding two key questions. First, it asked about interpreting Article 8(1) of the TPD — specifically whether authorities can reject temporary protection requests as inadmissible when applicants have already applied for or received protection in another EU Member State. Second, it inquired about the right to judicial review of inadmissibility decisions under Article 47 of the EU Charter. The case involved a Ukrainian national who registered for temporary protection in Germany in July 2022 and later in Czechia in September 2022. While German authorities hadn't yet decided on the application, the Czech Ministry of Internal Affairs rejected it as inadmissible.

To sort out this issue, the Court of Justice of the European Union in its decision C-753/23 has made a conclusion that even though the TPD contained no exclusion clause for a simultaneous seeking of protection in several Member States, this doesn't permit multiple successive applications [13].

Last, but not least, an issue to highlight is the eligibility of third-country nationals residing in Ukraine prior to 24 February 2022. As far as Article 2 (3) of TPD refers mainly to an option (rather than obligation) of granting temporary protection to non-Ukrainian citizens seeking asylum in the EU, the solution to this question is quite ambivalent [1].

In the event of rejection to grant such protection, the justification was reduced to the lack of argumentation from a third-party national. To demonstrate this, one can refer to the Administrative Tribunal in Luxembourg ruling in July 2024 when an Eritrean national failed to prove residence and presence in Ukraine on February 24, 2022, by fabricating passport stamps [14].

In order to justify the eligibility, it is significant to overcome the «safe and durable return» criteria. This means that a third-country national seeking protection should justify the absence of likelihood of reintegration into society in the country of origin. Such an

approach was demonstrated by the Higher Administrative Court of Bavaria which stated that, even though TPD does not specify the assessment of a safe and permanent return, the operational guidelines of the European Commission mention that a return can be prevented if there is armed conflict or ongoing violence in the country of origin. In the exemplary case, the court concluded that the fact that the applicant only complained about not being able to continue his studies in Nigeria did not prevent a return. The court specified that the assessment is to determine the possibility of meeting the minimum basic needs and reintegrating into society upon return.

Furthermore, it is also necessary to highlight that according to numerous cases, the burden of proof lies on third-country nationals to demonstrate that a safe return and durable conditions are impossible. To illustrate this, it can be referred to the Administrative Tribunal in Luxembourg which found in May 2024 that a national of Senegal who had resided legally in Ukraine for over 9 years did not adduce any evidence to counter a safe return to Nigeria, where he had lived the majority of his life [15].

In conclusion, while the Temporary Protection Directive has proven to be an effective tool in managing the unprecedented influx of Ukrainian refugees, its practical implementation has revealed several challenges and complexities. The issues of dual nationality, secondary movements within the EU, simultaneous protection requests, and the status of third-country nationals have required careful judicial interpretation and policy adjustments. These challenges have led to significant case law development and legislative responses, such as the new provisions in the Pact on Migration and Asylum. Despite these difficulties, the TPD's implementation represents a crucial step in European migration policy, demonstrating both the EU's capacity for collective action in crisis situations and the need for continued refinement of protection mechanisms.

REFERENCES

1. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>
2. European Commission. Study on the Temporary Protection Directive. Final report. 2016. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-09/final_report_evaluation_tpd_en.pdf
3. Carrera S., Ineli-Ciger M. EU Responses to the Large-Scale Refugee Displacement from Ukraine: An Analysis on the Temporary Protection Directive and Its Implications for the Future EU Asylum Policy. European University Institute, 2023. 541 p. ISBN: 978-92-9466-400-6.
4. Karatzas A. Time for action: Now or never for a common post-TPD approach for Ukrainian refugees. EPC Flash analysis. 2024. URL: <https://www.epc.eu/en/publications/Time-for-action-Now-or-never-for-a-common-post-TPD-approach-for-Ukrai~58a55c#:~:text=Activating%20the%20TPD%20was%20crucial,displacement%20in%20Europe%20since%20WWII>
5. Council of the EU. Ukrainian refugees: Council extends temporary protection until March 2026. 2024. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/25/ukrainian-refugees-council-extends-temporary-protection-until-march-2026/>
6. Eurostat. Temporary protection for persons fleeing Ukraine — monthly statistics. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
7. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Právo na prístup k zamestnaniu. URL: <https://www.sluzbyzamestnanosti.gov.sk/?lang=sk>

8. European Commission. Slovakia: Changes to education legislation for children from Ukraine. 2024. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/news/slovakia-changes-education-legislation-children-ukraine_en
9. Associated Press. New Polish law makes school attendance mandatory for Ukrainian refugees. 2024. URL: <https://www.voanews.com/a/new-polish-law-makes-school-attendance-mandatory-for-ukrainian-refugees-/7768578.html>
10. European Commission. Slovakia: Housing challenges for people displaced from Ukraine. 2024. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/news/slovakia-housing-challenges-people-displaced-ukraine_en
11. Federal Administrative Court. A, B, C, D v State Secretariat for Migration (Staatssekretariat für Migration — SEM). Case E-3638/2022. Switzerland, 2022. URL: <https://caselaw.euaa.europa.eu/pages/viewcaselaw.aspx?CaseLawID=3965>
12. European Commission. Questions and answers on the Pact on Migration and Asylum. 2024. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum/questions-and-answers-pact-migration-and-asylum_en
13. Supreme Administrative Court. A.N. v Ministry of the Interior (Ministerstvo vnitra České republiky). Case 8 Azs 93/2023-37. Czech Republic, 2023. URL: <https://caselaw.euaa.europa.eu/pages/viewcaselaw.aspx?CaseLawID=4397>
14. Administrative Tribunal. Applicant v Ministry of Immigration and Asylum. Case N° 49121. Luxembourg, 2024. URL: <https://caselaw.euaa.europa.eu/pages/viewcaselaw.aspx?CaseLawID=4424>
15. Administrative Tribunal. Applicant v Ministry of Immigration and Asylum. Case N° 48565. Luxembourg, 2024. URL: <https://caselaw.euaa.europa.eu/pages/viewcaselaw.aspx?CaseLawID=4423>

Резюме:

Директиву про тимчасовий захист як інструмент та законодавчу основу для встановлення мінімальних стандартів надання тимчасового захисту у випадку масового припливу переміщених осіб та заходів, що сприяють збалансованості зусиль держав-членів ЄС у прийнятті таких осіб (як це точно зазначено в її назві), було прийнято у 2001 році, але імplementовано лише у 2022 році як відповідь на один з найбільших потоків українських біженців.

Попри всі попередні спроби втілити її положення в життя (наприклад, для не менш значного потоку біженців із Сирії), документ критикували як надто «політично нереалістичний». Однак, зіткнувшись з найбільшим масовим переміщенням в Європі з часів Другої світової війни, Директиву було реалізовано і навіть продовжено її дію до 4 березня 2026 року.

Загалом Директива про тимчасовий захист встановлює рамки для надання негайного і тимчасового захисту переміщеним особам з країн, що не є членами ЄС.

Хоча Директива про тимчасовий захист виявилася ефективним інструментом в управлінні безпрецедентним напливом українських біженців, її практична реалізація виявила низку проблем і складнощів. Питання подвійного громадянства, вторинного переміщення в межах ЄС, одночасних запитів на захист і статус громадян третіх країн вимагали ретельного судового тлумачення і коригування політики. Ці виклики призвели до значного розвитку судової практики та законодавчих заходів, таких, як нові положення Пакту про міграцію та притулок. Незважаючи на ці труднощі, імplementація документа є важливим кроком у європейській міграційній політиці, демонструючи як здатність ЄС до колективних дій у кризових ситуаціях, так і потребу в постійному вдосконаленні механізмів захисту.

*Марта Шелемба,**кандидат політичних наук, доцент**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

УКРАЇНСЬКЕ МІГРАЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ВСТУПУ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

Україна тривалий період реалізує політику щодо інтеграції до Європейського Союзу, визначивши вказану ціль елементом власної зовнішньої політики. Від моменту набуття незалежності країна прагнула активізації відносин із ЄС, і вказане в кінцевому рахунку привело до розробки політики щодо євроінтеграції. На початку повномасштабного вторгнення РФ до України (у червні 2022 р.) Європейською радою було ухвалено рішення стосовно надання Україні статусу кандидата щодо членства в ЄС. Зазначеним рішенням було визнано багаторічні зусилля України стосовно приведення основних сфер управління до європейських норм та стандартів. Набуття вказаного статусу передбачає більш сприятливі перспективи щодо здійснення потрібних реформ та інтеграційних заходів у різних сферах. Управління міграцією також є сферою, нормативно-правове забезпечення якої повинно бути врегульовано з урахуванням положень законодавства ЄС.

Розглянемо стан українського міграційного законодавства в контексті процесу підготовки до вступу в Європейський Союз.

Нормативно-правове забезпечення міграційної політики України представлене положеннями міжнародних правових актів, конституційними нормами і нормами національного законодавства щодо вказаної проблематики. Відповідно констатуємо, що українське міграційне законодавство представлене нормами національного та міжнародного права. Як свідчать наукові матеріали (робота К. Ізбаш та С. Дерев'янкіна [4]), певні міжнародно-правові документи націлені на регулювання міграційних процесів. Це, зокрема, низка міжнародних актів, ратифікованих Україною, серед яких виділяємо: Конвенцію про статус біженців, Декларацію Міжнародної організації праці основних принципів та прав у світі праці, Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейську конвенцію про правовий статус трудящих-мігрантів, Європейську соціальну хартію, Європейську конвенцію про правовий статус трудящих-мігрантів, Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод тощо.

Нормами та приписами Конституції України, конкретизованими на рівні законів та підзаконних актів, встановлено основні положення нормативно-правового забезпечення міграційних процесів у державі. Аналіз еволюції розвитку українського міграційного законодавства свідчить, що основними підзаконними актами, які регулюють сучасну міграційну політику України (в тому числі в контексті підготовки до вступу в Європейський Союз) виступають: Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р. [8], яким встановлено основні стратегічні засади, що

визначають основи національної безпеки України; розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р. від 12.07.2017 р. [7], в рамках якого визначено стратегічні програмні засади регулювання міграційної політики до 2025 р.

Положеннями розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р. від 12.07.2017 р. [7] передбачено орієнтир на здійснення заходів поступової гармонізації українського міграційного законодавства та політики в цій сфері до стандартів, які дають в ЄС (п. 3 Загальної частини). Зазначене визначає, що буде здійснено адаптацію українського законодавства до концепцій та законів ЄС у сфері управління міграцією. Слід зазначити, що Україна, регламентуючи міграційні процеси, буде визнавати пріоритетність норм, встановлених у законодавстві ЄС, над нормами, які стосуються міграції і визначені в положеннях українського законодавства. В цьому разі підвищення рівня гармонізації українського міграційного законодавства до норм міграційного законодавства у сфері ЄС сприятиме підвищенню гарантування захисту прав і законних інтересів громадян України в ЄС [2].

Варто зазначити, що напрями гармонізації українського міграційного законодавства до стандартів ЄС встановлено в положеннях Цілі 15 розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р. від 12.07.2017 р. [7], зміни до якого внесено у січні 2024 р. з урахуванням контексту подій воєнного часу. В змісті вказаної цілі визначено перелік проблем українського міграційного законодавства, які обумовлюють невідповідність існуючим стандартам ЄС [5]. Зокрема вказано, що їх склад сформульовано Європейською Комісією 08.11.2023 р. у змісті Повідомлення SWD(2023) 699 до інституцій ЄС. До ключових проблем зазначеного характеру віднесено такі, як:

- потреба перегляду складу третіх країн, з якими в Україні ухвалено існування безвізового режиму. Вказане необхідно для того, щоб його склад відповідав візовій політиці ЄС;
- проблема забезпечення координації та інституційної співпраці між органами державної влади. В цьому разі вказано на неефективність процесу, яка обумовлює незадовільну реалізацію державного управління у сфері міграції;
- відсутність дорожньої карти, яка визначає двосторонню співпрацю із інституцією ЄС, що регулює питання надання притулку;
- відсутність затвердженого механізму співпраці та координації на рівні відповідних відомств у разі виникнення загрози міграційних викликів. Європейська Комісія вказала на проблему, аналогічну стосовно співпраці та координації взаємодії на рівні органів державної влади України;
- відсутність правил, які б визначали склад обов'язків компаній, які здійснюють перевезення іноземних громадян на українську територію. Вказане питання пов'язане із визнанням суб'єктів, які здійснюють перевезення іноземних громадян, відповідальними щодо безпеки останніх (що особливо важливо в контексті військових подій в Україні).

Керуючись визначеним переліком проблем, встановлених Європейською Комісією, в змісті вищезазначеної цілі 15 розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р. від 12.07.2017 р. [7] (із змінами від 19.01.2024 р.) викладено склад оптимізаційних заходів, націлених на їх усунення.

Слід відмітити, що для вирішення вищезазначених проблем було схвалено розпорядження Кабінету Міністрів України № 837-р. від 03.09.2024 р. [6]. Питання гармонізації українського міграційного законодавства до стандартів ЄС у зазначеній сфері встановлено положеннями завдання 19. Вказаним завданням визначено реалізацію переліку оптимізаційних заходів. Варто виокремити ті, які стосуються нормативно-правового забезпечення в цій сфері, зокрема:

- захід щодо внесення змін до окремих нормативно-правових актів відносно верифікації та ідентифікації громадян України, осіб, які не мають громадянства, іноземних громадян. Визначено, що вказаний захід передбачено реалізувати через розробку відповідного законопроекту, який буде розглянуто та ухвалено Верховною Радою України, його розробка та подання віднесено до повноважень ДМС України та МВС України. Варто зазначити, що на вказаний напрям Україні вказують кілька разів, навіть розроблено законопроект у цій сфері в 2022 р., але при розгляді було здійснено зауваження до нього з боку Комітету Верховної Ради з питань цифрової трансформації і скеровано на доопрацювання [1]. Відповідно вказане питання на нинішньому етапі залишається невирішеним;

- захід щодо створення нормативно-правового забезпечення діяльності інституції Національний контактний пункт органу «Європейська міграційна мережа» в Україні. Було передбачено, що з боку ДМС України та МВС України буде підготовлено відповідний підзаконний акт, який буде ухвалено Кабінетом Міністрів України у 3 кварталі 2024 р. Варто зазначити, що вказаний захід було реалізовано, а саме ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України № 1322 від 19.11.2024 р. [3], в якій встановлено нормативно-правове забезпечення окремих аспектів взаємодії на рівні Контактного центру із співробітництва (Національного контактного пункту) та органу «Європейська міграційна мережа». В зазначеному нормативному акті визначено правові підстави функціонування Національного контактного пункту, встановлено його структуру, функції та ключові завдання тощо, вказано на строки інформування Європейської Комісії про створення та діяльність зазначеного органу. Вказана рекомендація Європейської Комісії реалізована Україною майже в строки, що свідчить про ефективність законотворчої діяльності в цьому напрямі;

- захід із визначення організаційного механізму стосовно співпраці та координування у випадку виникнення міграційних загроз. Відповідно до зауважень Європейської Комісії, на нинішньому етапі відсутня налагоджена та чітка взаємодія між органами влади, відомствами та відповідними структурами, які займаються питаннями міграції в ЄС. Як зазначено вище, вказані проблеми відмічено в цілі 15 розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р. від 12.07.2017 р. [7]. Аналіз нормативно-правових документів свідчить, що в Україні не розроблено окремого документа стосовно такого механізму співпраці та координації на рівні відповідних органів. Але зміст положень Постанови Кабінету Міністрів України № 1322 від 19.11.2024 р. [3] визначає права, завдання та структуру Координаційного центру щодо взаємодії із органом «Європейська міграційна мережа». Відповідно вказаний орган відповідає за координацію заходів державних органів, відомств у разі настання міграційної кризи. Хоча, відсутній нормативно-правовий акт, який би чітко визначав механізм координації та співпраці на рівні зазначених інституцій в Україні.

Отже, існує потреба подальшого розвитку нормативно-правового забезпечення для вирішення вказаної проблеми;

– ухвалення правил, які б визначали склад обов'язків компаній, які здійснюють перевезення іноземних громадян на українську територію. Реалізація розробки заходу покладено на такі інституції, як: Адміністрація Держприкордонслужби, Мінінфраструктури, МВС України, інші зацікавлені суб'єкти. На нинішньому етапі не реалізовано зазначений захід, що свідчить про необхідність подальших кроків у цій сфері.

Наприкінці дослідження можемо констатувати, що українське міграційне законодавство в процесі підготовки до вступу в Європейський Союз зазнає суттєвих позитивних трансформацій. Найбільш суттєві його зміни відбувались у період з 2017 р. по нинішній період. Вказане було визнано на рівні європейських партнерів. Хоча ще існують певні питання, які потребують вирішення у законотворчому полі для усунення проблем взаємодії на рівні українських та європейських інституцій, які функціонують у сфері регулювання міграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висновок на проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань ідентифікації та верифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства (реєстр. № 8151 від 24.10.2022). URL: <https://komit.rada.gov.ua/documents/dijalnist9skl/vysnovky9skl/74630.html>
2. Грицишена З. О. Виклики для державної міграційної політики в умовах військової агресії // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 8. <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.8.15>
3. Деякі питання співробітництва з Європейською міграційною мережею: Постанова Кабінету Міністрів України № 1322 від 19.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2024-%D0%BF#Text>
4. Ізбаш К. С., Деревянкін С. Л. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення міграційної політики України в умовах воєнного стану // Південноукраїнський правничий часопис. 2024. № 2. С. 153–158.
5. Онуфрик М. Міграційна політика України: чи може ужитися в одному документі євроінтеграція та повернення українців // ANTS. 2024. URL: <https://ants.org.ua/migracijna-polityka-ukrayiny-chy-mozhe-uzhytysya-v-odnomu-dokumenty-yevrointegracziya-ta-povernennya-ukrayincziv/>
6. Про затвердження плану заходів на 2024 і 2025 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 837-р. від 03.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-2024-%D1%80#Text>
7. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 482-р. від 12.07.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
8. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

Jana Papcunová,

*Corresponding author, Institute of Social Sciences, CSPS, Slovak Academy of Sciences, Slovakia,
<https://orcid.org/0000-0002-9358-1419>*

Anna Mukhina,

*Department of Psychology, Faculty of Arts, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Slovakia,
<https://orcid.org/0009-0000-3220-6677>*

INTEGRATION DYNAMICS OF UKRAINIAN REFUGEES IN SECONDARY CITIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE. THE CASE STUDY OF KOŠICE, SLOVAKIA

This pilot study explores the integration challenges faced by Ukrainian refugees in Košice, Slovakia, based on two focus group discussions. Key barriers include vulnerabilities among older adults, single mothers, and individuals with disabilities, as well as labor market discrimination and social stigmatization. Despite these challenges, refugees demonstrate resilience through coping strategies such as maintaining cultural connections and addressing mental health needs. Indicators of successful integration include strong social connections, stability in housing and employment, cultural acceptance, and employment matching refugees' qualifications. The findings highlight the need for comprehensive support systems that address both material and psychological needs to ensure successful integration. This research serves as a foundation for future study on refugee integration in Uzhhorod and other secondary cities in Central and Eastern Europe, exploring regional differences, the challenges of internally displaced individuals, and providing insights for targeted policy recommendations.

Keywords: *Ukrainian refugees, secondary cities, Košice, integration challenges.*

Це пілотне дослідження висвітлює проблеми інтеграції, з якими стикаються українські біженці в Кошице, Словаччина, на основі двох фокус-групових дискусій. Основні бар'єри охоплюють вразливість людей похилого віку, одиноких матерів та осіб з інвалідністю, а також дискримінацію на ринку праці та соціальну стигматизацію. Незважаючи на ці виклики, біженці демонструють стійкість завдяки таким стратегіям подолання, як підтримка культурних зв'язків і задоволення потреб у сфері психічного здоров'я. Показниками успішної інтеграції є міцні соціальні зв'язки, стабільність житла та зайнятості, культурне сприйняття та працевлаштування, що відповідає кваліфікації біженців. Результати дослідження підкреслюють необхідність створення комплексних систем підтримки, які б задовольняли як матеріальні, так і психологічні потреби для забезпечення успішної інтеграції. Це дослідження слугує основою для майбутніх досліджень інтеграції біженців в Ужгороді та інших середніх містах Центральної та Східної Європи, аналізуючи регіональні відмінності, проблеми внутрішньо переміщених осіб та надаючи інформацію для розробки цільових політичних рекомендацій.

Ключові слова: *українські біженці, середні міста, Кошице, виклики інтеграції.*

Funding: The study was supported by the International Visegrad Fund (#22330013), titled Challenges Faced by Ukrainian Refugees in Secondary Cities in Central and Eastern Europe: Promoting Inclusion and Social Cohesion through Inclusive Public Spaces and by the Slovak Academy of Sciences Postdoctoral Grant Program «PostdokGrant» No. APD0061: Navigating Complexity: Enhancing Integration Pathways for Ukrainian Refugees in the CEE Region

Conflicts of interest/Competing interests: None declared.

Acknowledgment: We would like to thank the participants of the focus group discussions for their time, openness, and willingness to share their stories. We would also like to thank all experts and colleagues who provided feedback and/or helped with the preparation of the materials. Thank you for your valuable input.

Introduction

The ongoing war in Ukraine has triggered one of the largest refugee crises in recent history, with millions displaced both within and outside the country (UNHCR, 2025)¹. While capital cities in the region of the Central and Eastern Europe (CEE) served as primary destinations for refugees, secondary cities have emerged as significant hubs for refugee settlement. These urban centers face unique challenges due to underdeveloped institutional frameworks and limited resources (Bielewska, et al., 2024 & Papcunová et al. 2023). This paper explores the dynamics of refugee integration in secondary cities of the region, emphasizing the need for inclusive and sustainable policies.

Migration studies have traditionally focused on large metropolitan areas as primary sites of integration and policy development (Pisarevskaya & Scholten, 2022). However, secondary cities — characterized by smaller populations and fewer resources — are playing an increasingly significant role in migration research. In the CEE region, cities such as Košice, Miskolc, Poznań, Kraków, and Brno have become important destinations for refugees, while Uzhhorod has played a crucial role in accommodating internally displaced persons. Despite their growing significance, these cities face distinct challenges due to underdeveloped institutional frameworks for migrant integration.

This paper investigates the integration challenges faced by Ukrainian refugees in Košice, Slovakia as a pilot study for further research on secondary cities across Central and Eastern Europe following the war in Ukraine. The terms «refugees» or «forced migrants» refer to individuals holding «temporary protection» status or classified as «internally displaced persons.»

Integration dynamics in CEE region

The integration of refugees is a dynamic and multifaceted two-way process, requiring efforts from all parties concerned (Fang et. al, 2018). This involves a preparedness on the part of refugees to adapt to the host society without having to forgo their own cultural identity, and a corresponding readiness on the part of host communities and public institutions to welcome refugees and meet the needs of a diverse population. The process of integration is complex and gradual, comprising distinct but interrelated legal, economic, social, and cultural dimensions, all of which are important for refugees' ability to integrate successfully as fully included members of the host society (UNHCR, 2014; Penninx, 2005).

¹ UNHCR. 2023. Operational Data Portal. Accessed 4 February 2025.

The integration process can be influenced by a variety of factors, including the nature of the refugee experience, the policies of the receiving country, the public's perception of refugees, and the available resources and services to support them (Ashura, 2021; Hynie, 2018; Ortlieb & Knappert, 2023). Integration is not a one-size-fits-all process, as it varies based on the specific context and the individual needs of refugees. While refugees face common challenges in all host countries — such as securing employment, navigating legal systems, and accessing healthcare — different regions may experience unique challenges based on their socio-political history, economic conditions, and public attitudes toward migration.

In the context of Central and Eastern Europe (CEE), these dynamics are shaped by both historical and contemporary factors, such as varying levels of public awareness, the extent of social cohesion in the region, and the capacity of local institutions to support integration processes (Kerusauskaitė, 2023). Historically, CEE countries have had relatively low rates of refugee resettlement and migration, which has sometimes led to a lack of preparedness in dealing with a more diverse population. This contrasts with Western European countries, which have a longer history of immigration and a more established framework for integration.

The socio-political environment in CEE presents challenges (IVO, 2022; Jelínková, 2024), including resistance to diversity in some areas, but also opportunities for fostering more inclusive societies through tailored policies and community engagement initiatives. Despite some resistance, there is also growing recognition of the importance of supporting refugees in order to build stronger, more resilient communities (Kerusauskaitė, 2023). National governments, local authorities, and civil society organizations are increasingly collaborating to develop programs aimed at promoting social cohesion and inclusion, while addressing challenges such as discrimination, language barriers, and access to housing and education.

These integration dynamics are further influenced by the varying levels of political will and institutional capacity in different CEE countries. While some countries or their cities have implemented more progressive policies for refugee integration²³, others have faced difficulties in aligning policies with available resources, leading to uneven outcomes across the region.

The Situation in Košice after February 2022

Following the outbreak of war in Ukraine, over a million people crossed the border into Slovakia, with many moving toward the capital region around Bratislava. A significant number⁴, however, remained closer to the border, making their way to Košice, Slovakia's second-largest city. This influx of displaced individuals has had a socio-economic impact on the region, straining resources while simultaneously creating both opportunities and challenges for the local community (Bajžíková et al., 2022; UNHCR, 2024).

Even before the war, Ukrainians constituted the largest foreign minority in Košice (Czikková & Mačáková, 2018). This pre-existing community likely influenced the city's response to the refugee crisis, facilitating both informal support networks and institutional adaptation.

² https://www.krakow.pl/krakow_open_city/instcbi/244859,inst,118781,2582,instcbi.html

³ https://migrant-integration.ec.europa.eu/index.php/library-document/strategy-integration-foreign-nationals-city-brno-2020-2026_en

⁴ According to the City Council, an estimated 5,000 Ukrainians, primarily women, have found residence in Košice.

The ongoing war has brought significant changes to Košice, with a growing number of individuals seeking temporary protection in the region. The legal status of these arrivals adds complexity, making it difficult to obtain clear and comprehensive data on their situation.

However, in March 2022, the Mayor of Košice issued an official statement⁵ expressing concerns about a potential humanitarian crisis. Since then, the situation has gradually stabilized.

A key development in addressing the needs of Ukrainian refugees was the establishment of two integration centers:

1) Integration Centre Košice, launched under the auspices of the Košice Self-Governing Region in June 2022.

2) BLUE DOT Integration Centre, established under the auspices of the City of Košice in July 2022.

These centers provided and continue to provide a variety of support services, including legal assistance, employment guidance, psychological counseling, and social services. Notably, the introduction of an integration center for foreigners represents a new initiative in Košice, as the region had not previously placed significant emphasis on the integration of foreign nationals (Luptáková & Medľová, 2018). Additionally, the City of Košice appointed a Plenipotentiary for Humanitarian Aid to Refugees from Ukraine⁶, effective March 1, 2022, to oversee and coordinate support initiatives (Košice City, 2022).

Despite the challenges and the lack of a prior integration policy in Košice, local authorities, NGOs, and volunteers made significant efforts to provide support and create a welcoming environment for refugees. Their response, while evolving, demonstrated adaptability and a commitment to addressing the immediate and long-term needs of those displaced by the war. Recognizing the continued growth of its foreign population, Košice has recently adopted a Strategy for Foreigner Integration⁷, which aims to enhance support structures for its nearly 22,000 foreign residents. The plan includes the establishment of a Support Centre for Foreigners within City Hall by early 2025 and the development of a centralized data system to enhance the tracking of residency status, socio-economic contributions, and evolving needs.

This study provides a crucial foundation for understanding how Ukrainian refugees experience integration in Košice, highlighting their perspectives, challenges, and key factors shaping their sense of belonging. As more displaced individuals settle in secondary cities, this research aims to amplify their voices in academic discourse and inform policies that address their specific needs. Furthermore, it serves as a starting point for studies in Poznań, Kraków, Miskolc, and Brno, as well as in Uzhhorod, where the focus is on the experiences of internally displaced individuals. The following sections outline the research methodology, key findings, and their implications for integration policies and practices.

Research Objectives:

This pilot study aims to provide a foundational understanding of the integration dynamics of Ukrainian refugees in Košice, a secondary city in Slovakia, as part of a broader

⁵ <https://www.kosice.sk/clanok/primator-polacek-kosice-su-na-prahu-humanitarnej-katastrofy>

⁶ <https://www.kosice.sk/clanok/kosice-maju-splnomocnenca-pre-pomoc-vojnovym-utecencom>

⁷ <https://spectator.sme.sk/politics-and-society/c/kosice-takes-first-steps-towards-integration-as-foreign-population-grows>

project on refugee integration in Central and Eastern Europe. The objectives of this pilot project are as follows:

1) To explore the lived experiences of Ukrainian refugees in Košice with regard to their integration processes, focusing on social, economic, and cultural dimensions. This objective will capture how refugees adapt to life in Košice, including how they navigate their new environment, the challenges they face in forming social connections, and their economic activities. This will provide insights into the day-to-day realities of integration in a smaller, non-metropolitan context.

2) To assess the indicators of successful integration as perceived by the refugees themselves, considering the factors that contribute to their sense of well-being, security, and belonging in Košice. The pilot project will investigate how refugees define successful integration, including access to stable housing, employment that matches their skills, social cohesion, and cultural acceptance. These indicators will serve as benchmarks for future research and help shape integration policies and practices.

Research Methodology

The study employs a qualitative approach, utilizing two focus groups which were conducted in Košice, Slovakia, in March 2023 and October 2024. A qualitative approach is most suitable for understanding the complex social, cultural, and economic dynamics of refugee integration, allowing for an in-depth examination of individual and collective experiences. By focusing on lived experiences, this research aims to provide a nuanced understanding of the challenges and opportunities refugees encounter.

Participants were Ukrainian refugees aged 18 and older who moved to Košice after February 2022. Recruitment was facilitated through social media and refugee support centers. The focus groups facilitated open discussions on various aspects of integration, including access to services, employment opportunities, social connections, language barriers, and experiences of discrimination or support. This method was chosen to encourage interaction among participants, allowing them to share their perspectives, compare experiences, and co-construct meanings related to their integration journey.

All focus group discussions were conducted in either the Ukrainians or Slovak language, depending on the participant's preferences and with their consent. They were transcribed verbatim and translated into English with full adherence to participant confidentiality. Our research questions were deliberately broad in order to allow for a qualitative, bottom-up and inductively-driven thematic analysis approach (Clarke et al., 2006).

This approach enabled the identification of recurring themes and patterns that illustrate the broader integration experiences of Ukrainian refugees in Košice. The qualitative data gathered provides rich insights into the lived realities of the participants and contributes to a deeper understanding of the social and institutional factors influencing their integration.

Participants

We recruited participants from the Ukrainian community residing in the Košice region by collaborating with the Integration Centre, which provides support services to migrants, and by utilizing social media platforms. A total of 18 individuals (10 women, 8 men), aged 18 to 71, expressed interest in participating.

The first focus group consisted of 12 Ukrainians (average age = 50 years; SD = 12.8) and explored their lived experiences of integration in Košice, focusing on social connections, economic activities, and cultural adaptation in a non-metropolitan setting.

The second focus group included six Ukrainians (average age = 30,3 years ; SD = 12,97) who came to Slovakia for study or work. Discussions centered on their perceptions of successful integration, including housing, employment, social cohesion, and cultural acceptance.

Ethical Considerations

This study adheres to ethical research standards to ensure the safety and confidentiality of participants. Participants received detailed information about the study's objectives, procedures, and their rights before agreeing to participate. The permission to conduct the study was approved by the Ethics Committee of the Centre of Social and Psychological Sciences at the Slovak Academy of Sciences.

Data Analysis

The collected data were analyzed using thematic analysis, following the approach outlined by Braun and Clarke (2006), which facilitates the identification of patterns and key themes within qualitative data. A systematic, iterative coding process was conducted to generate initial codes and identify overarching themes related to experiences with social integration, economic challenges, and cultural adaptation.

Findings

Challenges Faced by Refugees:

The findings from the first focus group highlighted challenges based on the participants' socio-economic and demographic profiles.

1) Vulnerabilities

Older adults, single mothers, and individuals with disabilities were identified as particularly vulnerable groups, as they have additional needs in terms of healthcare, social support, and access to housing and employment. These groups are at risk of further marginalization due to the limited availability of specialized services in smaller cities. Many refugees reported difficulty accessing necessary medical care, with some individuals stating, «*I need a specialist for my health problem, but when I went to the hospital, I was told that they only accept Slovak patients.*» In addition, some participants also mentioned age-related problems with employment. In many cases, age was an obstacle to employment. «*When I had an interview via Viber for a saleswoman in a pastry shop, because I already know a little Slovak, besides I know English, Ukrainian and Russian, they said I was 100% suitable, but when I told them how old I was, they said, sorry, but we won't take you.*»

2) Labor Market Discrimination

One of the most significant barriers to successful integration identified by participants is labor market discrimination. Many refugees reported difficulties in finding employment that matches their qualifications and previous experience. This often results in underemployment, with refugees taking low-wage, low-skilled jobs that do not reflect their educational backgrounds or professional skills. One participant, an older refugee, shared, «*I am*

nearly a pensioner, but I need to find a job. It is nearly impossible at my age, however, I will keep trying to find at least a part-time job.» A disabled refugee also noted, *«I am a disabled person, but keen to work. This is nearly impossible with even Slovaks not having opportunities to have decent jobs.»* The lack of suitable employment leads to economic insecurity and affects refugees' sense of dignity and their ability to contribute meaningfully to society.

3) Misinformation and Prejudice

Refugees sometimes encounter negative attitudes and stereotypes in the local community. Misinformation about refugees' access to benefits and their perceived impact on local resources exacerbates these tensions. Harmful narratives, such as the belief that refugees receive disproportionate financial support, contribute to the social stigmatization of refugees and can lead to tensions with host communities. Common statements reflecting these prejudices include:

«Ukrainians are to blame for the war and therefore also for raising prices. They should surrender so that everything will be fine.»

«Ukrainian refugees in Slovakia receive high allowances and benefits at the expense of Slovak citizens.»

«Ukrainians abuse the social system.»

«Taxpayer fees go to help refugees.»

«Ukrainians are cheap labor.»

«People leave Ukraine because they are poor and not because of war. They are economic migrants and not war refugees.»

Misleading or harmful messaging is prevalent in Slovakia, reflecting the nation's diverse stances towards Russia, the EU, and Ukraine (Globsec, 2024). Such rhetoric negatively impacts social cohesion and fosters discrimination.

4) Coping Strategies and Resilience

Despite these challenges, Ukrainian refugees demonstrate resilience in their efforts to navigate life in Slovakia. Some leverage the geographical proximity to Ukraine as a coping mechanism, with one participant stating, *«I live in Košice because it is close to the borders, so I can travel back and forth to Ukraine to buy some medicine for me.»* Others emphasize the importance of addressing mental health concerns before focusing on integration efforts, as one participant noted, *«I need to address my mental health concerns first before I can actively seek employment opportunities.»* These experiences highlight the importance of tailored support systems that consider both material and psychological needs for successful refugee integration.

Indicators of Successful Integration:

The findings from the second focus group highlight key factors influencing the integration of Ukrainian refugees in Košice, particularly in relation to social connections, stability and security, cultural acceptance, and employment alignment.

1) Social Connections

Social networks played a crucial role in refugees' sense of belonging and emotional well-being. Participants emphasized the importance of having a strong community, both among fellow Ukrainians and with local residents. These connections provided emotional support, practical assistance with bureaucracy, and opportunities for engagement in local

life. As one participant expressed, *«At the beginning, I was very scared, but then I adapted.»* This statement illustrates the role of time and social adaptation in overcoming initial fears. Another participant noted, *«There are a lot of Ukrainians here. Kherson has been relocated,»* highlighting how forming a community with fellow refugees helped reduce feelings of isolation. Over time, many participants acknowledged an improvement in their integration experience, with one stating, *«In general, after about six months, you get used to it and realize that it's comfortable and quite nice here.»*

2) Stability and Security

The stability of housing, employment, and legal documentation emerged as foundational elements for refugees' sense of security and well-being. Many participants noted that having a steady income and secure housing allowed them to focus on long-term goals such as education and language acquisition. One participant reflected on their employment situation: *«I just came back from work, so I am still looking for something. I mean, I can go back to the job I had before leaving for abroad. But I want to find something new, so I am still learning. And I want to find something better.»* This quote underscores the importance of job stability and career growth in the integration process.

For some, safety was the primary reason for relocation: *«I came to Slovakia after finishing the 11th grade because it was a safe place. I have been here with my friends for two years.»* While Slovakia provided safety, adapting to a new environment presented its challenges. As one participant noted, *«For me, it is unusual because of the mountains. I lived where there was the sea and steppe, and here there are mountains.»*

3) Cultural Acceptance

Feeling culturally accepted was a significant indicator of successful integration. Refugees who felt respected by the local community and had the freedom to practice their cultural traditions reported higher levels of satisfaction with their lives in Slovakia. One participant contrasted the social atmosphere in Slovakia with their home city: *«My first impression is that it is calm here. People are very reserved, they are not in a rush, they seem very peaceful. In Odessa, everything is very fast, life moves quickly. Here, everything is somehow calm, measured, and people hold hands, while in Odessa, people do not hold hands.»* This illustrates the challenge of adjusting to a different cultural rhythm and social interactions.

Another participant shared mixed emotions about cultural adjustment: *«At first, it was amazing because I had only been abroad in Turkey before. So, this was my first time in Europe, and my first impression was great. But then I started seeing that it wasn't so great after all. I think Ukraine is still better.»* This reflects the dual experience of excitement and nostalgia, where initial enthusiasm may be tempered by a longing for familiar cultural contexts.

4) Employment Alignment

Employment opportunities that matched refugees' qualifications were crucial for their sense of inclusion and contribution to society. Those who secured stable jobs reported increased confidence and a sense of normalcy. As one participant simply stated, *«I am just working right now,»* emphasizing how securing employment becomes a key focus in the integration process. Another participant, reflecting on their job stability, noted, *«I have been working for a year already,»* illustrating how long-term employment contributes to a greater sense of security and belonging.

Summary:

The findings highlight the multifaceted challenges and factors contributing to the integration of Ukrainian refugees in Košice, as also emphasized by Bajžíková (2022). Vulnerable groups such as older adults, single mothers, and individuals with disabilities face particular hardships due to limited access to healthcare, social services, and employment opportunities. Labor market discrimination remains a significant barrier, with refugees often unable to find jobs that align with their qualifications. Misinformation and prejudice also contribute to social stigmatization and tensions between refugees and host communities (Kerusauskaite, 2023; Globsec, 2024). Despite these obstacles, refugees demonstrate resilience through coping strategies like maintaining connections with their home country or focusing on mental health before seeking employment. Key indicators of successful integration include the formation of strong social networks, stability in housing and employment, cultural acceptance, and job-market alignment. Refugees who establish these factors report higher satisfaction and greater sense of belonging, while those who face cultural adaptation and employment mismatches encounter more challenges.

Conclusion:

The pilot project in Košice provides valuable insights into the integration experiences of Ukrainian refugees, offering a foundation for future research and policy development. The findings underscore the importance of social connections, stability, cultural acceptance, and employment opportunities in shaping successful integration. While challenges such as labor market discrimination and cultural adjustment persist, the study highlights areas where targeted interventions can make a significant difference. As the study expands to other secondary cities in Central and Eastern Europe, these results will guide the development of effective strategies to support refugee integration in communities with fewer resources than larger cities.

REFERENCES

1. Bielewska, A., Ślęzak-Belowska, E., & Czeranowska, O. (2024). How Do Bigger and Smaller Cities Manage Migration? Ukrainian War Refugees in Polish Cities. *East European Politics and Societies: And Cultures*. <https://doi.org/10.1177/08883254241234621>
2. Papcunová, J., Durbisova, S., & Mukhina, A. (2023). Exploring Labor Integration Challenges for Ukrainians in Slovakia. *Individual and Society*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/9ypsj>
3. Pisarevskaya, A., & Scholten, P. (2022). Cities of migration. *Introduction to migration studies*, 249–262.
4. United Nations High Commissioner for Refugee (2014). Facilitating the integration of refugees: Issues and challenges. UNHCR. https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/integration_discussion_paper_July_2014_EN.pdf
5. Penninx, R. (2005). Integration of migrants: Economic, social, cultural and political dimensions. *The new demographic regime: Population challenges and policy responses*, 5(2005), 137–152.
6. Institute for Public Affairs. (2024). Russia's war against Ukraine: A view from Slovakia. Institute for Public Affairs. <https://www.ivo.sk/8873/en/news/russia-s-war-against-ukraine-a-view-from-slovakia>
7. Hynie, M. (2018). Refugee integration: Research and policy. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 24(3), 265–276. <https://doi.org/10.1037/pac0000326>
8. Ortlieb, R., & Knappert, L. (2023). Labor market integration of refugees: An institutional country-comparative perspective. *Journal of International Management*, 29(2), 101016. <https://doi.org/10.1016/j.intman.2023.101016>

9. Ashura, C. (2021). The Effects of Immigration and Refugee Policies on Social Integration and Community. *Journal of Public Representative and Society Provision*, 1(3), 90–98. <https://doi.org/10.55885/jprsp.v1i3.240>
10. Kerusauskaite, I., Mulloy, L., Jones, L., and Nimkar, R. (2023). Risks to Community Cohesion between Ukrainian Refugees and Host Communities — Slovakia. *Community Cohesion in Central Europe project*.
11. Institute for Public Affairs. (2022). Russia's war against Ukraine: A view from Slovakia. Institute for Public Affairs. Available here: <https://www.ivo.sk/8873/en/news/russia-s-war-against-ukraine-a-view-from-slovakia>
12. Jelínková, M., Plaček, M., & Ochraňa, F. (2024). The arrival of Ukrainian refugees as an opportunity to advance migrant integration policy. *Policy Studies*, 45(3–4), 507–531.
13. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
14. GLOBSEC. (2024). GLOBSEC Trends 2024 Slovakia. Available here: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/globsec-trends-2024-slovakia>
15. Bajžíková, K., Demchenko Kiforenko, D., & Tkachuk, D. (2022). *Situačné analýzy prvého roka pomoci ľuďom z Ukrajiny v slovenských mestách* [Situation analysis of the first year of assistance to people from Ukraine in Slovak cities]. Retrieved May 12, 2023, from <https://mareena.sk/ukrajina>
16. Czikková, L., & Mačáková, S. (Eds.) (2018). *Košice City Integration Agenda*. Available here: https://etp.sk/wp-content/uploads/2019/02/Kosice-City-Integration-Agenda_EN.pdf
17. Fang, T., Sapeha, H., & Neil, K. (2018). Integration and Retention of Refugees in Smaller Communities. *International Migration*, 56(6), 83–99. <https://doi.org/10.1111/imig.12517>

Резюме:

Результати дослідження висвітлюють багатогранні виклики та фактори, що сприяють інтеграції українських біженців у Кошице, на чому також наголошує Bajžíková (2022). Вразливі групи, такі як люди похилого віку, самотні матері та особи з інвалідністю, стикаються з особливими труднощами через обмежений доступ до охорони здоров'я, соціальних послуг та можливостей працевлаштування. Дискримінація на ринку праці залишається значним бар'єром, оскільки біженці часто не можуть знайти роботу, яка відповідає їхній кваліфікації. Дезінформація та упередження також сприяють соціальній стигматизації та напруженості у відносинах між біженцями та приймаючими громадами (Kerusauskaite, 2023; Globsec, 2024). Незважаючи на ці перешкоди, біженці демонструють стійкість завдяки таким стратегіям подолання, як підтримка зв'язків з рідною країною або зосередження уваги на психічному здоров'ї перед пошуком роботи. Ключовими показниками успішної інтеграції є формування міцних соціальних мереж, стабільність житла та зайнятості, культурне прийняття та відповідність ринку праці. Біженці, які врахували ці фактори, повідомляють про більшу задоволеність і відчуття приналежності, тоді як ті, хто стикається з проблемами культурної адаптації та працевлаштування, переживають більші труднощі.

Отже, пілотний проект у Кошице надає цінну інформацію про досвід інтеграції українських біженців, пропонуючи основу для майбутніх досліджень і розробки політики. Отримані дані підкреслюють важливість соціальних зв'язків, стабільності, культурного прийняття та можливостей працевлаштування для успішної інтеграції. Хоча такі проблеми, як дискримінація на ринку праці та культурна адаптація, залишаються, дослідження висвітлює сфери, де цілеспрямовані втручання можуть суттєво змінити ситуацію. Оскільки дослідження поширюється на інші вторинні міста Центральної та Східної Європи, його результати допоможуть розробити ефективні стратегії підтримки інтеграції біженців у громадах з меншими ресурсами, ніж у великих містах.

Володимир Сергійчук,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії світового українства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПРОБА ПЕРІОДИЗАЦІЇ ОСНОВНИХ МІГРАЦІЙНИХ ХВИЛЬ З УКРАЇНИ

Широкомасштабна російська агресія з лютого 2022 року спричинилася і до небачених досі міграційних процесів в Україні, що одночасно підняли з обжитих місць мільйони наших громадян. Значна частина з них, особливо жінки з дітьми, вирушили з рідної землі в незвідане, намагаючись уберегтися від смертельної загрози на чужині. З продовженням активних наступальних дій росіян на сході України цей процес, хоч і уповільнився порівняно з початком війни, але продовжується, і це змушує вдатися до аналізу причин подібних явищ в нашій історії, які штовхають осілих за ознакою хліборобського походження українців включатися до великих переселень.

Справді, такі відбувалися на українських землях з давніх часів: як правило, коли наші предки-хлібороби відходили під тиском агресивних кочових племен у безпечніші місця, де могли перебути певний час. Ця так звана внутрішня міграція обмежувалася поліськими болотами чи передгір'ями Карпат, тобто більш важкодоступними місцями, ніж відкриті степові простори Подніпров'я.

Коли ж ідеться про зовнішню міграцію, то вона з'являється з утвердженням держави наших предків Русі з центром у Києві. Відтепер будуть формуватися нові еміграційні хвилі, які витягують з рідної землі українців. Найпершими такими стануть військово-політичні, коли певна частина наших предків брала участь у завоювальних походах князів Святослава, Володимира Великого і Ярослава Мудрого на терени нинішніх російської федерації і держав Балтії, в результаті чого на підкорених русичами землях угро-фінських племен залишається відповідна кількість наших дружинників та цивільної адміністрації для запровадження тут колонізаційних порядків династії Рюриковичів. Саме ці колонізатори, до речі, поклали початок активної асиміляції угро-фінських племен, поступово русифікуючи їх за допомогою військової сили, економічних методів і християнської релігії.

Природно, обмежений контингент цього князівського війська та його руського супроводу не могли суттєво вплинути на зміну етнічного складу тубільного населення на величезних територіях від Балтики до Уралу. Зрештою, руські прибульці, які тут залишилися, поступово поєднуються з місцевим населенням, розчиняючи свої характерні східнослов'янські особливості серед тамтешніх мешканців. З часом змосковлюючись, вони, як і автохтонний люд, перетворюються в інший етнос, який свій менталітет засвідчить погромницьким походом суздальського князя Андрія Боголюбського і нищівним погромом Києва 1169 року. До речі, це перша відома на сьогодні військово-політична сутичка у відносинах між Україною й діаспорою, яка втрачала ознаки приналежності до батьківщини предків.

Тим часом там у першій половині XIII століття під впливом наступу татарської орди сформується новий міграційний етап руського населення, яке знову змушене буде шукати прихистку у важкодоступних місцях від звиклої до степових переходів орди. Відтак значна частина родючих просторів, особливо в південно-східному регіоні розселення наших предків — до Дону й Кавказу — на тривалий час перетвориться на Дике поле.

Його повторне освоєння розпочнеться лише після падіння Галицько-Волинської держави і запровадження на наших землях Кревської унії 1385 року, яка спричинила посилення впливів католицької Польщі. Відтак поглиблюється міграційний процес корінного українського населення з привіслянських територій на схід, де воно осідає поки що на межі Дикого поля, витворюючи з часом такий новий соціальний стан, як козацтво. Цю еміграцію, яка буде розвиватися аж до Хмельниччини й відновлюватиме для українства колись залишену ними посілість, можемо вважати як політичною, так і економічною, оскільки спричинятиме її розвиток релігійний і соціальний гніт польської шляхти, що заповіла з того часу великодержавну концепцію «од можа до можа».

Водночас, починаючи з середини XVI століття, відбувається міграція значної кількості запорозького козацтва під юрисдикцію московського царя на колишні розселення сіверян. Зокрема, першими перейшли на московську службу козаки на чолі з князем Дмитром Вишневецьким, потім ті запорожці, які заснували Нову Січ на Дону. Після невдалого штурму Москви в 1618 році на її службу завербовано вояків Петра Сагайдачного. Останній, до речі, у 1620 році навіть посилав спеціальне посольство до московського царя з пропозицією перейти до нього на службу з усім Військом Запорозьким.

Як правило, з цієї збройної сили рекрутуються московські стрільці, котрі розсилаються по всіх значних містах навколо Москви. Сюди ж закликаються на постійну службу ремісники з українського пограниччя, духовні особи, які починають відігравати важливу роль у творенні концепції місцевої великодержавності, яка полягала в тому, що саме Москва має прийти на зміну Візантійській імперії: «Москва — Третій Рим, а Четвертому Риму не бути».

Невдалі повстання проти польської влади в 1620-х — 1630-х роках створили ще один міграційний потік українства — тих, хто не захотів залишатися під гнітом Речі Посполитої. Він доповнився цілим полком чернігівців після поразки в Берестецькій битві 1651 року. А вже після Переяславської ради 1654 року українство рекрутується як на забезпечення зростання економічної могутності Московської держави, так і на підвищення її культурного й освітнього рівня. Можна з певністю стверджувати, що вся ця міграційна маса, вносячи дуже потужний струмінь у розвиток Московської державності, досить швидко розчинялася в середовищі москвинів і знову ж таки втрачала своє національне обличчя.

Можна було розраховувати на етнічне збереження нашої першої масової політичної еміграції, яка опинилася на чужині після поразки під Полтавою 1709 року. Однак повернення частини козацької старшини на батьківщину в зв'язку із погрозами Петра I репресіями родинам чи пізнішою амністією запорожцям Олешківської Січі, відсутність необхідної підтримки з боку європейських держав, а також сконсолідованого проводу через викрадення окремих полковників російськими

спецслужбами призвели до розпорошення тих, хто залишився на Заході, відтак обраний на місце гетьмана Мазепи Пилип Орлик не зумів зберегти потенціал цих вихідців з рідної землі не тільки як окреме етнічне тіло, але й поважну політичну силу, з якою рахувалися б у країнах розселення.

Паралельно з цим Москва витягує значні маси українства для створення оборонних ліній на сході. Так, 1717 року, коли татари вторглися в Саратовський край і спустошили його, Петро I наказав влаштувати від Царицина до Дону сторожову лінію і поселити в ній винятково українців. Це було перше організоване вселення українців в Поволжя. Пізніше воно посилювалося ще більше, коли почалося освоєння озера Ельтон і вивезення солі до Воронезької, Тамбовської й інших губерній. Тож приналежність уметів казенних селян уздовж Миколаївського сольового тракту від озера Ельтон говорять самі за себе, хто освоював цей сухий заволзький степ: Івана Крохмалю, Миколу Крохмалю, Данила Чумака, Прокопа Грека, Сидора Чоботаря, Олексія Стрільця, Василя Крохмалю, Івана Тимофійовича Крохмалю, Михайла Тригуба, Петра Тригуба, Михайла Вакуленка, Пилипа Чумака, Івана Хуртини, Максима Чумака, Михайла Семененка, Федора Бондаренка, Петра Нікуйку, Олександра Осадчого, Петра Чумака, Григорія Заїкіна, Івана Коцаря (Список населенных мест по сведениям 1859 года. — СПб, 1862. — Т. II. — С. 23, 24).

Водночас через ці землі Москва продовжує відправляти до Сибіру, починаючи з часів Руїни, нову еміграційну хвилю українства, яку умовно можна назвати творенням майбутнього Гулагу. Адже арешти козацьких полковників, а потім і лівобережних гетьманів з наступною депортацією їх до Сибіру започаткували постійну хвилю, яка виростає в свого роду тюремну українську діаспору. Доречним при цьому згадати про масове заслання мазепинців до Сибіру, а згодом і учасників Коліївщини, яких кинули на будівництво оборонних, так званих гірких ліній за Уралом.

Наступною хвилею української еміграції був переселенський рух нашої людності, який з середини XVIII століття спрямовувався російським самодержавством на неосвоєні хліборобські простори Поволжя, Криму і Північного Кавказу. Українці цих регіонів, як і наступні колонізаційні території наших предків-хліборобів (Сірий Клин і Зелений Клин) протягом тривалого часу не втрачали свого національного обличчя, що особливо зримо проявилось після революційних процесів у Російській імперії в лютому 1917 року.

Крім виходу на початку XVIII століття на захід мазепинської, першої української політичної еміграції, вирішили пошукати щастя на теренах Османської імперії і запорожці після знищення московським військом останнього їхнього осередку на Дніпрі. Таким чином, Задунайська Січ стала другою українською політичною еміграцією у XVIII столітті.

Тоді ж відбувається переселення чергової хвилі трудової еміграції із Закарпаття й Галичини в Банат і на Балкани. В збереженні там української ідентичності вирішальну роль відіграла Кржевацька єпархія греко-католицької церкви, яка тяжіла до свого коріння на історичній батьківщині.

Ця церква відіграла вирішальну роль і в збереженні української ідентичності за океаном. Зокрема цьому сприяли поїздки в 1910 і 1921–1922 роках Митрополита Андрія Шептицького до Північної та Південної Америки.

З початком Першої світової війни Російська імперія ухвалила жорсткі закони щодо іногородців, держави котрих відтепер перебували в стані війни з нею. Директивними документами, які постійно змінювалися, передбачалося широке коло репресивних заходів стосовно пересування, власності тощо мирних громадян. Зрештою, 13 серпня 1914 року київський губернатор видав таємну директиву начальникам поліції, якою зобов'язував їх вжити таких заходів щодо німців і австрійців: «1) Все германские и австрийские подданные мужского пола в возрасте от 18 до 45 лет, способные носить оружие, считаются военнопленными и подлежат немедленному аресту и высылке в Вологодскую, Вятскую или Оренбургскую губернии» (Центральний державний історичний архів України у Києві — ЦДІАУК: Ф. 274. — Оп. 1. — Спр. 3260. — Арк. 104).

Не краще почувалися й українці Галичини, куди російська армія вторглася з перших днів війни. Царські сатрапи не церемонилися там ні з національними, ні з релігійними традиціями місцевого населення. Усі, хто був запідозрений в українофільстві, незважаючи на вік і стать, підлягали негайній депортації у східні й північні губернії Росії (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України — ЦДАВОВУ: Ф. 2056. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 1).

Заарештовані представляли всі прошарки Галичини і Буковини. Тут перебувала вся українська інтелігенція: священники, папські прелати, професори, вчителі, директори семінарій, музеїв і громадських бібліотек, письменники учні гімназій, міщани, селяни, жінки, діти і вже зовсім літні люди. Їх висилали етапом до віддалених губерній Росії, зокрема до Східного й Західного Сибіру. Ті, хто направлявся до останнього, потрапляли й на споконвічні кочові землі казахів.

Коли ж російська армія стала відступати в 1915 році, то її командування ухвалило рішення про виселення з Холмської губернії всього українського населення, водночас знищуючи всю територію. Вже 7 червня 1915 року розпочали виселяти українців Білгорайського повіту, 13 — Томашівського й частини Замістського, 18 — Холмського, 19 — Грубешівського, 7 липня — Володавського, 23 — Костянтинівського й Більського. Разом з виселенцями Волині, Полісся й Східної Галичини депортованих, за підрахунками члена Російської Державної Думи О. Будиловича, нараховувалося понад 300 тисяч осіб (Енциклопедія Холмщини. — К., 2015. — С. 170, 171).

Новий міграційний потік витворюється після окупації українських земель російськими більшовиками наприкінці 1920 року, коли уряд і армія УНР змушені були перейти на територію Польщі для тимчасового інтернування. Вона, до речі, могла б поповнитися значною кількістю української еліти, яку Москва намагалася виштовхати з окупованої нею України. Але на пропозицію ЦК КП (б) У замінили «українським професорам-націоналістам висилку за кордон засланням у віддалені пункти РРФСР» (Лубянка. Сталин и ВЧК — ГПУ — ОГПУ — НКВД. Январь 1922 — декабрь 1936. — М.: Материк, 2003. — С. 71).

Такий же депортаційний напрямок був визначений і для українських залізничників, яких запідозрили в підтримці петлюрівців. На виконання спеціального наказу ленінського наркома Троцького від 13 жовтня 1920 року голова Надвичайної комісії з посилення роботи залізниць Півдня Росії Ємшанов вимагав від керівника спеціально створеної структури в Харкові Дронговського: не пізніше 25 листопада 1920 року з українських залізниць повинні було представити персональні списки

осіб, яких необхідно було зняти із залізниць України й відрядити на Північ (ЦДАВО-ВУ: Ф. 183. — Оп. 5. — Спр. 86. — Арк. 1).

Як наслідок, станом на 1 січня 1931 року в керівному складі українських залізниць з 115 осіб було 35 українців, росіян — 67 (Там само. — Оп. 4. — Спр. 549. — Арк. 13–16).

А 7 грудня 1933 року нарком шляхів сполучення СРСР Андреев видав наказ про порядок переміщення відібраних для Забайкальської й Усурійської залізниць працівників цієї галузі з європейської частини. Кандидатури від України на цю місію мали спочатку звозитися до Москви (Там само. — Спр. 289. — Арк. 1).

Усвідомивши, яку загрозу несе для майбутнього української державності руйнівна робота більшовицьких спецслужб у середовищі еміграції і остаточно переконавшись у тому, що Заходові, заклопотаному власними повоєнними проблемами, не до підтримки українських національно-визвольних змагань, Симон Петлюра заходився розробляти план відродження власної державності, розраховуючи передовсім на тих, хто опинився з ним на чужині, але усвідомлював себе органічною частиною рідного народу. Треба було негайно рятувати українську еміграцію, формуючи з неї силу і волю українського відродження.

Через два роки, до речі, до таких висновків прийде й інший український політичний діяч Микита Шаповал. У своїй статті «Еміграція і Україна» він напише так: «... коли б еміграція зникла, то на довгий час зникне з суспільного обороту само слово «Україна», як в міжнародній сфері, так і дома: поїхавши з Європи, кого залишить еміграція тут для проголошування імені погибаючого народу? Приїхавши додому, еміграція доб'є всяку українську роботу на Україні.

Коли перед лицем світа не буде вже свідка і жертви окупації, то ворог торохне по голові весь український народ з його «українізацією» так, що й дзвони по мертвому не озвуться і голосіння над могилою краю буде заборонено. Коли еміграція зникне, то на Україні московська окупація і яничари не залишать навіть очей, щоб оплакувати недолю її...» (Нова Україна (Прага). — 1925. — Ч. 4 — 6. — С. 16).

З огляду на це можна стверджувати: Симон Петлюра врахував помилки нашої першої політичної еміграції — мазепинської. Він активно боровся проти поворотчиків, зміновіхівства, а то й проти відвертих зрадників. Був глибоко переконаний, що за тих умов тільки сконсолідована еміграція здатна бути носієм атрибутів і духу української державності. Саме там тоді було вироблено своєрідний декалог борця за волю України: «Емігрант повинен:

а) поскільки це не суперечить розвиткові його індивідуальності й поскільки можливе — плекати рідну мову й інші питоменні властивості нації, що відрізняють її від інших суспільностей.

б) не стидатися своїх національних цій, але їх виразно пропагувати — послугувуючись ними.

в) не виволікати на форум чужих хиб і невдач своє.

Що ж до еміграції політичної зосібна:

г) не підкопувати престижу національного режиму перед чужинцями. світоглядне розходження — це справа чисто внутрішня. До свята святих нації чужинці не мають вступу. Тим більше не повинен їх тудою вводити емігрант.

д) не доходити своїх цілей через комбінацію своїх емігрантських сил з ворожими нації силами.

е) еміграція політична не повинна себе взаємно поборювати, головню тоді, як вона емігрувала перед окупантом і т. д.» (Цит. за: Пробоем (Прага). — 1941. — Ч. 12. — С. 701).

А на закінчення цей своєрідний декалог виразно проголошував: «Хто емігрував з прапором незалежності для боротьби з окупантом — цей не може ніколи цього прапора нести на чужу вулицю, але мусить з ним боротись до останнього віддиху й передати своїм нащадкам у заповіті як життєво важно занести цей прапор на рідну землю!!!

А якщо ж батьківщина його — Україна, яку від світа закрила московська й польська пропаганда туманом брехні й історичного фальшу, тоді на українському емігрантові, — де б він не був — тяжить обов'язок пропагувати словом і ділом — цілим життям — зрілість Української Нації до самостійності й державності.

Укр. емігрант — це апостол! Укр. емігрант — це місіонер нашої національної окремішності й наших державницьких змагань! Цю свою задачу він до сьогодні сповняв і мусить її надалі, пропорційно до розмаху сучасності, сповняти!» (Там само. — С. 702).

Водночас, намагаючись розпорошити й зденаціоналізувати українство, Москва 1925 року ухвалює широкомасштабний план переселення з України протягом десяти наступних років майже двох мільйонів осіб: до Сибірського краю — 707.900, Далекосхідного — 353.500, Казахстану й Башкортостану — 296.000, Середньої Азії — 281.000, Поволжя — 225.000, Північного Кавказу — 52.000 і на Урал — 45.000 (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України — ЦДАВО-ВУ: Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 199. — Арк. 17).

Паралельно з цим з 1929 року організовується депортація так званих куркулів: у 1930 — 1931 роках нараховувалося 63.817 родин цієї категорії спецпереселенців: Північний край — 19.658, Урал — 32.127, Західний Сибір — 6.556, Східний Сибір — 5.056, Якутія — 97, Далекосхідний край — 323. До цієї кількості необхідно додати й 5.000 так званих куркулів до Казахстану, починаючи з 10 лютого 1930 року» (Неизвестная Россия. XX век. — М.: Историческое наследие, 1992. — Вып. 1. — С. 241, 243).

3 листопада 1932 року розпочинається депортація кубанських українців за так звану контрреволюційність. Так, з 5 по 7 грудня 1932 року зі станиці Полтавська відправлено 208 родин в кількості 1097 осіб, які направлялися на станцію Осокарівка в Казахстані (Вольная Кубань (Краснодар). — 2006. — 1 декабрь).

Полтавську перейменовують на Красноармейскую, оскільки її заселяють червоноармійцями. Більша частина завербованих червоноармійців прибула на Кубань у період з 14 жовтня по 15 грудня 1933 року в 111 ешелонах — 8007 родин із загальною кількістю 34.209 осіб і 6.027 одинаків, усього — 40.281, з яких 30.650 були працездатними. З Московського військового округу прибуло 4.720 глав родин і 14.544 членів, Ленінградського відповідно — 2.486 і 746, Білоруського — 4.714 і 13.517, Приволзького — 1.850 і 4.592, Середньоазіатського — 162 і 204. Треба взяти до уваги, що було дотримано вимоги директиви Тухачевського щодо небажаності вербувати вихідців з України і Північного Кавказу, тому з цих регіонів маємо відповідно такі показники:

1.773 і 337, 162 і 204 (Платунов Н. Переселенческая политика Советского государства и ее осуществление в СССР (1917 — июнь 1941 гг.). — Томск, 1976. — С. 209).

Другою такої трагедії зазнала станиця Уманська, де з 20.727 мешканців 17.008 у 1926 році назвалося представниками нашої нації. Після виселення її назва була змінена на Ленінградську. Необхідно додати, що українська станиця Поповичівська 31 грудня 1932 року була перейменована на Кагановицьку (Родная Кубань (Краснодар). — 2002. — № 3. — С. 52, 24).

Того ж дня Північно-Кавказький крайком ВКП(б) ухвалив рішення про виселення ще однієї української станиці — Медведівської Тимашевського району (Центр збереження документів новітньої історії Ростовської області: Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 1249. — Арк. 7).

У ній, до речі, мешкало 18.146 жителів за переписом 1926 року, з яких 15.222 признавалося до українства. Так-от, з цієї станиці наприкінці березня 1933 року депортували 4018 чоловіків, жінок і дітей. Крім того, опергрупа ОДПУ з листопада 1932 по березень 1933 року заарештувала в цій станиці 1013 чоловіків, з яких 125 розстріляли за вироком політтрійки, а 33 — за рішенням крайового суду, інших було відправлено на десять років до концтаборів (Чуркин В. Неизвестная война // Дон (Ростов-на-Дону). — 1991. — № 7. — С. 144).

Саме цих українців Кубані перший секретар Казахстанського крайового комітету ВКП (б) Голощокін ще 10 грудня 1932 року пропонував ЦК ВКП (б) використати для створення сільгоспкомбінату, який забезпечуватиме продовольством шахтарів Караганди (Архів Президента Казахстану: Фонд 141. — Оп. 1. — Спр. 5199. — Арк. 34).

Як свідчить доповідна командира-комісара 1-ї окремої бригади конвойних військ СРСР Кондратьєва від 4 травня 1933 року, цим підрозділом з січня по квітень 1933 року було вивезено з Кубані 100.000 осіб (Чуркин В. Неизвестная война. — С. 143).

Після Голодомору 1932 — 1933 років з України виселяють німців і поляків: в Південно-Казахстанську область 5500 родин, в Алма-Атинську й Карагандинську — по 3000, у Східно-Казахстанську — 2000, в Актюбинську — 100.

У той же час прискореними темпами відбувається заселення іншими етносами українських земель. Особливо це стосується півдня і сходу України, де закладаються великі промислові гіганти. Хмари вербувальників розлітаються по всіх регіонах Росії й Білорусі з метою набрати побільше робочої сили насамперед для Донбасу, хоч чимало необхідних спеціалістів є і в українських селах. Так, 16 листопада 1930 року новий план вербування робітників для шахт Донбасу з-поза меж УРСР затверджується в таких цифрах: з Білорусі 1.100 — для тресту «Артемвугілля», Центрально-Чорноземної області — 1.050 для «Донбасантрациту» і 1.600 — для «Сталінвугілля», а із Смоленщини — 1.250 для «Луганськвугілля» (там само. — Спр. 4724. — Арк. 3 — 3 зв.).

Практика завезення й підготовка робочої сили для Донбасу за рахунок контингенту переважно з-поза меж України послідовно практикувалася і у майбутньому. Так, на сесії Сталінської обласної ради депутатів трудящих 25 жовтня 1940 року зазначалося, що для укомплектування професійно-технічних училищ з Орловської області прибуде 3 тисячі осіб, з Курської — 3 тисячі, Татарської АРСР — 5 тисяч,

яких буде направлено в основному в школи вугільної промисловості, металургії й будівництва...» (Летопись единения. Сборник документов и материалов о вкладе трудящихся Донбасса в экономическое и культурное сотрудничество народов СССР. 1917–1982. — Донецк, 1986. — С. 69, 70).

А от до депортованих до Казахстану українських куркулів Поволжя, Кубані й Подніпров'я після «визвольного» походу червоної армії на захід 1939 року додавалися новітні колоністи, примусово вивезені із Західної Білорусі й України: тільки з Тернопільської області протягом перших місяців більшовицької окупації було виселено 349 родин українських націоналістів (Державний архів Тернопільської області: Ф. П—1.— Оп. 1.— Спр. 3.— Арк. 89).

Тимчасом кремлівські «визволителі» готували нові депортаційні плани. Зокрема, до виселення намічаються польські осадники й лісова сторожа, серед якої багато українців. Масові депортації в міжвоєнний період відбувалися в 4 етапи: перший розпочався 10 лютого 1940 року, коли було виселено 220 тисяч осіб, другий — 13 квітня 1940: тоді вислали 320 тисяч, третій — червень-липень 1940: 240 тисяч, четвертий — червень 1941: майже 300 тисяч. Таким чином, за 1940–1941 роки із західноукраїнських областей були вивезено на поневіряння й загибель понад 1 мільйон осіб (Сергійчук В. Міграційні процеси української людності в перший період Другої світової війни // Народна творчість та етнологія. — 2020. — № 1. — С. 47 — 57).

Ці депортаційні акції продовжилися аж до війни з Німеччиною. Так, 14 травня 1941 року ЦК ВКП (б) і Раднарком СРСР видали спільну директиву за № 1299-52 сс «Про вилучення контрреволюційних організацій у західних областях СРСР». Цим документом передбачалося заарештувати й направити у заслання на поселення у віддалені райони Радянського Союзу терміном на 20 років з конфіскацією майна членів родин учасників українських і польських націоналістичних організацій, глави яких перейшли на нелегальне становище або засуджені до вищої міри покарання. Згідно з доповідною наркома держбезпеки СРСР Меркулова від 23 травня 1941 року, «всього із західних областей УРСР заплановано виселити 3110 родин, або 11.476 осіб. Фактично вилучено і «завантажено» у вагони 3.073 родини, або 11.329 осіб» (Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: сб. док. — М.: Книга и бизнес, 1995. — Т. 1. — Кн. 2. — С. 154, 155).

Через місяць, 21 червня 1941 року, той же Меркулов пропонував терміново підібрати й підготувати матеріали для здійснення нової масової операції щодо арештів і виселення «контрреволюционного, антисоветского и социально опасного элемента в западных областях УССР» (Там само. — С. 297).

І тільки гітлерівський напад на СРСР зупинив цей злочин. А ті депортовані, хто потрапляв під амністію як громадяни довоєнної Польщі на підставі директиви про амністію від 19 серпня 1941 року, не всі могли вийти на волю під різними причинами. Скажімо, «в Казахской ССР превышен объем амнистии». А в «Западноказахстанской области неправильно истолковывают указание от 3 января 1942 г. и, не спрашивая санкции, обратно водворяют в поселки уже освобожденных бывших польских граждан украинской, белорусской и еврейской национальностей» (Парсаданова В. Депортация населения из Западной Украины и Западной Белоруссии в 1939 — 1941 гг. // Новая и новейшая история. — 1989. — № 2. — С. 39).

Необхідно пам'ятати і про переселенські процеси з України, які відбулися з початком гітлерівського нападу на СРСР. Насамперед це евакуація великих мас міського і сільського населення УРСР в східні райони СРСР. Не всі вони, до речі, змогли повернутися додому після вигнання німецьких окупантів. Останні, з свого боку, вдалися до масштабного вивезення населення України на примусові роботи до Німеччини. Не всі ці оstarбайтери змогли повернутися на рідну землю. До них також доєдналася велика кількість українців, котрі з політичних причин залишили Батьківщину під загрозою репресій і переслідувань московської влади, яка поверталася на багнетах червоної армії.

Окрема тема міграційних процесів — це запропоноване Сталіну представниками польського еміграційного уряду в Лондоні взаємне переселення українців і поляків у повоєнний час. Тоді, в 1944–1946 роках, до УРСР депортували майже півмільйона українців з їхніх автохтонних теренів на заході — Холмщини, Підляшшя, Надсяння й Лемківщини, а понад 700 тисяч польських колоністів змушені були повертатися на свою історичну батьківщину. У 1947 році владою комуністичної Польщі було депортовано на колишні німецькі землі, які відійшли їй після 1945 року, майже 150 тисяч українців, що фактично обезлюднило їхні історичні землі.

Що стосується власне УРСР, то як тільки передові загони червоної армії на початку 1944 року вступили на територію західноукраїнських областей, то Микита Хрущов одразу ж вніс пропозицію щодо виселення родин активних оунівців. Він навіть підготував відповідний проект постанови Державного Комітету Оборони СРСР, який відправив на розгляд сталіна.

Реакція хазяїна Кремля не забарилася: згідно з розпорядженням народного комісара внутрішніх справ СРСР Берії від 31 березня 1944 року за № 7129 встановлювався відповідний порядок виселення, що уточнювався спеціальною інструкцією НКВС УРСР від 5 квітня 1944 року «Про порядок організації заслання родин членів ОУН і активних повстанців у віддалені райони СРСР» (Депортації. Західні землі України кінця 30-х — початку 50-х рр.: документи, матеріали, спогади: у 3 т. — Львів, 1996. — Т. 1. — С. 236).

Наказом каральних органів від 9 жовтня 1944 року «Про заходи про посилення боротьби з оунівським підпіллям і ліквідації збройних банд ОУН у західних областях Української РСР» передбачалося посилити репресії щодо родин повстанців через виселення їх у віддалені райони СРСР. Таким чином виселення набувають нового розмаху. Кількість виселеного населення за даними каральних органів за три роки в розрізі областей мала такий вигляд:

№	Назва	1944	1944	1945	1945	1946	1946	За три роки	За три роки
з/п	областей	родин	осіб	родин	осіб	родин	осіб	родин	осіб
1	Рівненська	1159	3227	1443	3227	1443	3257	389	861
2	Волинська	1178	3582	1357	3857	–	нет	2535	7439
3	Львівська	1130	2586	689	1576	712	1765	2531	5927
4	Тернопільська	498	1249	940	1896	303	635	1741	3780

5	Станіславська	222	586	1985	4368	286	636	2393	5590
6	Чернівецька	77	247	311	797	73	212	461	1256
7	Дрогобицька	460	1285	668	1746	849	2241	1977	5272
8	РАЗОМ	4724	12762	7393	17497	2612	6350	14729	36609

Заходами з посилення боротьби з українським національно-визвольним рухом на теренах Берестейщини, що вольовим рішенням Сталіна в 1939 році була віднесена до складу Білоруської РСР, вже в лютому 1945 року також передбачалося депортація родин оунівців (ОУН — УПА в Беларуси. 1939–1953. Документи и материалы. — Минск, 2011, — С. 264).

Проте наймасштабнішою депортацією населення із Західної України була акція «Захід», що розпочалась 21 жовтня 1947 року. З 6.00 з усіх населених пунктах Львівської, Тернопільської, Станіславської, Дрогобицької, Волинської, Рівненської й Чернівецької областей споконвічних мешканців цих теренів виганяли в незвідане.

Органами МДБ в жовтні 1947 року було заслано родин оунівського підпілля: по західноукраїнських областях:

1. Рівненська — 3	768 родин, в них — 11347 осіб
2. Волинська — 2711	9050
3. Львівська — 5223	15920
4. Тернопільська — 5001	13508
5. Станіславська — 4512	11883
6. Чернівецька — 613	1627
7. Дрогобицька — 4504	14456
РАЗОМ: 26332	77791

А всього виселено з України так званого спецконтингенту до 1948 року 131 935 осіб. Усе, на що спромоглася тодішня «найгуманніша в світі влада робітників і селян», так це те, що цим обездоленим людям вирішила «протягом грудня 1947 року й 1-го кварталу 1948 надати безповоротну допомогу продовольством з розрахунку в день на одну особу: борошна — 150 грамів, крупи — 50 грамів, солі — 15 грамів, і цукру (тільки дітям) — 15 грамів». Казахстанська влада, щоправда, звернула увагу на непрацездатних членів родин українських націоналістів й 9 грудня 1947 року ухвалила рішення про їхнє окреме розселення в Караганді й надання допомоги 991 сім'ї в кількості 1935 осіб на загальну суму в 150 тисяч рублів. У її рахунок виділялося, зокрема, 25 тонн продовольчого зерна (Сергійчук В. Депортація українців до Казахстану. — С. 200).

Значна частина депортованих, як зазначено вище, потрапила до таборів Казахстану. Станом на 27 березня 1950 року в Степовому перебувало 28.846 ув'язнених, з них 15.427 українців, у тому числі 11.580 українських націоналістів (Дулатбеков Н. Степлаг. Очерки истории Степного лагеря МВД СССР. — Караганда, 2011. — Т. I. — С. 261–263).

Першого січня 1952 року в Піщаному перебувало 39.612 ув'язнених, з них українців — 17.844 (в тому числі 6.995 націоналістів), росіян — 7.651, білорусів — 1.903, литовців — 2.914, латишів — 1.739. У Луговому роком раніше — 11.731, росіян — 2.706, українців — 4.509, білорусів — 440. Дальний на 1 січня 1953 р. з 2.498 в'язнів:

росіян — 507, українців — 1022, білорусів — 104 (Особлаги в Казахстане. Степной, Песчаный, Луговой, Дальний. — Алмати, 2014. — С. 74, 75, 287, 291, 523, 579).

Тимчасом в УРСР продовжувалися облави на родини оунівців — на кожний випадок спротиву націоналістичного підпілля влада реагувала вивезенням до східних районів СРСР нових контингентів невинних людей. Скажімо, в архівних фондах збереглися подібні свідчення за кожний місяць. Наприклад, за травень 1949 року у Львівській області було зафіксовано 31 антирадянську акцію, у відповідь на це було виселено 217 родин. За два диверсійні акти на залізниці було відправлено на схід відповідно 25 і 40 родин (ЦДАГОУ: Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 5944. — Арк. 26–30).

Окреме питання проблеми депортацій із західноукраїнських земель у зазначений період — інтернування в листопаді 1944 року закарпатських німців та угорців призовного віку на так звані «маленькі роботи». Офіційно йшлося про те, що цей чоловічий контингент буде на кілька днів залучений до відбудовних робіт, після чого повернеться до рідних домівок. Насправді ж людей, які в абсолютній більшості не брали зброї в руки Другої світової війни, під посиленням конвоєм пішки погнали в спеціальні табори в Сваляві й Самборі, звідки розподілили в подібні заклади каральної системи по всій території СРСР.

Через місяць подібні заходи були здійснені стосовно всього німецького чоловічого населення від 17 років і жіночого від 18 до 30 років. Наслідком цих депортаційних акцій близько 55 тисяч корінного населення Закарпаття були незаконно депортовано: 45 тисяч угорців і 10 тисяч німців.

Тільки після смерті Сталіна депортовані й ув'язнені українці почали повертатися додому. Але це не означало, що всі вони могли реально жити на батьківщині. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 7 січня 1960 року члени родин учасників націоналістичного підпілля позбавлялися права на «возвращения им имущества, конфискованного при выселении», а також вони не мали «права возвращаться в места, откуда они были выселены».

Масові депортації членів родин українських націоналістів, регулярно здійснювані каральними органами радянської влади з приходом червоної армії на західноукраїнські терени в 1944 році, не змогли остаточно підірвати спротиву новому поневоленню. Не добилася Москва цього і після виселення так званих куркулів, як і після ліквідації Української греко-католицької церкви. На Буковині, Закарпатті, Волині, Галичині, як, до речі, і на відірваній від України Берестейщині, національне ество не зникало, воно витворювало нові форми власного існування, оскільки корінне населення міцно трималося батьківських традицій на своїй землі. А це не давало денацифікувати мільйони людей, що було давньою мрією Москви для повного опанування вказаними регіонами.

За таких умов сталінський режим вирішив виривати частину місцевого населення для подальшої зміни ними їхньої національної вдачі через так зване добровільне переселення в східні райони України й СРСР узагалі. Так, у 1949 році відправлено в південні й східні області 14 тисяч родин із західних для вирощування технічних культур і бавовни (ЦДАГОУ: Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 718. — Арк. 1).

А за 1949 — 1956 роки у вказані регіони всього було переселено: з Волинської — 12.151 родину, Дрогобицької — 20.300, Закарпатської — 2.305, Львівської — 9.752,

Рівненської — 11.990, Станіславської — 12.719, Тернопільської — 16.704 і Чернівецької — 6.375, що становило 68 відсотків до загальнореспубліканського показника (ЦДАВОВУ: Ф. 4626. — Оп. 3. — Спр. 30. — Арк. 3).

Але навіть при важкому матеріальному становищі в колгоспах гірських районів корінні мешканці не дуже охоче згоджувалися переселятися, «покликаючись на несприятливі для них умови в південних областях: гарячий клімат, відсутність лісової рослинності, нестача води, палива і ін.» (ЦДАГОУ: Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 2804. — Арк. 140).

І це відбивалося на результатах переселення. Скажімо, Волинська область за лютий — червень 1950 року відправила в південно-східні райони УРСР лише 1561 родину із завдання 3870, Дрогобицька — 2921 з 4010, Закарпатська — 458 з 2790, Львівська — 1962 з 2970, Рівненська — 1353 з 2550, Станіславська — 1700 з 3740, Тернопільська — 3230 з 5400, Чернівецька — 933 з 2950 (Там само. Спр. 94. — Арк. 260).

Багато скарг було і з місць вселення, де не були готові до приймання великої кількості переселенців, насамперед через брак житла. На 1951 рік, наприклад, ухвалюється план переселення у вказані регіони ще 5.850 родин з Волинської, 5.240 — Дрогобицької, 300 — Закарпатської, 5000 — Львівської, 5.500 — Рівненської, 4.700 — з Станіславської, 6.500 — Тернопільської і 4000 — Чернівецької (там само. Спр. 1173. — Арк. 38).

Його особливість полягала ще й у тому, що, як правило, намічалось переселення цілими селами чи хуторами, після чого вони знімалися з обліку указами Президії Верховної Ради УРСР. Наприклад, у 1951 році з гірського села Кам'янка Сколівського району тодішньої Дрогобицької області було виселено до Донбасу всі 137 дворів. Частина цих переселенців було спрямовано до радгоспу «Донецький», де до новопривбутих поставилися непривітно, не проявили турботи у працевлаштуванні. Відтак через рік 52 родини повернулися на батьківщину й поселилися на своїх обійстях, але їх ніхто не міг зареєструвати тут, оскільки тамтешня Кам'янка вже не існувала — вона була ліквідована київською владою (Там само. Спр. 2804. — Арк. 141).

З початку 1950-х років головні потоки переселенців із західноукраїнських областей будуть спрямовуватися на розбудову лісозаготівельних організацій у віддалених районах СРСР. Зокрема, своїм директивним листом від 23 квітня 1951 року начальник Головного переселенського управління при Раді міністрів СРСР С. Черьомушкін вимагав від свого підлеглого в Києві І. Русецького: «Прошу вас дати вказівку переселенським відділам щодо поліпшення відбору переселенців для роботи в лісовій промисловості. Ще раз роз'ясніть працівникам переселенських відділів, що переселення в лісову промисловість здійснюється з метою створення постійних кадрів робітників, безпосередньо зайнятих на заготівлі й вивезенні лісу, і зажадайте від кожного начальника відділу особистої відповідальності за кожний випадок порушення встановленого порядку відбору переселенців» (ЦДАВОВУ: Ф. 4626. — Оп. 1. — Спр. 105. — Арк. 26).

Однак, маючи відомості про незадовільні умови для проживання в східних районах СРСР, українці не поспішали вибиратися в далеку дорогу. Доведені плани, як правило, не виконувалися. Так, у 1953 році підприємствам Міністерства лісової та паперової промисловості СРСР було направлено 15839 сезонних робітників при

плані 18500 і для постійної роботи 42566 при плані 58695 (ЦДАГОУ: Ф.1. — Оп. 24. — Спр. 3619. — Арк. 1).

У цей час, до речі, саме західні області УРСР могли забезпечувати плани переселення поза межі республіки, оскільки її власті з приєднанням у 1954 році Кримського півострова зажадали від Москви зняття завдань, що стосувалися забезпечення робочою силою Кокчетавської та Кустанайської областей Казахстану. Відтепер основний переселенський потік спрямовувався до Криму, але західні області поки що не залучалися до нього, як і після звільнення від гітлерівців у 1944 році. Лише з 1957 року починається масове переселення з вказаного регіону. Скажімо, того року передбачалося прийняти в Криму 600 родин з Волинської області, 100 — Рівненської, 600 — Дрогобицької, 950 — Станіславської, 300 — Львівської, 1150 — Тернопільської і 500 — Чернівецької (Сергійчук В. Український Крим. — Київ: Українська Видавнича Спілка, 2001. — С. 238).

З цього приводу Рада міністрів РРФСР звернулася зі спеціальним листом до Ради міністрів УРСР, у якому спробувала покласти відповідальність за зрив кампанії на українську владу. Однак у поясненні начальника Головного управління оргнабору робітників і переселення при Раді міністрів УРСР О. Могили наголошується на тому, що «організаційна робота по доведенню завдань по набору сезонних робітників до сільських Рад і колгоспів була проведена облвиконкомами західних областей своєчасно, що дозволяло представникам ліспромгоспів РРФСР укладати трудові договори з колгоспниками у визначених для цього районах і селах» (Там само. Спр. 178. — Арк. 157).

Крім того, саме на переломі цих десятиліть (1950–1960 роки) припадає найбільший відтік робочої сили до Казахської РСР, де не тільки розгорнулося масове освоєння цілинних та перелогових земель, а й інтенсивно розвивалася індустрія, зокрема, видобуток і переробка рідкоземельних матеріалів. І багато спеціалістів з цих галузей промисловості були підготовленими саме в Україні, яких поряд з хліборобами у великих кількостях відправляли в казахстанські степи, про що свідчать архівні документи щодо кількості робітників, направлених у порядку організованого набору і переселення сімей до Казахської РСР за 1954–1973 рр.:

Направлено робітників у порядку організованого набору сімей		Переселено		В т.ч. працевлаштовано
		В них осіб		
Усього	144029	278608	65468	229138
1954		3569	12386	7786
1955	—	2688	9408	5914
1956	20051	—	—	—
1957	28250	—	—	—
1958	14640	6896	24136	15171
1959	29871	5910	20685	13002
1960	21834	5997	20989	13193
1961	34497	6616	23156	14555
1962	21023	13861	48513	30494

1963	27480	5974	20909	13143
1964	20825	2370	8295	5214
1965	14773	3034	10619	6675
1966	9254	2205	7718	4851
1967	7904	1165	4078	2563
1968	6809	1076	3766	2367
1969	6118	1107	3875	2435
1970	5774	1166	4081	2565
1971	3688	864	3024	1901
1972	3197	700	2450	1540
1973	2630	300	1050	660

(Там само. Спр 697. — Арк. 16).

Аналіз цієї таблиці засвідчує, що поступове зменшення відправлення робочої сили до Казахстану сталося після обрання Петра Шелеста в 1963 році першим секретарем ЦК КПУ. Це пов'язувалося з тим, що він виступав за посилення економічної самостійності УРСР. До речі, в багатьох своїх зауваженнях до проектів ухвал політбюро цк кпрс наполягав на тому, аби важливі нові підприємства споруджувалися на теренах УРСР. Зокрема, він наполягав на тому, аби завод великовантажних автомобілів споруджували в Івано-Франківську, з огляду на те, що саме в західному регіоні була сконцентрована необхідна мережа машинобудівних підприємств для кооперації цього виробництва, а також достатня кількість надлишкової робочої сили.

Про це свідчить і різке зменшення планів переселення сімей у колгоспи і радгоспи Далекосхідного економічного району і Читинської області в 1968–1970 роках, де також бачимо набагато нижчі показники західних областей у порівнянні з початком 1950-х:

№ з/п	Найменування областей	Всього в 1968– 1970 роках	В тому числі, рік		
			1968	1969	1970
1	Вінницька	450	150	150	150
2	Волинська	300	50	120	150
3	Дніпропетровська	300	100	100	100
4	Донецька	450	150	150	150
5	Житомирська	400	100	150	150
6	Закарпатська	300	100	100	100
7	Запорізька	300	100	100	100
8	Ів.-Франківська	350	100	150	100
9	Київська	300		100	100
10	Луганська	350	100	100	150
11	Львівська	450	150	150	150
12	Одеська	250	75	75	100

13	Полтавська	300	100	100	100
14	Ровенська	350	100	100	150
15	Сумська	300	100	100	100
16	Тернопільська	300	100	100	100
17	Харківська	300	100	100	100
18	Хмельницька	450	150	150	150
19	Черкаська	350	100	150	100
20	Чернівецька	250	75	75	100
21	Чернігівська	400	100	1500	150
	Разом	7200	2200	2450	2250

(ЦДАВОВУ: Ф. 4626. — Оп. 3. — Спр. 349. — Арк. 62).

Це дозволяло краще забезпечувати внутрішні потреби УРСР у робочій силі, насамперед для Криму. Скажімо, Всесоюзний перепис населення 1989 року засвідчив там присутність 625.919 українців. З них на півострові народилося 181.819, інші — переселенці. Ось як відбилося це в переписних документах щодо західних областей: Волинська — 9.936 (948), Закарпатська — 2.148 (398), Івано-Франківська — 6.930 (767), Львівська — 9.534 (1.985), Рівненська — 10.212 (1.039), Тернопільська — 7.679 (593) і Чернівецька — 2.967 (601) (Сергійчук В. Український Крим. — С. 258). З тих, хто народився в сім'ях переселенців після 1954 року, багато було також із західних областей.

Отже, спроба москви прискорити денаціоналізацію українців через так званий оргнабір у східні регіони СРСР не дала сподіваного результату. Частина з них повернеться в рідні місця, а ті, хто приживеться в нових умовах, стануть ядром націєтворчих тенденцій, особливо на півдні й сході України в часи перебудови. Ті ж, хто залишатимуться поза межами УРСР, серйозно посилюватимуть демократичні рухи на місцях, що і призведе до розвалу радянського союзу як «імперії зла».

Петро Токар,
кандидат соціологічних наук,
директор ННІ євроінтеграційних досліджень,
доцент кафедри міжнародних студій та суспільних
комунікацій, експерт проекту В-4 «Інклюзивна ЦСЄ:
виклики та інтеграція біженців в Україні»,
голова оргкомітету конференції

Людмила Середа,
провідний фахівець НН інституту
євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ІНКЛЮЗІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ

Шановні пані та панове!

Маю честь щиро вітати вас, учасників міжнародної науково-практичної конференції на тему **«Українські біженці у вторинних містах регіону Центрально-Східної Європи та України: виклики та сприяння інклюзії та згуртованості громад»**, а також гостей нашої конференції від імені колективу Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень УжНУ і побажати успіхів у вирішенні її мети і завдань у реалізації програми і знаходженні складних пошукових рішень, які поставили перед науковцями в дослідженні заявлених проблем інклюзії українських біженців та переселенців до територіальних громад та їх соціальних груп, де вони знайшли свій тимчасовий чи постійний притулок для проживання. З огляду на тему ми визначили **ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОБГОВОРЕННЯ НА КОНФЕРЕНЦІЇ**:

- Міграція у Європі, Україні і на Закарпатті в історичному контексті. Формування української спільноти від давніх і до наших днів;
- Моделі управління міграційною політикою ЄС і національних країн-членів, зокрема ЦСЄ та України: загрози та виклики для світу;
- Правове регулювання міграційної політики в ЄС, країнах ЦСЄ та Україні;
- Українські біженці в ЄС та в країнах В-4: самопочуття і ставлення до них;
- Проблема переселенців та міграційних рухів у Європі, Україні, на Закарпатті;
- Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України: шляхи повернення мігрантів на Батьківщину;
- Демографія в Європі та шляхи вирішення проблеми: досвід для України;
- Роль наукових досліджень міграційно-демографічної проблематики;
- Міграція і демографія у безпековому вимірі.

Конференція проводиться за рішенням МОН України з ініціативи Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень УжНУ (ННІ ЄД) та узгодже-

на з координатором та учасниками проекту. Водночас зауважимо, що проблема міграції і демографії визначена дослідницькою проблемою з 2019 року, від часу створення НДІ міграції і демографії. Першою її відправною точкою відліку у науковому пошуку ННІ ЄД стало проведення міжнародної науково-практичної конференції на тему «Міграційна політика України в умовах глобалізації: досвід управління та ризику сьогодення», яка пройшла в умовах ковіду (онлайн) 24.03.2020 року. Тоді головними темами для обговорення пропонувалися: міграційна криза в Україні 2014–2015 рр. та в Європі 2015–2016 рр. та історична пам'ять міграційного руху, яка нами та іншими дослідниками характеризувалася як така, що світ ніколи не був статичним, постійно перебував у русі. Міграція людей відігравала вирішальну роль і була фундаментальним енергійним рухом, що визначав перебіг багатьох важливих подій, на які помітний вплив уже мали на цей час мільйони мігрантів в усіх країнах ЄС.

Головною міграційною проблемою для України було ефективне управління наявним масовим міграційним рухом, при тому, що за роки незалежності Верховна Рада України не спромоглася схвалити концепцію чи стратегію міграційної політики держави, а від часу анексії Криму та окупації частини Донецької та Луганської областей України проблема втікачів — переселенців від війни постала на повний зріст. Але актуальність на той час теми уже через рік радикально зміцнилася з початком міграційної кризи в Європі 2015–2016 років, а масштабна російська агресія 2022 року проти України її вкрай загострила. Упущення в міграційній політиці країни стали масштабними й очевидними. З того часу усталений політичний світ змінився як мінімум двічі: під впливом України та спричиненою війною небаченою раніше за масштабами міграцією сформувалися контури нового світового порядку, але, як виявилось, цей процес ще не завершився, оскільки розпочався новий період його трансформації під впливом результатів виборів у США і приходом до влади Республіканської партії під керівництвом Дональда Трампа, який став 47-м президентом США і вирішив «змінити світ».

При тому нагадаємо такі факти: щоб укласти Вестфальський мир, дипломати витратили п'ять років. Хоча час стискається, та ні за 24 години, ні за сто днів укласти мир між Україною та Московією нереально навіть за великого бажання президента США. Існує конкретика — російсько-українська війна екзистенційна: Московія не визнає суб'єктності України, хоча сама колись була колонією київських князів і без України втрачає свій імперський характер. Тобто у конкретному вимірі цей мир означатиме деімперіалізацію Московії. У глобальному контексті є проблема перерозподілу ресурсів, зокрема доступу до Арктики, зміщення світової економіки у Тихоокеанський регіон, загострення конкуренції в Америці між США та Мексикою і Канадою, ЄС та Україною, прояви чого спостерігаємо. Торговельні війни, оголошені президентом Трампом, виглядають дивно лише на перший погляд. З іншого боку, формування осі США-РФ-КНР є дивним і непередбачуваним. На перший погляд.

З іншого боку, всі ці варіанти розвитку світових процесів і формування нового світопорядку за будь-яких обставин приведуть до нових масових міграційних переміщень у новому політичному світі, і в цьому головні польові (впливові) актори будуть зацікавлені.

На першому, другому і далі місці у нас зараз, безумовно, безпека і збереження України. Але це не означає, що не слід думати: а що потім? Нині у глобальному все більш взаємопов'язаному світі міжнародна міграція стала реальністю, яка зачіпає кожен куточок земної кулі, глибоко впливає на її цивілізацію, політизує політичні сили національних держав. Щодо мігрантів відкрилися навіть такі раніше закриті держави, як Японія та Південна Корея. На макрорівні міграція здатна врівноважувати світову економіку та ринок праці, долає межі та установи, що мають транснаціональний масштаб, легко перетинаючи національні кордони. На мікрорівні (людей та соціогруп) вона торкається усіх сфер життя, змінюючи закономірності власності та спільного користування, сімейні та партнерські відносини, посилюючи переміщення людей, товарів та інформації з дедалі менш передбачуваними наслідками.

Словом, міграція є одним із найскладніших та найважливіших питань XXI століття. Тому її масштаби змушують удосконалювати механізм управління цим процесом, а для деяких країн вони стали загрозою їхній нацбезпеці, феноменом демографії, перш за все в Україні і більшості країн Європи.

Про надскладнощі міграційної та демографічної ситуації в Україні та особливо в її східних регіонах, потребу вироблення нових підходів щодо забезпечення в Україні ефективного державного управління процесом міграції свідчить і те, що відбулися зміни в міграційній політиці ЄС та країнах ЄС. Таке завдання, обумовлене імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, прагненням України в перспективі набути членство в Євросоюзі, до того ж передбачає поступове наближення політики та законодавства у сфері міграції в нашої країні до стандартів ЄС. Попри те, що політика ліберального ставлення в країнах ЄС до українських біженців вичерпується, і розпочався активний процес жорсткішого ставлення щодо біженців з України і внесення відповідних коректив до міграційного законодавства країн — членів ЄС.

Розв'язання перелічених проблем потребує в Україні комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення, розробки стратегії та запровадження на її основі якісно нової концепції управління міграційним процесом, з урахуванням європейського досвіду поширення нових форм мобільності та міграційних стратегій.

Дослідженню цієї проблеми передувала актуальна проблематика наукових досліджень ННІ ЄД, пов'язана з розроблюваною тематикою транскордонного співробітництва та співпраці з країнами В-4 у 2008–2018 рр. В її рамках було реалізовано проект Вишеградського фонду під керівництвом директора ННІ євроінтеграційних досліджень Івана Артьомова, видано низку наукових монографій, підручників, авторських книг, наукових збірників та журналів, а також здійснено в його рамках низку заходів, серед яких інтернет-конференція на тему «СПІВРОБІТНИЦТВО З КРАЇНАМИ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ» (14–16 травня 2019 року), яка також входила до Переліку проведення наукових конференцій, сформованого Міністерством освіти і науки України на 2019 р.

Для обговорення пропонувалися такі проблеми:

1. Особливості регіональної політики країн Вишеградської четвірки: досвід для України.

2. Особливості функціонування Вишеградської четвірки у складі Європейського Союзу.
3. Конфліктогенні чинники серед країн В-4.
4. Потенціал впливу країн В-4 на політику ЄС щодо східних сусідів.
5. Моделі та механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України.
6. Східному партнерству десять років — які перспективи?
7. Карпатський регіон та його значення для регіонального розвитку прикордоння: проблеми, перспективи.
8. Роль Закарпаття в регіональному розвитку України.
9. Українсько-словацьке співробітництво: сучасний стан та перспективи.
10. Українсько-польське співробітництво: сучасний стан та перспективи.
11. Українсько-угорське співробітництво: сучасний стан та перспективи.

Проблема дослідження міграції і транснаціоналізму постала однією із шести ключових в рамках реалізації масштабного проекту дослідниками колишньої команди Центру досконалості Жана Моне УжНУ, здійсненого під керівництвом директора ННІ євроінтеграційних досліджень Івана Артїомова (повна назва — Транскарпатський центр Жана Моне з досліджень європейських стратегій розвитку УжНУ — ТЦЖМ), який було (створено з метою реалізації проекту «Центр досконалості ім. Жана Моне»: Ares (2020) 5273336 — 619688-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CoE (Грантова Угода № — 619688), він успішно спрацював упродовж складних трьох минулих років (2020–2023 рр.).

Винесена на обговорення нинішньої конференції тема є актуальною і надважливою особливо з огляду на виїзд з початком повномасштабної війни понад 6 млн українських біженців в країни Євросоюзу, стільки ж вимушених переселенців (ВПО) у межах України, близько 3 мільйонів громадян депортовано з окупованих територій до РФ та РБ, тисячі (пізніше подамо конкретну статистику) підприємств релоковано та створено нових в Україні і за кордоном, а в нашій області мешкають бл. 140 тис. зареєстрованих переселенців. Зазначена тема дотична до основних напрямів діяльності ТЦЖМ, органічною є у світлі положень Стратегії України щодо вступу в ЄС.

До того ж наш форум відбувається в умовах повномасштабної війни, яка вкрай загострила ситуацію в Україні і далеко за її кордонами, і агресор продовжує ескалацію намірів і дій, водночас торпедуючи поведінку суб'єктів міжнародних відносин, що призводить до кардинальної трансформації, створення нової структури світової політичної системи, виникнення нових глобальних викликів і загроз, які необхідно науково осмислювати, давати їм вивірені об'єктивні оцінки, зокрема і для оперативного застосування науково-обґрунтованих напрацювань в академічній, освітянській та соціальній практиці.

За таких умов нам з вами доводиться проводити нашу освітянську і науково-дослідницьку роботу в усіх регіонах на схід від Карпат, і чим далі, тим складніше. Проте ми прагнемо не втрачати темпи, а розвивати багаті, як бачимо з виступів, напрацьовані зв'язки з партнерами, а з окремими з них, попри усі виклики, нашу співпрацю ще й активно розвиваємо, — як із національними, так і єврозакордонням.

Найперше йдеться про наше співробітництво в рамках різних проектів з науковцями як сусідніх країн — членів ЄС, так і з більш далекими партнерами, зокрема із

Центральної Азії. Найпліднішою в нашому Інституті є співробітництво в рамках реалізації проектів програми Еразмус+ Жана Моне. Свідченням цьому є і плідна діяльність створеної УАЕС, до якої увійшла команда ТЦЖМ УжНУ. Слід підкреслити, що у нас за ці три роки активна співпраця розвивалася не лише з національними партнерами, а й із ЗВО країн — членів ЄС, Вишеградської групи та іншими, тобто поза проектом.

Свідченням цьому є й те, що, крім наших сусідів по В-4, ми провели міжнародну конференцію із партнерами з Румунії, низку заходів та досліджень з науковцями зі Словаччини і Польщі, а також колегами — жанмоністами з університетів Республіки Казахстан.

Насправді, одним із найефективніших є співробітництво саме в рамках реалізації міжнародних, зокрема названих проектів. Тут здійснюються численні колективні наукові та освітні заходи, застосовуються системні підходи при аналізі наукових проблем чи проблемних ситуацій, відпрацьовуються набуті методології та методики їх досліджень, новітніх наукових пошуків, підготовки, організації та проведення різноманітних науково-освітніх заходів за їх результатами, запровадження по ходу їх здійснення того чи іншого науково-освітнього та практичного досвіду. Назву лише найголовніші із таких заходів, здійснених в рамках реалізації нашого проекту створення ТЦЖМ.

Найперше, команда, структура, головні напрями, за якими здійснювався даний проект.

Діяльність ТЦЖМ здійснювалась за такими напрямками:

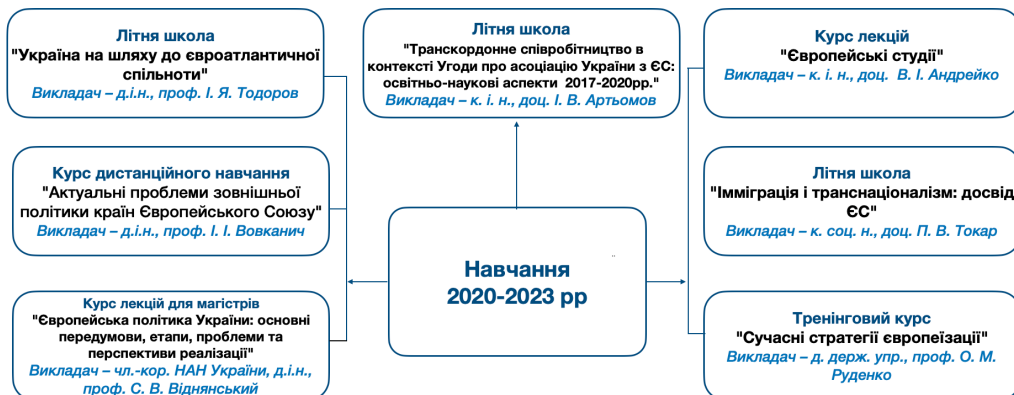

Так, упродовж 2020–2023 років команда ТЦЖМ УжНУ разом з колегами із сусідніх країн ЄС, УАЕС, а також Республіки Казахстан провели:

- чотири міжнародні науково-практичні конференції та засідання міжнародних круглих столів за актуальними науково-освітніми проблемами;
- 15 літніх, осінніх та зимових науково-освітніх шкіл, тренінгових курсів, курсів лекцій за науково-освітніми програмами ЄС Еразмус+ проектів Жана Моне;

Навчання

Членами викладацького складу команди здійснюватиметься читання таких навчальних курсів

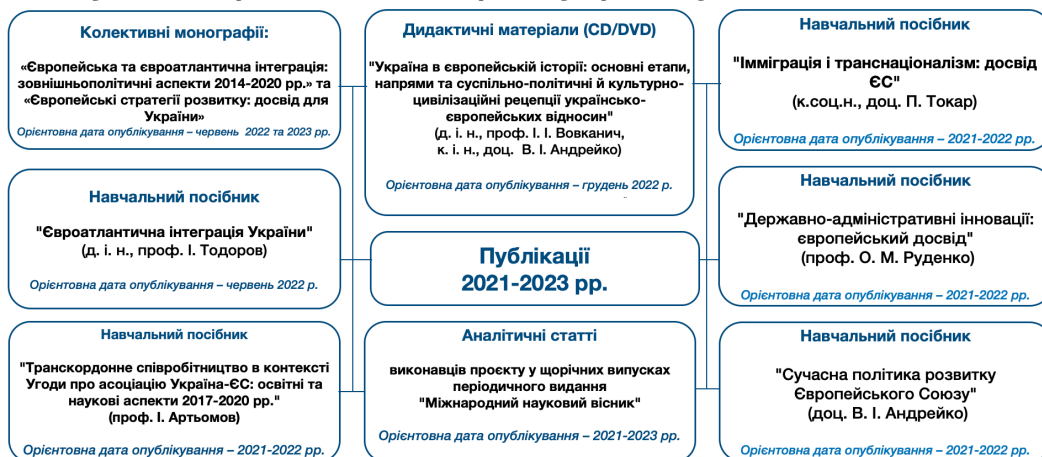

– опубліковано матеріали за результатами цих заходів у 8 спеціальних випусках періодичних видань «Міжнародний науковий вісник» та «Геополітика України: історія і сучасність» (фаховий, категорія Б);

– вийшли у світ 6 навчально-методичних посібників, дві монографії, науково-методичний комплекс із 5 навчальних посібників та двох хрестоматій (автор — координатор проекту ТЦЖМ Іван Артёмов), а остання підсумкова монографія видана двома мовами та надіслана в усі національні, наукові та обласні бібліотеки, державні та дипломатичні установи низки країн та зарубіжних партнерів;

Публікації

Науковий доробок команда проєкту презентуватиме такі

– у розвиток виробленої (розроблена в ході реалізації ННІ євроінтеграційних досліджень наукового проєкту «Інноваційний університет — інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір» за фінансової підтримки Міжнародного Вишеградського фонду) та схваленої Вченою радою УжНУ «Концепції інновацій-

ного розвитку ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015–2025 рр. було розроблено Стратегію розвитку УжНУ на період 2023–2032 рр.: концептуальні засади формування (автор — Іван Артьомов). Розміщена на сайті УжНУ за посиланням: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/90259>;

- на базі нашого Центру пройшла стажування низка докторантів і магістрантів із наукових установ наших партнерів, щорічно стажуються студенти і магістранти факультету історії і міжнародних відносин УжНУ;
- команда ТЦЖМ опублікувала понад 70 наукових статей, у тому числі і за активної участі присутніх на конференції наших партнерів;
- провели спільне зі словацькими колегами з Інституту суспільних наук Словацької академії наук (директор докторка Анка Калістова, м. Кошице) соціологічне дослідження на тему «Міграція та зміни клімату», а з січня 2024 року реалізується новий спільний міжнародний Вишеградський проект «Інклюзивна Централь-

СЛАЙД 11

НАУКОВА РОЗРОБКА

Володимир ЛУГОВИЙ

Перший віце-президент НАПН України, національний експерт з реформування вищої освіти в Україні, доктор педагогічних наук, професор

Експертний висновок

про наукову розробку концептуальних засад формування Стратегії розвитку УжНУ на період 2023–2032 рр. (автор – директор ІНІ Інституту європейських досліджень, к.і.н., доц. Артьомов І.В.)

Концептуальні підходи до формування Стратегії розвитку Ужгородського національного університету на період 2023–2032 рр. розроблено в процесі виконання міжнародного наукового проекту «Європейські стратегії розвитку: досвід для України» (аспірант проекту ІНІ Інституту європейських досліджень – аспірантський координатор проекту – директор Інституту, к.і.н., доц. Артьомов І.В.). Ця наукова розробка є важливим орієнтиром і основою для формування довгострокового плану розвитку УжНУ на період 2023–2032 рр. Документ базується на положеннях законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», Угоді про Асоціацію України із Європейським Союзом та інших нормативно-правових актів України і ЄС.

Запропонований автором підхід до формування довгострокової Стратегії розвитку УжНУ та інструменти її реалізації є по суті науково обґрунтованою «дорожньою картою» на шляху трансформації університету і набуття ним статусу дослідницького, який приведе у життя впроваджені українські, європейські та світові реформи.

Слідченням цього є те, що запропоновані концептуальні засади формування довгострокової Стратегії розвитку УжНУ базуються на основі визначення досвіду провідних університетів як України, так і країн Європейського Союзу, в тому числі Варшавського (Польща), Карлового (Чеська Республіка), Шафхарського (Словаччина) університетів.

Обґрунтовані в науковій розробці пріоритети розвитку та концептуальні принципи трансформації університету в дослідницько-інноваційний і запропонована інноваційна модель розвитку УжНУ на основі «структурна зміна» і трансферу технологій забезпечать регіональне зростання економіки.

Інноваційними є сформульовані стратегічні пріоритети розвитку УжНУ:

- СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 1
- Забезпечення інноваційної спроможності освіти, її трансформація у ключовий чинник економіки і торгівлі, підготовка конкурентоспроможних фахівців, дослідження статусу освітнього лідера в Україні та Карпатському регіоні
- СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 2

Інноваційна в міжнародній науково-освітній просторі на основі підвищення результативності дослідницького потенціалу, генерації нових знань, дослідження статусу дослідницько-інноваційного університету

- СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 3
- Розширення міжнародного співробітництва, інтернаціоналізації освітньо-наукової діяльності та використання інноваційного потенціалу європейської освітньо-наукової простору
- СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 4
- Забезпечення інноваційної діяльності УжНУ у сфері трансферу технологій. Запровадження європейської моделі функціонування Народногo центру УжНУ
- СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 5
- Результати Політики сталого розвитку УжНУ мають дослідження інноваційної та економічної ефективності, соціальної інтеграції та соціальної рівності. Розвиток регіональної системи вищої освіти впровадження
- СТРАТЕГІЧНА ЦІЛЬ 6
- Створення акційної системи управління університетом, його адміністративної системи, зміцнення організаційної структури та кадрового забезпечення

Висновком цієї роботи є експертний висновок про те, що наукова розробка концептуальних засад формування Стратегії розвитку УжНУ на період 2023–2032 рр. є результатом комплексного аналізу і узагальнення кращого досвіду провідних університетів України, Польщі, Чеської Республіки, Словаччини.

Отже, запропонований автором Концептуальний засади формування Стратегії розвитку УжНУ на період 2023–2032 рр. є науковим і глобально науково розробленим, має безсумнівний, може бути основою зміцнення Стратегії.

Перший віце-президент НАПН України, національний експерт з реформування вищої освіти в Україні, доктор педагогічних наук, професор

Володимир ЛУГОВИЙ

Проблематика дослідницької діяльності Центру

"Інформаційна безпека в країнах Центрально-Східної Європи в умовах російської агресії"

Моніторинг медій в Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії стосовно російських впливів

Дослідник – д.і.н., проф. І. Я. Тодоров

"Університетський комплекс як центр розвитку регіональної системи неперервної освіти"

Передбачає визначення та узагальнення практик країн ЄС у галузі освіти для впровадження у ЗВО України, розроблення Стратегії розвитку УжНУ на 2021–2030 роки

Дослідник – к. і. н., доц. І. В. Артьомов

Дослідження 2020-2023 рр

"Підвищення якості європейських студій через співпрацю із закладами вищої освіти сусідніх країн-членів ЄС"

Передбачає аналіз особливостей регіонального співробітництва України з Польщею, Словаччиною, Румунією та Угорщиною в гуманітарній сфері та сфері вищої освіти

Дослідники – д. і. н., проф. І. І. Вовканич, к. і. н., доц. О. І. Свеженцева

"Європейський досвід і ціннісні орієнтири населення Карпатського євросерегону України"

Пілотне соціологічне дослідження щодо європейського досвіду та ціннісних орієнтирів і настроїв жителів країн Карпатського регіону

Дослідник – к. соц. н., доц. П. В. Токар

74

но-Східна Європа: виклики та інтеграція біженців з України», де партнером поряд із ЗВО країн В-4 є також наш НН інститут євроінтеграційних досліджень УЖНУ, про що йдеться нижче;

– здійснили спільно з органами місцевого самоврядування низку помітних заходів на території міста і Карпатського регіону;

– як особливий напрям виділяємо плідне і багаторічне співробітництво науковців кафедр УЖНУ і ТЦЖМ, зокрема з директором Інституту соціальних проблем (м. Братислава, СР) Григорієм Месежніковим та координатором проекту Центру досконалості Жана Моне професоркою кафедри міжнародних відносин ЄНУ ім. Л.М.Гумільова (м. Астана) Жанар Медеубаєвою, які брали і нині беруть активну участь у низці міжнародних заходів, які відбувалися на базі ТЦЖМ за цей період. Таку роботу ми активно і надалі будемо продовжувати. ТЦЖМ УЖНУ продовжує діяти і наразі готує нові міжнародні проекти.

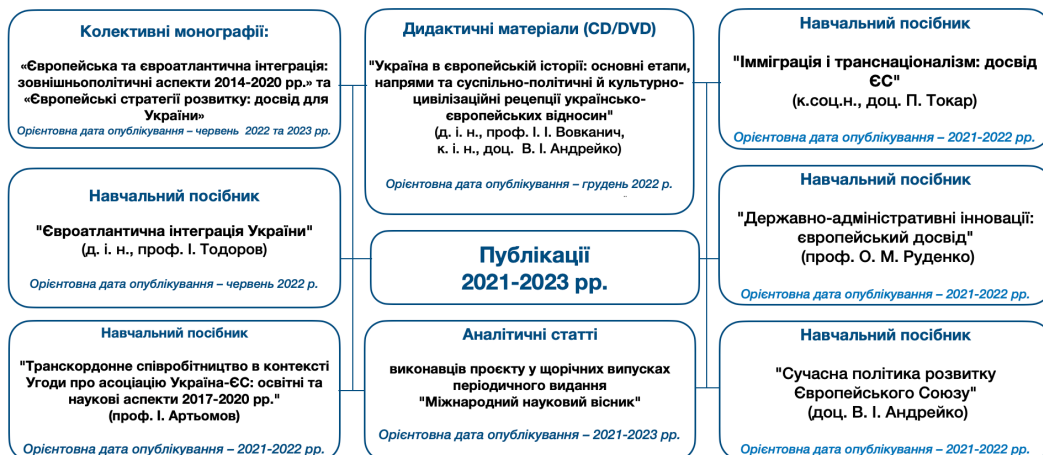
Але війна спричинила нові проблеми і ризики сьогодення, які повномасштабна агресія РФ проти України додала до масштабних міграційних хвиль утікачів від війни з України до Європи та Північної Америки, які набули кризових явищ і призвели до нових соціально-економічних проблем, фатального падіння економіки, всезагальних кризових явищ в усіх сферах суспільного життя, загроз та викликів національній безпеці держави, демографічного краху Української громади. Цей історичний процес призвів до глибоких змін не лише в українській спільноті, але й в усіх країнах Європи і на глобальній політичній карті світу в цілому. Здебільшого він незворотний. Чимало проблем оприлюднили наші колеги — учасники конференції, на деяких хотів би зосередитися в контексті заявленої теми нашої дискусії.

У результаті масштабних переміщень громадян України після початку агресії найбільше навантаження припало на західні регіони України та країни ЦСЄ, їх територіальні громади. Тому названий вище спільний проект «Інклюзивна Центральна-Східна Європа: виклики та інтеграція біженців з України» є надзвичайно актуальним. В його рамках відбувається наша міжнародна конференція, а завершальні дискусії пройдуть у березні — травні 2025 року в м. Кошице СР. Завершиться

Публікації

Науковий доробок команда проекту презентуватиме такі публікації

проект загальним аналітичним документом (звіт та записка) та низкою наукових статей дослідників-учасників команди. Так, це цілком новий напрям дослідження, мало вивчений (в Ужгороді зовсім) і потребує особливої уваги на всіх рівнях влади, наукових інституцій та неурядових організацій.

Наприклад, в Ужгороді в результаті переміщень склалося перенаселення, утворився навіть будівельний бум, відкрилися нові підприємства, робочі місця, додаткові надходження до бюджету. Вимушено переселеним особам (ВПО) надається державна підтримка, проте ними опікуються здебільшого і насамперед волонтери, інші неурядові організації і власне місцеві громадяни, серед яких нині вони мешкають і з якими інтегруються до місцевих територіальних громад. Процес складний і неоднозначний, мовляв, приїхали і нехай живуть, бо закарпатці толерантні і сприймуть все як належне. Колись так і було. Автору свого часу вдалось провести низку регіональних досліджень, зокрема в місті Ужгороді, ще до відновлення незалежності України, зокрема, у 80-ті — 90-ті роки та з 2000 по 2010 рр. Тоді проблема міжнаціональних відносин ставилася мешканцями міста і краю десь на 26-те місце із 30 відмічених на ті часи проблем. Війна внесла жорсткі корективи в життя людей та їх громад, зокрема загострила, політизувала й міжнаціональну проблематику на національному і зі своїми особливостями — на регіональному рівнях. З огляду на толерантне ставлення місцевих до інтеграції переселенців, то залежно від соціально-економічної та політичної ситуації гіпотетично вона може ускладнитися, (приклад — риторика окремих політиків із сусідніх країн) у будь-який час.

Нині наведемо один приклад з історії. Міграційний рух на Закарпатті до доби незалежності досліджується слабо за об'єктивних історичних обставин, передусім входження до різних країн чи імперій. Історично так склалося, що етнічні українські землі є на сучасних теренах усіх сусідів України: Берестейщина у Білорусі, Лемківщина, Бойківщина та Підляшшя у Польщі, Пряшівщина у Словаччині, Марамарош та Буковина у Румунії, Придністров'я у Молдові, Стародубщина та Східна Слобожанщина у РФ, і це начебто відомо усім.

Так само українці жили з давніх давен і в Угорщині. Особливо багато їх було у північно-східних регіонах наприкінці 17 століття після звільнення країни від османів, але як так вийшло, що сьогодні етнічних земель українців в Угорщині немає зовсім, чи може вони є, а ми не знаємо?

В ході підготовки до конференції я звертався до наших колег-істориків виступити з цією проблемою, зокрема про міграцію та переселення закарпатців на сусідні землі та роль української греко-католицької церкви в Угорщині щодо збереження їх української ідентичності. Наразі ця тема на етапі дослідження, і з часом інформаційна прогалина таки буде науково вивчена та оприлюднена. Тому ми лише тезисно і коротко спробуємо викласти уже відоме.

Отже, нині в Угорщині проживають 9,5 млн людей, серед яких 78% становлять угорці або мадяри, як вони самі себе називають, на другому місці в країні роми, їх 3,6%, або 308 000, на третьому німці 1,6% (або 130 000), а далі словаки, румуни, хорвати, серби, словенці... Дивно, але українці — представники найбільшого сусіда Угорщини — не мають навіть власної національної організації, і відповідно їхня кількість вважається такою низькою, що ніхто їх там навіть не рахує. Але як

таке взагалі можливо? Може, українців мадяри, як і словаки, називають русинами? Справді, є така національність в переліку, але кількість русинів в Угорщині лише 4 000. А в сусідніх з Угорщиною Словаччині та Румунії проживає відповідно 55 та 51 000 українців, і це лише офіційно.

Виходить, що в процесі історичного розселення українці оминули нинішню Угорщину, хоча зовсім не оминули сусідні країни, які за часів розселення були складовими частинами Угорського королівства. Чи може таке бути? Такого не може, особливо з огляду на те, що українці та угорці тривалий час були в одній імперії. Колись Мукачівська греко-католицька єпархія займала значну площу та сягала далеко за межі нинішнього Закарпаття, у тому числі й на мадярські землі. Отже, там також були греко-католики. А чи є вони зараз? Офіційна статистика свідчить, що греко-католиків в Угорщині близько 300 000! Виявляється, українці жили в Угорщині з давніх давен. Особливо багато їх було у північно-східних регіонах, де кількість українців особливо збільшилася в останню чверть 17 століття, після звільнення країни від османів.

Майже всі поселенці, що прийшли в покинуті населенням області, були україномовними греко-католиками Мукачівської єпархії. У 17 столітті у греко-католицьких храмах Угорщини почали проводити богослужіння мадярською мовою. Це був перший потужний крок до цілеспрямованої асиміляції українців. Керівництво угорського королівства зрозуміло, що не варто знищувати русинів-українців фізично, треба знищити їхню мову, і русини зникнуть. Потім закрили українські школи, тобто другий крок був ще потужніший.

У 17 столітті влада різними методами почала стимулювати мадяризацію, тоді і з'явився термін мадярон. Цим словом називали мадяризованих русинів-українців, насамперед представників духовенства та інтелігенції, які мали відверту проугорську орієнтацію. Мадярони відмовилися від власної мови, культури, релігії, почали сприяти мадяризації українського населення, змушуючи соромитися свого народу та приховувати своє українське походження.

Видатний закарпатський просвітник Олександр Духнович писав про мадяронів: йому руське слово бридке, він соромиться руської сутності, поміж мадярами він уже мондокає, шукаючи тим схильності у чужих. Так, істинно єсть моє слово русин — угорський мадярон чим-небудь буде, тільки не русином. У них, мадярів, всі народи бидло, скоти, тільки мадяр є людиною. Хто не мадяр, той і не людина. В угорському королівстві були створені такі умови життя та психологічний клімат для національних меншин, які змушували часто наперекір особистим принципам та переконанням відрікатися від власної національної культури, мови, політичних, релігійних та інших поглядів.

Угорцям був притаманний високий рівень нетерпимості щодо немадярських національностей, лише відмова від своєї народності, визнання себе мадяром та патріотична діяльність, як правило, давали можливість здобувати освіту, зберегти чи зайняти високу посаду і просуватися по кар'єрній драбині, або просто мати засоби для існування.

Формуванню в українців комплексу меншовартості та переходу у мадярони сприяла не лише шовіністична політика угорської влади, але й риси менталітету та поведінка самих угорців. Вони на побутовому рівні, у спілкуванні з українцями

постійно намагалися показати свою вищість, підкреслити простакуватість, неосвіченість закарпатців. Обзивали їх дикунами — рушняками, дурними русинами, смердючими рутенами, свинями в освіті.

Політика угорської влади була спрямована на культивування у дітей та молоді почуття належності до мадярської батьківщини і мадярської нації та відданості угорській державі. Іван Франко у статті «І ми в Європі описує, як шкільний інспектор — угорець, запрошений на обід до місцевого священника, обурився тим, що його донька розмовляє українською мовою, і тому не може обідати разом з таким мадярським горожанином, котрий не навчив своєї дитини по-мадярськи, котрого дитина «тавкає варварським жаргоном».

Це був справжній етноцид українців, який у XX столітті набув ознак геноциду, коли мадярони почали співпрацювати з угорським урядом в часи Другої світової війни та брали участь у катуваннях і розстрілах вояків Карпатської Січі.

За 300 років цілеспрямованої політики етноциду угорці повністю знищили українську мову в Угорщині, довівши у такий спосіб відомий вислів: коли зникає мова, зникає і народ. Це чудова ілюстрація того, що безуспішно намагається зробити з українцями ще один сусід — Росія і коли ще нещодавно в Україні деякі прихильники тези «какая разница» несерйозно ставилися до мовного питання, підіграючи ворогам України.

Багато російських правителів, як і Путін зараз, століттями мріяли стерти українськість з лиця землі, але цього в них не вийшло, і слава Богу, вже й не вийде. А ось на мадярській території український народ зник. Оті 300 000 нинішніх греко-католиків — це нащадки українців, але вони не знають української мови та ніяк не позиціонують себе з Україною. Вони угорці, у містечку Гайдорог стоїть збудований у середині XV століття греко-католицький храм, що нині є центром єпархії. У Гайдудорозі ніхто не знає української мови, англійської також, тому ви не зможете запитати, чи є українці у місті, хоча відповідь відома. Ось тільки неймовірний іконостас, в якому 54 ікони є прямим свідченням неугорського походження цього храму, але про це ніхто уже не скаже.

Отже, ми з'ясували, що на території Угорщини також є українські етнічні землі — дві північно-східні області, де розташована більшість греко-католицьких єпархій. Осіб українського походження в Угорщині майже 300 000, але українцями вони себе, на жаль, не вважають. Варто нагадати, що таке етноцид: це різновид політичної поведінки, спрямованої на знищення суті та культури конкретного етносу, на відміну від геноциду, що досягає тієї ж мети шляхом фізичного винищення людей, що належить до етносу. Етноцид може проводитися комплексом заходів, що руйнують системні зв'язки всередині народу, підштовхуючи його представників до переходу до іншої етнічної якості. Найбільше зусиль у здійсненні політики етноциду докладається для знищення національних мов, що є лінгвоцидом. Угорщина в цьому досягла успіху. У Кремлі, напевно, вже давно вивчили мадярський досвід боротьби з українцями, але щось у них іде не так. А загалом, як не прикро, а з деякими сусідами Україні пощастило не дуже. Втім, українці змогли вижити і зберегтися протягом багатьох століть жорстокої боротьби за своє існування, тож зможемо і зараз. І нині в Угорщині найменше українських біженців. Угорщина єдина в Європі країна, де

український біженець в нормативно-правовій базі не виділений і не захищений так, як в інших країнах ЄС.

Останнім часом в українській суспільній думці цю делікатну проблематику найчастіше сприймають як перепону — мовляв, нас блокують якраз через нацменшини, бо це інструмент для шантажу з боку сусідів (скажемо прямо — з боку уряду Угорщини, а останні 2023–2024 рр. і Словаччини). Але насправді це занадто емоційне й викривлене сприйняття. Якщо подивитися на цю тематику з іншого боку, то висновок буде протилежний — це якраз завдяки нацменшинам ми маємо тверду базу для євроінтеграції» [1: 2; 3; 4; 5]. Чи не найактуальнішим для подібних загроз та ризиків може стати, і це найімовірніше на сьогодні, — загострення на фоні міграції [6]. Не лише в Україні, а й у Європі, Північній Америці, Азії та багатьох інших місцях. Як писав свого часу Мюррей у книзі «Самознищення Європи» («Наш Формат» Київ: 2024) про те, що цивілізація, яку ми знаємо як Європу, чинить самогубство, і ані Британія, ані будь-яка інша країна Західної Європи не може уникнути цієї долі, оскільки видається, що всі ми потерпаємо від тих самих симптомів і недуг. Як результат, ще за життя більшості з нас Європа перестане бути Європою, і народи Європи втраять те єдине місце у світі, яке ми називаємо домом. Це важко нині спростовувати.

Нині можемо повідомити, що під час реалізації названого вище проекту в рамках країн В-4 та України буде ця проблема досліджуватися в комплексі. До слова, наш Інститут уже завершив комплексне інтерв'ювання та опитування, фокус-групи серед переселенців, ГО волонтерів та їх керівників, представників органів влади міста з цієї проблеми, а до цього — пілотне опитування серед студентів та магістрантів старших курсів УжНУ. Також і маємо отримані результати щодо їх розуміння у ставленні до проблем ВПО, які є і серед студентів неоднозначними. Так, на запитання, «Які з цих факторів є основними в динаміці змін у ставленні місцевого населення до переселенців?» — отримали відповідь, що майже дві третини (68%) вважають поширення негативних стереотипів і конкуренцію на ринку праці, і лише 20% — зростання економіки регіону. Хоча офіційні органи влади цей фактор ставлять на перше місце серед інших (див. діаграму 1).

Діаграма 1. «Які з цих факторів є основними в динаміці змін у ставленні місцевого населення до переселенців?». Що стосується отриманих результатів проведеного фундаментального дослідження серед ВПО, то його наслідки ще опрацьовуються і будуть узагальнені у травні-червні цього року.

Від початку війни через Закарпаття пройшли понад два млн біженців з України, близько 370 тис. із них залишилися тут. Це збільшило кількість населення майже на третину, в тому числі до 120 тис ужгородців додалися понад 50 тис. переселенців. Внутрішні мігранти відчутно згуртували місцевих, які разом з міжнародними донорами допомагають переселеним особам як можуть і чим можуть. Наприклад, на Закарпатті облаштовано 107 шелтерів, де живуть понад 4 тис. людей, і кількісно вони активно поповнюються, адже евакуація з прифронтових територій триває, проблеми наростають і, відповідно, потребують нових досліджень, особливо важливо вивчати психолого-емоційний стан та соціальне самопочуття переселенців, їх наміри та орієнтири, які залежать найбільше від їх облаштованості та працевлаштування, навчання і виховання їхніх дітей у дитсадках і школах, доступу до закладів освіти, охорони здоров'я, безпеки життя, соціально-психологічний стан [7, 8]. У своєму інтерв'ю «Главкому» Елла Лібанова заявляла, що в Україні більше не буде 50 млн громадян, тому країна повинна перебудувати структуру економіки так, щоб можна було обійтися й меншою кількістю населення. «Ані 50, ані 40 мільйонів громадян в Україні уже не буде. Хіба що у разі інтенсивної імміграції. Але це вже будуть не українці і, скоріше за все, навіть не європейці». Експертка зауважила, що для демографії країни має значення щільність населення. До слова, в Україні перед повномасштабним вторгненням на одну жінку дітородного віку припадала 1,2 дитини, після початку повномасштабного вторгнення — 0,9. Цей показник третій з кінця у світі. Також дослідниця висловила побоювання, що після скасування воєнного стану Україна може отримати другу хвилю еміграції чоловіків, які поїдуть до своїх дружин за кордон [9].

Соціально-економічна ситуація на Закарпатті після початку війни і переселення сотен тисяч біженців та преміщень бізнесу змінилася радикально на краще, але зі своїми специфічними новими викликами та проблемами. Так, найпомітніше в краї запроваджуються певні умови для відкриття своєї справи ВПО, опановування новими професіями, а також надаються можливості для підприємництва, запровадження свого виробництва у найрізноманітніших сферах діяльності релокованому бізнесу. Це нова справа, але уже приносить велику користь краю настільки, що область із дотованих перейшла в прибуткову [10].

Своє далеко не останнє слово у цій надважливій державній справі мають сказати територіальні громади, — головні осередки для толерантної інклюзії вимушених переселенців до територіальних громад та інтеграції релокованого бізнесу. У цій сфері розпочалися наукові обстеження, є перші публікації [11] на цю тематику, проведено наукові форуми на кшталт XVI Конгресу Української асоціації європейських студій, який пройшов 17–18 жовтня 2024 року на базі УжНУ і матеріали якого щойно вийшли друком у збірнику наукових праць «Міжнародний науковий вісник» (ред. кол. В.І.Андрейко (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2025. Вип. 1 (29). 106 с.). Є і експертні оцінки науковців та експертів із сусідніх країн В-4 [12; 13] за цією тематикою та інших. Протягом цього року попри непрості часи для кожного українця, Закарпаття активно працювало над підтримкою краян, котрі цього справді потребують. Йдеться, зокрема, про надання пільгових кредитів у межах програми «Власний дім». Майже 50 млн грн цьогооріч отримали закарпатці у межах програми

«Власний дім» [14,15,16]. Але цього замало. Проблема забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні стала ще більш актуальною через війну. Мільйони українців втратили свої домівки, і тепер держава шукає нові способи допомогти. Нещодавно ухвалений закон пропонує конкретний план [17]:

- провести перевірку всіх доступних будівель — державних, комунальних і навіть приватних (за згодою власників), щоб зрозуміти, які з них можна пристосувати для проживання;

- створити базу даних усіх таких об'єктів. Це буде зручна система, де кожен зможе побачити, які будинки чи квартири доступні, їхній стан і можливості для проживання;

- спрощено надати ВПО житло: держава, місцева влада та громадські організації отримають можливість орендувати нерухомість за пільговими умовами без зайвих бюрократичних процедур. Цей закон має чіткі строки виконання: вже найближчим часом держава, місцева влада та спеціальні комісії почнуть інвентаризацію житла й працюватимуть над вирішенням житлових питань для ВПО. Додамо, що під назвою «Нові ініціативи для підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО)» Президент України підписав Закон №7283, який розширює права ВПО та надає їм офіційний статус жителів громад, де вони проживають. Цей документ дозволяє переселенцям брати участь у прийнятті рішень на місцевому рівні, зокрема щодо розподілу коштів місцевого бюджету. Закон є важливим для створення стабільності та інтеграції ВПО у життя громад. Крім того, передбачається розширення доступу переселенців до житла за рахунок пільгових кредитів і механізмів співфінансування з 2025 року. Ініціатива також спрощує процедуру отримання статусу ВПО для доступу до соціальних виплат та необхідних послуг.

А ось думка українців про підтримку переселенців. За результатами опитування компанії ACTIVE GROUP у січні 2025 року:

- 61,9% громадян підтримують розширення прав ВПО у громадах (з них 27,6% — повністю);

- 39,3% опитаних вважають доцільним збільшення фінансової підтримки для переселенців. Ці дані свідчать, що, попри виклики війни, українське суспільство демонструє високий рівень згуртованості та єдності. Навіть у часи вимушеної мобільності громадяни готові підтримувати одне одного та працювати задля спільного майбутнього [18].

Більше того, стосовно кризових явищ і загроз, які несе за собою міграційно-демографічна проблематика, то дослідження проблеми інклюзії українських біженців та переселенців до територіальних громад варто вивчати комплексно: з боку адаптованого досвіду інтеграції біженців в країнах Євросоюзу і найперше у сусідів по В-4, а також інтеграції вимушених переселенців в регіонах України, і здійснювати їх порівняльний аналіз. Це дозволить виявити наявні проблеми, а на такій науково-емпіричній базі є висока ймовірність виробити і належні теоретичні та практичні рекомендації зацікавленим інституціям в Україні та Євросоюзі.

Як Україна планує повертати своїх громадян з-за кордону? В Україні таки створили Міністерство національної єдності, яке займається питаннями повернення українців додому та підтримкою діаспори. Експертна спільнота, а також самі укра-

інці скептично ставляться до ідеї того, що за допомогою створення такого Міністерства вдасться суттєво вплинути на рішення українців повертатися додому. Наразі близько 6,7 мільйона українців перебувають за межами країни у статусі біженців. Уряд планує повернути до 5 мільйонів громадян, створюючи умови для їхньої реінтеграції. Які ж основні завдання нового міністерства? Серед них можна виділити три:

- повернення громадян: створення умов для безпечного повернення, забезпечення житлом та працевлаштування;
- співпраця з країнами-партнерами: координація з урядами держав, які приймають українських біженців, для сприяння їхньому поверненню;
- підтримка діаспори: зміцнення зв'язків із закордонними українцями та залучення їх до відбудови країни;
- міністерство планує розробити програми реінтеграції, щоб полегшити адаптацію тих, хто вирішить повернутися.

Повертатися чи ні — вибір кожного: український уряд наголошує, що процес повернення буде винятково добровільним. Втім, останні заяви радника президента України Олександра Камишіна на 7-му Німецько-українському бізнес-форумі про те, що на початку 2025 року стартує пілотний проект щодо повернення українців з-за кордону, дещо насторожує. За словами радника президента зі стратегічних питань, пілотний проект щодо повернення українців спершу запрацює між державою та Німеччиною. За словами Камишіна, українців хочуть повертати зокрема і задля залучення до оборонної галузі. В свою чергу новопризначений на посаду міністра національної єдності Олексій Чернишов під час дискусії «Україна 2050. Діалоги про майбутнє», ініційованою виданням NV, наголосив на тому, що для повернення українців Україна має бути конкурентною із іншими державами Євросоюзу за багатьма критеріями. Цікаво, що міністр згадав і тезу про те, що обмеження на виїзд, які існують під час воєнного стану, після їх скасування можуть призвести до того, що в Україні іще зменшиться кількість населення. У відомого науковця з цього приводу сумнівів нема.

Специфіка європейської допомоги українським біженцям та їх адаптація в країнах ЄС є також темою, цікавою для нас. Досліджуючи поточний стан інституційних процесів адаптації українців у країнах Європи, автор дослідження доходить висновку, що попри високу роль місцевих українських громад основну роль у процесі переселення та адаптації відігравали особисті соціальні та інституційні контакти переміщених осіб [19]. Проте на третьому році війни демографічна ситуація в Україні продовжує погіршуватися. У західних ЗМІ пишуть про катастрофу з демографією в Україні. У публікаціях згадують, що 7 мільйонів українців виїхали за кордон, приблизно 5 мільйонів перебувають під російською окупацією, тисячі гинуть на фронті, а сотні цивільних — від ракетних ударів Росії. Чи дійсно ситуація з демографією набула катастрофічних обрисів, що відбувається з народжуваністю та смертністю і де шукати вихід з кризи, розповідає Олександр Гладун, заступник директора з наукової роботи Інституту демографії та проблем якості життя. Демограф каже, що за їх оцінкою, на початок 2022-го в кордонах України 1991 року було 42 мільйони осіб. На початок 2025-го — десь 34 мільйони. Це включаючи Крим, ОРДЛО і захоплені те-

риторії. Зараз розпочато роботу з нових підрахунків, і невдовзі оцінки буде скориговано. А щодо мігрантів, то навіть, якщо мігранти в Україні почнуть народжувати багато дітей, то нашим соціальним службам треба буде виплачувати їм допомогу. Тобто людям, які нічого не внесли в розвиток країни, треба буде платити. Тому думка, що прийдуть іноземці, замість нас тут працюватимуть і вирішуватимуть наші проблеми, це ілюзія. До цих процесів треба ставитись вкрай обережно. Краще вживати заходів демографічної політики, спрямованих на своє населення. Слід більше допомагати молодим українським сім'ям, впроваджувати програми підтримки, переходити на виплати, які були при Ющенку, коли допомога на дитину залежала від черговості народжуваності. Скасування цієї форми виплат погано вплинуло на демографічний розвиток. Треба підвищувати розмір допомоги при народженні, створювати умови гнучкого робочого дня для матерів з дітьми і так далі. Ми повинні спиратися на власні сили і ресурси, інакше майбутнього в країні не буде. Бо років через 100 в Україні не залишиться українців у нашому сучасному розумінні. Західна Європа не справилась із політикою мультикультурності, про яку говорили з 50-х років минулого століття. Вона зазнала краху. Маю великі сумніви, що в Україні вона спрацює. Разом з тим, за прогнозами Національного банку України, у 2025 році очікується відтік ще 200 тисяч українців за кордон. Однак, починаючи з 2026 року, передбачається повернення мігрантів на батьківщину. Ці тенденції матимуть значний вплив на економіку та демографічну ситуацію в країні. Важливо розробляти стратегії для підтримки громадян, які планують повернутися, забезпечуючи їм належні умови для життя та роботи, — вважають в НБУ.

На завершення, в якості висновків підкреслимо таке:

1. Наведені приклади успішного партнерства — це результат неймовірно комфортної, а разом з тим і взаємного відповідального співробітництва в ході проведених наукових досліджень та спільних науково-практичних запроваджень партнерами в рамках своїх освітянських установ чи органів управління і самоврядування в ході реалізації міжнародних проектів та грантів. Лише вони на сьогодні дають об'єктивні результати для вироблення рекомендацій органам влади, а також можливість видавати науково-методичні твори та наукові публікації для ефективного використання у сфері освіти і науки. Реалізовані Навчально-науковим інститутом євроінтеграційних досліджень проекти протягом 20-ти років діяльності — тому яскравий доказ.

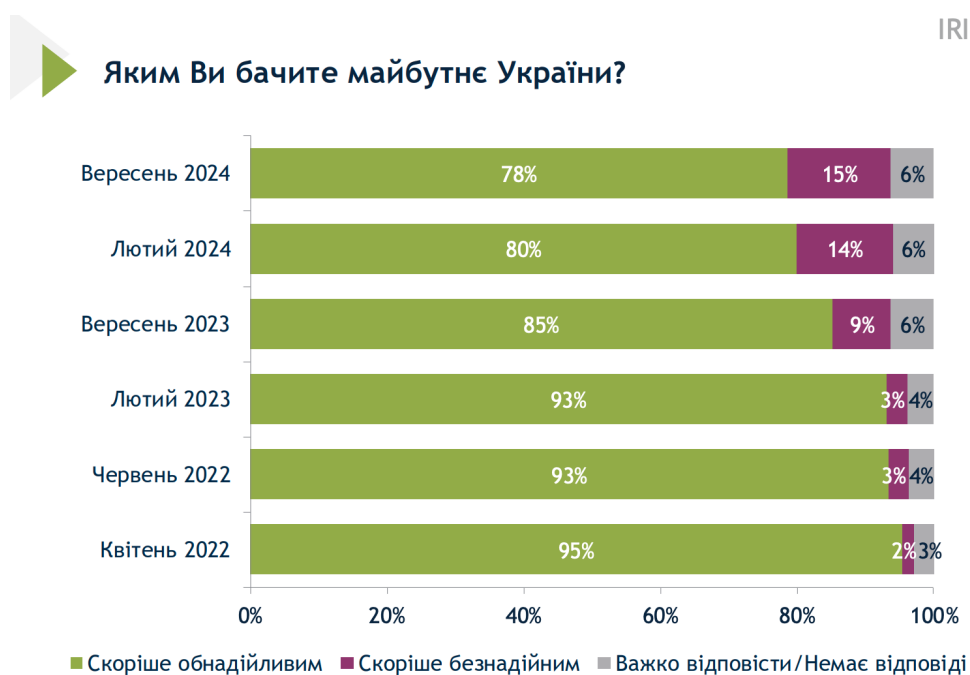
2. Зазначене співробітництво здійснюється в надскладній міжнародній ситуації, а також в умовах зменшення фінансових асигнувань на науково-освітню діяльність, особливо на підтримку та розвиток суспільних наук. При тому, що в ускладнених міжнародних відносинах треба підносити роль і практичну значимість саме гуманітарних наук, оскільки їх подальший вплив на позитивну модернізацію і піднесення суспільної свідомості населення, донесення до громадян правдивої інформації щодо кардинальних змін, об'єктивної орієнтації у процесах, які відбуваються в країні та у світі, боротьби з фальсифікаціями дедалі збільшуватиметься.

3. В нинішніх глобальних умовах вирішувати ці завдання ефективно сприяє співфінансування саме у таких міжнародних проектах типу програми ЄС Еразмус+ Жана Моне, а також їм подібних, які допомагають вивчати і застосувати досвід кра-

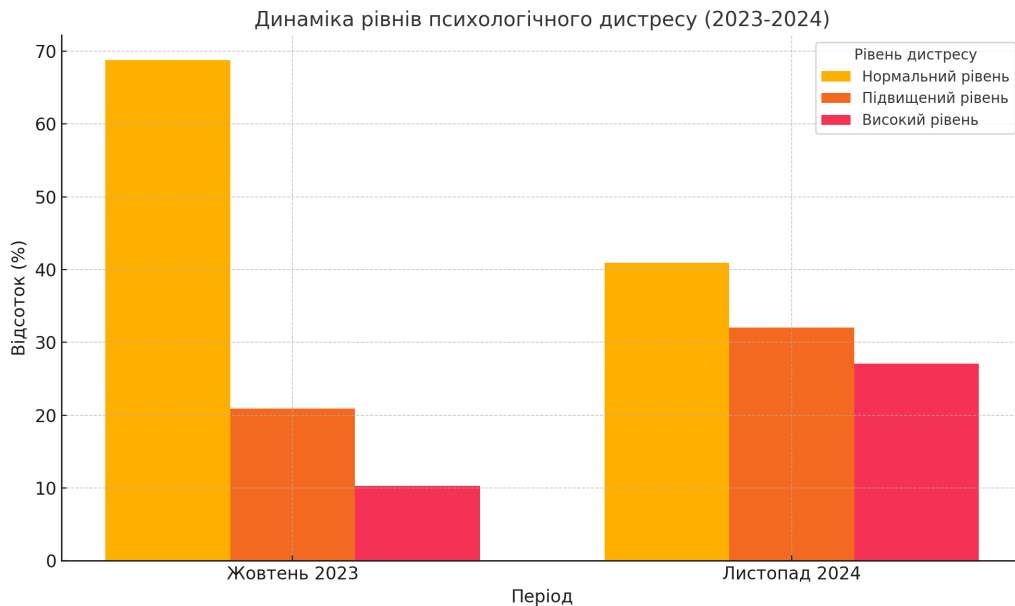
їн ЄС, наших сусідів, а також партнерів з інших країн на теренах України, як у практичних цілях їх застосування, так і з метою розвитку гуманітарних наук у цілому. За таких умов співпраці вони би могли не лише зберегти і виживати гуманітарній науці, а й ефективніше сприяти процесу подальшого зближення та взаємоінтеграції суспільних наук із сусідніх країн, їх науково-освітнянських осередків та на основі реалізації подібних спільних міжнародних проєктів загальному процесу подальшої реалізації євроінтеграційних прагнень науковців та освітян, як і належності наших громадян до єдиної цивілізаційної європейської спільноти. Обговорення проблематики під час проведеного 16 Конгресу УАЕС та нашої конференції — цьому очевидне і яскраве підтвердження.

4. Стосовно Закарпаття, то прогнозний висновок щодо резерву для Ужгорода і області попередньо не є втішним: про набір іноземних студентів і залучення їх до працевлаштування.

За оцінками експертів, 2025 рік, швидше за все, буде роком найбільших світових потрясінь! Що це означатиме для України та нашого краю [20]? Треба побудувати таку стіну безпеки у Державі, включно з ядерною парасолькою, щоби їх руйнування не «накрило» нас у майбутньому. Щоб трупний сморід розпаду цього новітнього фашистського режиму не отруїв Україну, яка зараз стікає кров'ю своїх дочок та синів, але неодмінно вистоїть і буде розвиватися як велика європейська нація. Україна вистоїть лише як національна Держава, зі своєю мовою, вірою та потужними Збройними Силами, впевненою у майбутньому [22]. А щодо прикордонного Закарпаття, то усі міграційні чи імміграційні рухи до Центральної Європи і назад зазвичай здійснюватимуться через край. Залишатиметься частина з них завдяки умовам, які створюватиме місцева влада та територіальні громади для повноцінного життя і підприємництва. Наразі говорити, що такі умови створено, зарано. За підсумками реалізації проєкту ми зможемо говорити більш конкретно

і обґрунтовано. До слова, Інститут соціології НАНУ досліджує стреси війни. Наприкінці 2022-го року лише в 12% українців, що під час опитування перебували на підконтрольній Україні території, був високий рівень дистресу. Дистрес — це такий стан подовженого стресу, який позначається на ментальному і фізичному здоров'ї людей і може в перспективі впливати на їхню працездатність. У жовтневому дослідженні 2024-го високий рівень дистресу спостерігався у 27,1% українців. А в 2025-му цей відсоток може бути ще більшим (див. таблицю).

На основі матеріалу С.Дембіцького "Стресори війни та їх вплив на психологічне самопочуття: українські реалії"

Загальний висновок:

Міжнародний проєкт (координатор ЦСПН САУ в м.Кошице) справді надає цінний матеріал про досвід інтеграції українських біженців у ЦСЕ, пропонуючи основу для майбутніх досліджень і розробки відповідної центральної та регіональної політик. Отримані дані підкреслюють важливість соціальних зв'язків, стабільності, культурного сприйняття та можливостей працевлаштування для успішної і толерантної інтеграції. Хоча такі проблеми, як ксенофобія, дискримінація на ринку праці та культурна адаптація, залишаються, дослідження висвітлює сфери, де цілеспрямовані втручання можуть суттєво змінити ситуацію. Оскільки дослідження поширюється на інші середні міста Центральної та Східної Європи, його результати допоможуть розробити ефективні стратегії підтримки інтеграції біженців у громадах з меншими ресурсами, ніж у великих містах. Їх значення і роль дедалі посилюватимуться.

Дякую за надану честь виступити, увагу, за участь, колегам з Інституту за підготовку конференції, — бажаю усіляких гараздів, нових успіхів, єдності і міцного усім здоров'я, миру і перемоги!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Andriy Lyubka: «Тематика прав нацменшин в Україні є одним із найважливіших елементів на шляху нашої інтеграції до ЄС і НАТО. URL: https://infopost.media/ukrayiniduzhe-poshastylo-shho-v-nas-ye-naczmenshyny/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0BMABhZGlkAAAGB-pFdRwBHS7yBBcgYOHZqB62srZ6FHmx-0Px3g2zNkPW5Oc3oWJpKUOkEmwCAfQEog_aem_FNXGCGoHVEqLevBpnLNoYw.
2. Токар П.В. Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення : Матеріали науково-практ. конф. (під заг. ред. П.В.Токаря). — Ужгород, 2001, — 231 с.
3. Токар П. Національний рух на Закарпатті: монографія. Ужгород: міська друкарня, 2002, — 180 с.
4. Токар П. Нові реалії сучасних кордонів: монографія. Ужгород: міська друкарня, 2008. 320 с.
5. Токар П.В. Оцінка громадянами стану міждержавної та прикордонної співпраці за новими правилами Шенгенського простору // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1. — Ужгород:
6. Іван Артёмов, Мар'яна Ляшко. Сучасні соціально-економічні виклики для України та шляхи їх мінімізації // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (32). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 47–58. URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/305013>
7. Петро Токар, Микита Дудла. Вимушені переселенці в умовах агресії Росії проти України в загальному міграційному процесі та їх наслідки. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (32). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 33–46.
8. Як підготувати дітей до повернення в Україну? URL: https://glavcom.ua/country/society/demohraf-pojasniv-shcho-dopomozhe-povernuti-ukrajinskikh-ditej-dodomu-1037838.html?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR03h8LFKVOgIxm-RKCWx3FXkqjgW83yJjzce9MkoD0NYEYuYe2UsXlBGc_aem_6YWI0IVsJxgBkqAT5wJ3FA. Вхід: 27 грудня, 2024.
9. Демограф пояснила, яка небезпека чекає на Україну після скасування військового стану. URL: https://glavcom.ua/country/society/shche-odin-rizik-demohraf-pojasnila-jaka-nebezpeka-chekaje-na-ukrajinu-pislja-skasuvannja-vijskovoho- stanu-1037582.html#google_vignette. Вхід: 26 грудня, 2024.
10. Релокація бізнесу в Україні: переваги, виклики та перспективи для Закарпаття. URL: https://zbc.com.ua/%d1%80%d0%b5%d0%bb%d0%be%d0%ba%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0BMABhZGlkAasWAZBQm40BNhc9tDMw4VDcPZB_Ohwt2BPdOL8xNu0aYCuw0IzrPU7EY-t0VOyifZ4njg_aem_xZ267A_Jgdz0UZQ2V0eFwA&utm_medium=paid&utm_source=fb&utm_id=120214008993840285&utm_content=120214010789160285&utm_term=120214010510970285&utm_campaign=120214008993840285.
11. Наталія Гапак, Ярослав Бойко. Потенціал територіальних громад Закарпаття: емпіричний аналіз ефективності використання // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (33). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 225–234.
12. Григорій Месежніков, Петро Токар. Політичні сили Словаччини в контексті ставлення до російсько-української війни // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (33). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 87–100.
13. Петро Токар, Ірина Козоровська. Політика Євросоюзу і Чеської Республіки щодо нелегальної міграції: порівняльний аналіз. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (33). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 174–185.
14. Майже 50 млн грн цього річ отримали закарпатці у межах програми «Власний дім». <https://www.facebook.com/100008600520225/posts/pfbid0yLcTn1HCnqILp9oY16x5fNn17kXRZvJwanZ4HzMnCMzUhChyLh3WBmuXYq8KYdEI/>. 23.12.24 ОВА.
15. Анатолій Курносов. Чому 2025 рік, швидше за все, буде роком найбільших світових потрясінь? Що це означатиме для України? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zavershennya-viyny-prohnoz-2025-rik/33257716.html>. Вхід 12.01.2025.

16. Національна платформа стійкості та згуртованості. <https://www.facebook.com/100063633834989/posts/pfbid02cc6XdoA23WSRFmrvVAYTcP7sZFf8SCvpgKQ2LxPsDLELfRuzftqZAvTn15atga3l/>. 16.12.2025
17. Василина Копитко. Гладун: щоб зберегти населення, українкам потрібно народжувати по троє дітей. 21.04.25. https://www.rbc.ua/rus/news/demograf-oleksandr-gladun-shchob-zberegti-1744971736.html?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR4so3kwjDcT83SSeBEHSwC3PEGfPZQ3r-jaWmf2Z753xMORbkHXuKJ5f1OCPQ_aem_DIabyPwy1Tz-mtZy8y5Qkg
18. Нові ініціативи для підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Президент України підписав Закон №7283. https://www.donbasssos.org/ensuring_the_housing_rights_of_internally_displaced_persons/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0BMABhZGlkAAAGBQkZzR4BHUVnGnID1fXaHqrHlskat6yQ_7QEe_sYobIBu-jGJQ2XmNWNzECJnSJ2Jmw_aem_kCYF2JaH1arlbzAxRUg-FQ&utm_medium=paid&utm_source=fb&utm_id=6618697267790&utm_content=6618697269390&utm_term=6618697269190&utm_campaign=6618697267790.
19. Думка населення щодо переселенців. <https://www.facebook.com/100063633834989/posts/pfbid0vYSxoLL1BnPPGhfMJuQLE1ozkZSf4yA9wmVn3AcLcYJccFDxSTT3CF3rghJAnMeNl/>. 14.01.2025
20. Специфіка європейської допомоги українським переселенцям та їх адаптація в країнах Євросоюзу Автор(и). Цитувати: Бузаров, А. (2025). Специфіка європейської допомоги українським переселенцям та їх адаптація в країнах Євросоюзу. *Society and Security*, (6(6), 9–16. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-6\(6\)-9-16](https://doi.org/10.26642/sas-2024-6(6)-9-16)
21. https://www.radiosvoboda.org/a/chym-dovshe-tryvaye-viyna-tym-menshe-lyudey-povernetsya-pro-demohrafichnu-sytuatsiyu-v-ukrayini/33339657.html?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3Hq1ZvOZnI_c-ek2vLUKTULq2zSk18qpqWq5vDfoENm4hFEP00Pi1ObV8_aem_gsNTHxOoUmT7qB7Kcc3A2g
22. Нас вже ніколи не буде 52 мільйони»: про демографічну ситуацію в Україні та шанси на повернення мільйонів з-за кордону. https://www.radiosvoboda.org/a/chym-dovshe-tryvaye-viyna-tym-menshe-lyudey-povernetsya-pro-demohrafichnu-sytuatsiyu-v-ukrayini/33339657.html?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3Hq1ZvOZnI_c-ek2vLUKTULq2zSk18qpqWq5vDfoENm4hFEP00Pi1ObV8_aem_gsNTHxOoUmT7qB7Kcc3A2g. 11 березня 2025, а також <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovia-yak-povertaty-meshkantsiv-pivdnya-z-za-kordonu/33188674.html> «Дуже невтішні тенденції»: чому українські біженці залишаються за кордоном 05 листопада 2024, Олена Бадюк, Юлія Щетина. Вхід 17.03.25. <https://www.radiosvoboda.org/a/demohrafichna-kryza-ukrayina/33099413.html> Демографічна криза: як Україна збільшить кількість і «якість» населення за рахунок біженців і діаспорян? 30 серпня 2024, Мар'яна Сич Вхід 17.03.25.

*Іван Артёмов,
кандидат історичних наук, доцент,
заступник директора НН інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

РЕІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Одним із наслідків збройної агресії РФ проти України стало масштабне переселення в західні регіони держави, жителів східних областей, які стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Їх кількість сягає від 7 до 8 млн осіб.

Паралельно така ж кількість українців стали біженцями в країни ЄС, США, Канаду та інші регіони світу. Значна частина біженців війни, близько 4 млн 200 тис. отримала статус легалізованих мігрантів. Більшість з них отримує допомогу держав, де перебувають.

Станом на 30 листопада 2024 року 4,2 мільйона українців мали статус тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу, свідчать дані Євростату.

Країнами ЄС, які прийняли найбільшу кількість біженців з України, є Німеччина (1 152 620 осіб — 27,2% від загальної кількості в ЄС), Польща (987 925 осіб — 23,3%) і Чехія (385 190 — 9,1%).

Порівняно з кінцем жовтня 2024 року загальна кількість осіб під тимчасовим захистом на кінець листопада в ЄС зросла на 36 010 осіб (+0,9%).

Найбільше зростання спостерігалось в Німеччині (+11 915), Чехії (+5 820) і Польщі (+4 045). Кількість осіб під тимчасовим захистом зменшилася лише в Італії (-1 270), Франції (-695) та Люксембурзі (-15).

Станом на 30 листопада 2024 року серед людей із статусом тимчасового захисту дорослі жінки становили майже половину (44,9%) бенефіціарів. Діти становили майже третину (32,0%), тоді як дорослі чоловіки — менше чверті (23,1%) від загальної кількості [5].

Допомога українцям у країнах Європи дуже значна. Про це свідчать дані, наведені у публікації газети «Дзеркало тижня».

У деяких країнах зменшився розмір виплат.

Допомога українцям у Німеччині

Біженці з України у Німеччині отримують соціальну допомогу за програмою Bürgergeld.

Розміри виплат за цією програмою становлять:

- 563 євро — для самотніх дорослих,
- 471 євро — для підлітків,
- 357 євро — для дітей до 12 років.

У країні діють нові умови отримання допомоги. Так, з січня 2025 року працездатним біженцям, які відмовляються від запропонованої роботи, участі в інтеграційних курсах, семінарів із працевлаштування, виплати зменшуватимуть:

- на 10% за перше порушення (на 1 місяць);
- на 20% за повторне порушення (на 2 місяці);
- на 30% за третє порушення (на 3 місяці).

Допомога біженцям з України у Польщі

Українські біженці у Польщі, які мають Pesel UKR, у 2025 році зможуть отримати карту побиту CUKR. Цей документ дозволяє:

- Легально проживати та працювати в Польщі протягом трьох років.
- Залишати територію Польщі, але не довше ніж на шість місяців поспіль.

Карту CUKR можуть отримати українці, які мали статус Pesel UKR станом на 4 березня 2024 року.

Також у країні діють кілька програм підтримки українських сімей із дітьми:

- Програма «Активні в яслах» — спрямована на допомогу сім'ям із маленькими дітьми, які відвідують ясла.
- Програма «Сім'я 800» — надається допомога в розмірі 800 злотих (8276 грн) на місяць на кожну дитину до 18 років. Щоб отримати допомогу, дитина повинна навчатися в польській школі.
- Програма «Добрий старт» — одноразова виплата в розмірі 300 злотих (3 102 гривні). Вона призначена для підготовки дитини до школи чи університету.

Допомога українцям у Литві та Латвії

Литва пропонує біженцям з України таку допомогу:

- Безкоштовний проїзд у громадському транспорті для українців продовжено до кінця 2025 року.
- Тимчасовий захист діє до березня 2026 року, тому необхідно оновити посвідки на проживання.

Слід зазначити, що у Литві 62% працездатних біженців (34 тисячі осіб) вже працюють легально.

У Латвії для біженців з України передбачено:

- Державну допомогу продовжено ще на рік із виділенням 65 мільйонів євро.
- Термін тимчасового проживання збільшено до трьох років.
- Разова допомога зросла до 377 євро (16 437 гривень) для дорослого та 264 євро (11 510 гривень) для дитини.
- Для вразливих категорій залишиться компенсація витрат на житло, харчування та ліки.

Допомога українським біженцям у Швейцарії

Швейцарія розглядає можливість обмежити надання дозволу S, який забезпечує право на міжнародний захист, соціальні виплати та офіційне працевлаштування.

Так, нові правила передбачають, що дозвіл S видаватимуть лише тим українцям, хто виїхав із зони бойових дій або окупованих територій.

Також змінилися правила працевлаштування. До лютого 2025 року плануються нововведення:

- Замість дозвільного порядку працевлаштування запровадять повідомний порядок, що спростить доступ до роботи.
- Після працевлаштування біженці зможуть змінювати кантон проживання.
- Обов'язковою умовою стане участь у програмах соціальної інтеграції.

Допомога для українців у Великій Британії

Громадяни України, які прибули до Великої Британії після 24 лютого 2022 року, можуть подати заявку на продовження візи ще на 18 місяців. Заявки прийматимуть із 4 лютого 2025 року.

Подати заявку слід не пізніше ніж за 28 днів до завершення чинної візи. Під час розгляду заявки (до 8 тижнів) залишати країну заборонено.

Слід зазначити, що час перебування в країні зі статусом біженця не враховується до 10-річного періоду, необхідного для отримання права на постійне проживання.

Допомога біженцям з України в Ірландії

3 березня 2025 року новоприбулі українці більше не матимуть доступу до безкоштовного житла.

Кількість біженців у державних притулках зменшилась із 58 830 до 35 833 осіб, що спонукає уряд до заохочення самостійного життя.

Допомога українцям у Словаччині

В країні з 1 березня 2025 року терміни підтримки біженців з України скорочуються:

- Перебування в центрах надання притулку зменшується з 120 до 60 днів.
- Виплати на проживання доступні лише протягом перших 60 днів.

Влада пояснює зміни необхідністю ефективного використання ресурсів. Біженцям радять заздалегідь планувати свої подальші дії, включаючи пошук житла та працевлаштування.

Допомога для українців в Австрії

У 2025 році змінюються правила базової допомоги:

- Власники транспортних засобів, які можуть дозволити собі їх утримання, вважатимуться такими, що не потребують державної підтримки.
- У Відні рішення ухвалюватимуть індивідуально, але в Нижній Австрії обмеження стосуватимуться навіть автомобілів бюджетного класу.

Допомога українцям у Норвегії

Норвегія переглядає правила прийому біженців із західних регіонів України (Львівська, Волинська, Тернопільська, Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська області):

- Заявки розглядатимуть індивідуально через те, що ці регіони вважаються безпечними.
- Допомога для тих, хто живе поза центрами прийому, скасовується.
- Молодь 19–24 років зможе претендувати на безкоштовну стоматологію лише після 5 років проживання в країні.

Нагадаємо, **українським біженцям у Молдові** продовжено термін тимчасового захисту. Він діятиме до 1 березня 2025 року [6].

Як бачимо, Україна втратила величезну кількість робочих рук, гостра необхідність яких для економіки України відчувається в різних секторах народного господарства. Інша проблема, яка постала після масової міграції за межі держави, — гостра нестача мобілізаційного ресурсу для Збройних Сил України в період війни.

Україна потребує системного стратегічного рішення, яке дасть змогу мінімізувати демографічні ризики та пом'якшити загрози, забезпечити збалансоване дов-

гострокове відтворення населення, необхідний обсяг людського капіталу і чисельність робочої сили для умов воєнного стану та повоєнного відновлення економіки і формування демографічної стійкості [7].

Саме ці проблеми спонукали державні структури розробити Стратегію демографічного розвитку України до 2040 р.

Для цього необхідно визначити Україну як країну можливостей для самореалізації українців, побудувати модель суспільства, яка забезпечуватиме конструктивну самореалізацію та економічну незалежність громадян, готовність інвестувати здобуті за кордоном знання і ресурси в розвиток економіки та суспільного життя України, а також готовність громадян захищати себе, свою свободу, своє життя та свою країну у разі будь-яких нових нападів чи загроз незалежності України. Необхідно побудувати країну, в якій кожен громадянин «формує порядок денний», країну, яка забезпечує кращий кар'єрний розвиток.

З урахуванням викладених викликів і загроз, дія яких продовжуватиметься і після завершення бойових дій або припинення чи скасування воєнного стану в Україні, чисельність населення України, за оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук, до 2041 року може скоротитися до 28,9 млн осіб, а до 2051 року — до 25,2 млн осіб. Прогнозування чисельності населення ускладнюється через відсутність необхідних статистичних даних, зокрема через неможливість обліку демографічних показників на тимчасово окупованих територіях, багатоваріантність сценаріїв перебігу воєнних подій.

За даними Центру економічної стратегії, станом на січень 2024 р. планували повернутися в Україну 52,5 відсотка опитаних, не планували — 7,3 відсотка, 15,8 відсотка — скоріше не планували повертатись, 24,5 відсотка — вагались з відповіддю, але реальна кількість українців, що залишаться за кордоном, може становити від 1,3 млн до 3,3 млн осіб залежно від подальшого розвитку ситуації: чим довше триватиме збройна агресія, тим менша частка осіб, які були вимушені виїхати за межі України внаслідок збройної агресії, повернеться на батьківщину.

Головними причинами не повернення українців є: невпевненість у безпеці в Україні (47 відсотків), відсутність роботи та засобів до існування (31 відсоток), недостатній рівень доступу до базових послуг (охорона здоров'я, вода, електроенергія, інфраструктура) (22 відсотки), недоступність якісної освіти для дітей (15 відсотків) [7].

Наведені факти свідчать, що серед головних завдань держави на перше місце виходить проблематика повернення українців, що виїхали за межі держави, та їх реінтеграція в народногосподарський комплекс та поповнення ЗСУ.

Актуальні питання запобігання нелегальній трудовій міграції в контексті Стратегії державної міграційної політики та Стратегії демографічного розвитку до 2040 р. полягають у розробці і впровадженні конкретних заходів щодо мінімізації існуючих викликів.

За даними Міжнародної організації міграції, чисельність української діаспори за кордоном оцінюється в межах від 8 до 20 млн осіб. Значну частину з них становлять трудові мігранти. При цьому понад 90 % зайнятості заробітчан — тяжка фізична праця (у будівництві, сільськогосподарському виробництві, домашніх господарствах, зокрема прибирання та догляд тощо). Переважна більшість жертв торгівлі

людьми піддається саме трудовій експлуатації (понад 80%). Як свідчить правозастосовна практика, жертви торгівлі людьми почасти самі прагнуть нелегального працевлаштування за межами України, навіть тоді, коли йдеться про залучення до порнобізнесу. Це доводить відсутність претензій із боку потерпілих до винних у злочинах, передбачених ст.149 КК України.

Окремим питанням у рамках контрольно-правоохоронного підходу в державній міграційній політиці України можна вважати запобігання організованим злочинній діяльності шляхом унеможливлення використання легальних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб) у сфері нелегальної міграції.

Аналіз зазначеного питання дає підстави стверджувати, що кримінально-правове запобігання нелегальній трудовій міграції має низку особливостей, що його ускладнюють, серед них такі:

- злочини, пов'язані з нелегальною міграцією, є латентними з огляду на небажання постраждалих звертатися до правоохоронних органів, тим більше у країні перебування;
- кримінальне переслідування є тривалим та витратним;
- досить часто доказова база в кримінальних провадженнях по злочинах, які вчиняються організованими злочинними структурами, мінімальна внаслідок прихованості слідів, знарядь та засобів вчинення злочинів, неочевидності взаємин між учасниками організованої структури, наявності корупційних зв'язків тощо;
- у разі використання легальних суб'єктів для прикриття злочинної діяльності виникає небезпека дискредитації правоохоронних органів як таких, які «придушують бізнес», «використовуються для ліквідації економічних конкурентів» тощо [1].

З огляду на це, у контрольно-правоохоронному підході в державній міграційній політиці чільне місце мають посісти адміністративно-правові механізми запобіжної діяльності щодо нелегальної трудової міграції, організація якої здійснюється з використанням легальних суб'єктів, наприклад: належне застосування ст. 204 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою встановлено відповідальність за порушення порядку працевлаштування, прийняття на навчання, надання житла, реєстрації іноземців та осіб без громадянства та оформлення для них документів; формування приписів про адміністративну відповідальність, системно пов'язаних із положеннями Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» [1].

Реінтеграція українських трудових мігрантів залишається одним із важливих чинників повернення біженців війни додому. Тому така реінтеграція є важливою передумовою успішної реалізації Стратегії демографічного розвитку України до 2040 р. Ця робота передбачає виконання комплексу заходів — від інформаційно-роз'яснювальної роботи до заходів консультативного та фінансово-побутового спрямування.

За інформацією дослідників проблем реінтеграції українських трудових мігрантів, які спираються на результати виконання Плану реалізації та Стратегії державної міграційної політики на 2018–2021 рр., ефективність і результативність такої роботи є доволі скромними [2].

Наразі тією чи іншою мірою виконується лише пункт щодо сприяння працевлаштуванню зворотних трудових мігрантів: Державна служба зайнятості України ініціювала створення центрів розвитку підприємництва з метою реінтеграції трудових мігрантів, а зареєстрованим безробітним передбачено виділення одноразової допомоги для відкриття власної справи. Це відповідає забезпеченню основної потреби трудових мігрантів, які повертаються до України. Як показують результати дослідження потреб мігрантів, які зверталися за допомогою до неурядових організацій (2016 р.), саме працевлаштування є основною проблемою для більше ніж половини зворотних трудових мігрантів, поряд із переоформленням документів, юридичними проблемами та виплатами кредитів.

Аналіз міжнародного досвіду успішних політик реінтеграції трудових мігрантів дає змогу виокремити певні складові, які можуть бути використані Українською державою: наявність відповідного координаційного державного органу; визначення категорії «зворотного трудового мігранта»; розроблення системи пільг та заохочень повернення залежно від економічного розвитку країни, а також залучення донорів; проведення інформаційної кампанії; створення центрів надання інформації щодо програм реінтеграції. ***Зважаючи на викладене, доцільними видаються такі заходи щодо вдосконалення та розбудови державної політики щодо реінтеграції зворотних трудових мігрантів:***

1. Виокремлення категорій трудових мігрантів, які повертаються: а) трудові мігранти, які повертаються внаслідок депортації/видворення;
- б) трудові мігранти, які повертаються за процедурою реадмісії;
- с) трудові мігранти, які повертаються добровільно. Розробка програм реінтеграційної допомоги для кожної категорії відповідно до їх особливостей та потреб.
2. Запровадження збору статистичних даних щодо цих категорій зворотних трудових мігрантів, що передбачає фіксацію їхніх соціально-демографічних характеристик і потреб.
3. Запровадження процедури надання статусу «зворотного трудового мігранта» (із врахуванням категорій), що має передбачати систему соціальної та фінансової допомоги залежно від конкретного випадку.
4. Створення спеціального підрозділу в складі Міністерства соціальної політики України для розроблення, впровадження, моніторингу та координації виконання державної політики реінтеграції зворотних трудових мігрантів.
5. Розміщення інформації про права й обов'язки зворотних трудових мігрантів на сайтах Міністерства соціальної політики України, Державної служби зайнятості України, інших залучених центральних органів виконавчої влади, обласних та районних адміністрацій [2].

Серед стримуючих факторів реінтеграції українських трудових мігрантів соціологиня Олена Малиновська називає повільну реалізацію базових положень Глобальної угоди щодо міграції, яка передбачає збір точних даних для формування політики; зменшення чинників, які примушують людей виїжджати зі своїх країн; підвищення доступності легальних шляхів міграції; скоординована протидія незаконному ввезенню мігрантів та запобігання торгівлі людьми; усунення всіх форм дискримінації; сприяння швидким, дешевим та безпечним грошовим

переказам; зміцнення міжнародного співробітництва та глобального партнерства тощо [3].

Попри те, що делегація України брала участь у всіх раундах опрацювання проекту Договору й суттєвих зауважень до його змісту не висловлювала, напередодні його підписання в спільній заяві Міністерства закордонних справ та Державної міграційної служби було сказано, що наша держава наразі утримується від його підтримки й розгляне можливість приєднання до Глобальної угоди про безпечну, впорядковану та законну міграцію на іншому етапі за сприятливіших умов. Така позиція мотивувалася тим, що внаслідок агресії та війни Україна змушена опікуватися майже 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб, що вимагає значних зусиль та ресурсів. При цьому підкреслювалось, що Україна й надалі буде виконувати свої зобов'язання щодо прийому біженців, реадмісії, міжнародної співпраці в міграційній сфері, зокрема з Міжнародною організацією з міграції.

Відзначимо, що Глобальний договір про безпечну, впорядковану та законну міграцію пропонує зміцнити фактологічну базу щодо міжнародної міграції, вдосконалювати та інвестувати в збір, аналіз та поширення точних, надійних, порівнянних даних, згрупованих за статтю, віком, міграційним статусом та іншими важливими характеристиками, забезпечуючи при цьому конфіденційність та захист персональних даних, а також проводити наукові дослідження, спрямовані на формування політики та добре поінформованого публічного дискурсу [3].

Глобальний договір не стосується недобровільних внутрішніх переміщень, а той факт, що Україна наразі є чи не найбільшим постачальником трудових мігрантів у Європі, мав би, навпаки, спонукати країну щонайактивніше брати участь у міжнародних зусиллях, спрямованих на впорядкування міграції та захист прав мігрантів. Можна припустити, що дійсна причина відмови від підтримки угоди полягає в тому, що Україна розділяє побоювання своїх стратегічних партнерів, зокрема США та Польщі, щодо можливої втрати частини суверенітету в питаннях міграції та контролю кордону в разі його підписання. Такі побоювання, однак, видаються передчасними й невмотивованими.

Як і всі інші документи ООН, Глобальний договір про безпечну, впорядковану та законну міграцію розроблений на основі копінткого аналізу наявних міграційних проблем та найкращих практик їх розв'язання в різних країнах. Він є результатом компромісу, враховує різні позиції й не містить категоричних вимог. Більше того, цей Договір не має юридично-зобов'язуючої сили, не передбачає ратифікації, тобто не є обов'язковим для виконання. Його значення в іншому.

Це квінтесенція сучасної політологічної думки у сфері міграції. Він містить орієнтири розвитку міжнародної та національної міграційної політики, мінімальних стандартів поводження з мігрантами. Саме тому до Договору приєдналася більшість країн світу. А ті, які цього не зробили, як зазначала свого часу канцлер Німеччини Ангела Меркель, просто не вивчили його змісту.

Крім оцінки значення міграції для світової спільноти та формулювання цілей міграційної політики, у Договорі містяться розгорнуті рекомендації щодо заходів, спрямованих на їх досягнення. Широке громадське обговорення Договору, яке, на жаль, в Україні не відбулося, детальне вивчення та аналіз його положень могли

б неабияк сприяти справі удосконалення міграційної політики держави, пошуку шляхів розв'язання конкретних проблем у міграційній сфері [3].

Для того, щоб українці, які стали вимушеними мігрантами, повернулись в Україну, необхідно забезпечити безпеку проживання та усунути інші загрози. **Комплексне бачення проблематики реінтеграції біженців є у В'ячеслава Черкашина, яке викладене у публікації «Дзеркала тижня» 26 березня 2024 р.**

Він зокрема зазначає, що сильним фактором, який спонукатиме багатьох повернутися, є обмежений у часі правовий статус і поступове згортання соціальної допомоги (цей процес уже розпочався для багатьох українців). Тобто у найсприятливішому сценарії можна обережно розраховувати на **добровільне повернення до 60% тимчасових біженців**. Магістральне запитання: яких заходів повинен вжити уряд України та влада в цілому для того, аби це повернення відбулося у якомога більшому масштабі, було стійким і не ставало прелюдією до подальшої міграції?

Інтеграція й реінтеграція українських біженців війни

Враховуючи значні проблеми з поверненням біженців війни в Україну, важливо зосередити зусилля держави, громадськості, української діаспори за кордоном на вирішенні таких питань [8].

Оперативна ціль 1. Налагодження взаємодії з урядами країн-реципієнтів щодо розроблення планів репатріації українських біженців війни. Варто переконати європейських партнерів, що повернення біженців після досягнення миру – це ще один вид допомоги Україні. Що більше людей повернеться, то швидше зростатиме економіка, меншими будуть потреби в донорських коштах на відбудову України.

Така комунікація прискорить процеси репатріації біженців війни, коли Україна буде в змозі забезпечити достатній рівень безпеки. Як засвідчує міжнародний досвід, спектр дій країн-реципієнтів для повернення біженців війни до країн їхнього походження може бути досить широким: від застосування фінансових стимулів до механізму примусової депортації. Комунікація з країнами-реципієнтами щодо вироблення плановірних спільних механізмів сприятиме відбору тих, що матимуть більш м'яку дію.

Оперативна ціль 2. Якісна інформаційно-консультаційна підтримка процесу повернення біженців. Міжнародний досвід свідчить, що мігранти мають отримати якісну інформаційно-консультаційну підтримку в ключових сферах: безпека, доступ до роботи й підприємництва, можливість навчатися й розвиватися, гарантії забезпечення житлом.

Водночас у процесі реалізації Стратегії варто дотримуватися такого принципу: репатріанти не мають отримати якихось виняткових чи пільгових умов (крім тимчасового житла в разі втрати чи недоступності власного) порівняно з іншими громадянами країни. Політика реінтеграції повинна зробити легкодоступними для мігрантів наявні інструменти, які поширені на всіх громадян: іпотечні кредити, соціальне житло, мікрофінансування бізнесу, послуги у сферах освіти та охорони здоров'я. Виняткове право біженців війни має полягати в отриманні консультаційних послуг та організаційної підтримки в процесі подання заявок на відповідні програми.

Оперативна ціль 3. Заохочення налагодження та підтримання зв'язків з мігрантами на всіх (у тому числі – особистому) рівнях. Експерти вважають,

що «за Україну грає один важливий фактор. Туга за рідними, друзями й домом є найбільшою складністю на новому місці. Згідно з даними дослідження, понад 70 % респондентів виділили цей пункт серед інших. Отже, влада повинна не втрачати зв'язок із цими людьми».

Відповідно уряд повинен зробити все, щоб налагодити формальні – через Міністерство закордонних справ, посольства, консульства, державні структури – і неформальні контакти з тими, хто виїхав. Наприклад, надавати їм інформацію про можливості повернення, співпраці з українськими бізнесами, науковими, навчальними, культурними, іншими інституціями. Однокласникам, учителям, сусідам, колегам по роботі та ін. належить величезна роль в інформуванні мігрантів щодо подій і настроїв в Україні та конкретних регіонах їхнього проживання. Такий двосторонній зв'язок часто відіграє вирішальну роль у процесі прийняття біженцями війни рішення повернутися.

Досягненню оперативної цілі сприятиме запровадження онлайн-освіти та інформування для всіх категорій (не тільки дітей). Вагомим чинником є збереження та розвиток засобів підтримання соціально-трудових зв'язків.

Ці заходи не лише допоможуть забезпечити належну інформованість щодо можливостей та перспектив повернення, а й створять платформу для обміну досвідом і побудови спільноти біженців війни, а також проінформують українців, які перебувають за кордоном, про юридичні аспекти співпраці з українськими суб'єктами (віддалена робота, навчання, отримання консультацій, участь у громадській діяльності тощо). Разом з тим важливо, щоб ці заходи були справді ефективними в побудові зв'язків між українською діаспорою та Україною. Тому важливо випробувати різні формати заходів і залишати лише ті, які є найефективнішими.

Оперативна ціль 4. Адаптація навчального процесу в середній та вищій школах до потреб повернених. Можливість отримання дітьми та юнаками за безпечних умов доступної та якісної освіти в Україні є, серед іншого, важливим чинником, що значною мірою впливає на рішення українців повернутися на батьківщину. Нові освітні програми дистанційного навчання для українських дітей, які перебувають за кордоном, позитивно позначаються на збереженні їхніх зв'язків з вітчизняною освітою. Використання програм допоможе уникнути подвійного навантаження й сприятиме збереженню культурної та мовної ідентичності.

Треба оцінити можливість зарахувати школярів-повернених вивчені ними предмети за кордоном та поновити їх у школах без додаткових іспитів. Це дасть змогу дітям і далі навчатися без затримок і стресу, забезпечуючи безперервний освітній процес.

Доцільно також розглянути можливість спрощення вступу українських випускників іноземних шкіл до українських вищих навчальних закладів. Багато українських школярів, які виїхали за кордон, закінчать середню освіту там, тож не матимуть українських документів про повну загальну середню освіту. Для того, щоб стимулювати повернення цих людей до України, доцільно спростити процес визнання документів про загальну середню освіту країн ЄС в Україні, надати можливість таким учням вступати до українських вишів на основі закордонних документів про повну загальну середню освіту країни, у якій вони

перебували під час війни. Треба, щоб ці абітурієнти мали рівну з випускниками українських шкіл можливість вступати на бюджетні відділення та претендувати на стипендію.

Оперативна ціль 5. Створення сприятливого психологічного клімату стосовно повернення усередині України. Несприятливий психологічний клімат, нетолерантність, побоювання негативного ставлення до тих, хто виїхав, з боку тих, хто залишився, одна з причин, яка може стати на заваді поверненню біженців війни. Поки що така тенденція подекуди проявляється лише в соціальних мережах. Певну частину з тих, хто залишився (переживаючи проблеми війни), дратують повідомлення з життя українців за кордоном.

У цьому контексті доцільним убачається розроблення державних просвітницько-інформаційних програм, спрямованих на: подолання негативного ставлення до тих, хто вимушено залишив Україну на законних підставах; висвітлення перспектив та популяризацію планів відновлення України, важливості єднання, згуртованості українців.

Аби процес повернення був стійким, а в українців не виникало мотивів для повторної еміграції, украй важливо провадити ефективну політику їх реінтеграції. Експерти Міжнародної організації з питань міграції ототожнюють стійке повернення мігрантів та їх успішну реінтеграцію в країні походження.

Реалізація Стратегії потребуватиме спільних зусиль усіх гілок влади на національному та місцевому рівнях. Провідна роль має належати державі за активної участі бізнесу та організацій громадянського самоврядування. Водночас завдання реінтеграції поширюються на економічні, соціальні й психологічні аспекти повернення вимушених мігрантів до життя на батьківщині [8].

Елементом комплексних зусиль уряду з повернення біженців може стати так звана **політика подвійного руху** (two-track case), що базується на норвезькому досвіді роботи з біженцями під час югославської війни в 1990-х роках. Свого часу Норвегія змогла одночасно сприяти як інтеграції, так і репатріації біженців. Їм було надано повний доступ до ринку праці, освіти, соціальної підтримки та стандартних програм інтеграції, тоді як місцевий уряд спільно з урядом країни походження біженців продовжував планувати їхнє організоване повернення.

Тим більше що політика швидкої соціально-економічної інтеграції біженців у країнах тимчасового перебування, як виявилось, може принести користь країні, що бажає повернути своїх громадян. Нові навички та досвід роботи, яких біженці здобудуть за кордоном, можна використати для відновлення України, особливо враховуючи високі потреби в робочій силі та навичках у цей особливий період. Докази також свідчать про те, що **вдала інтеграція в країні тимчасового перебування сприяє реінтеграції, коли біженці вирішують повернутися**. Здатність працювати, доступ до незалежного житла та свобода розвивати соціальні контакти під час перебування за кордоном були визначені як важливі чинники підтримки соціальної й економічної реінтеграції осіб, що повертаються.

Організація економічного співробітництва та розвитку виокремлює низку необхідних кроків, завдяки яким країни можуть успішно реалізувати політику подвійного руху:

- приймаючі країни повинні інвестувати в розвиток людського капіталу біженців під час їхнього тимчасового перебування, особливий акцент слід робити на навичках і досвіді роботи в секторах, що мають значення як для України, так і для приймаючої країни;
- підтримувати навчання української мови для дітей і молоді, аби переконатися, що вони мають необхідні мовні навички та культурні зв'язки після тривалого періоду переміщення для повернення й успішної реінтеграції;
- визнання навичок і кваліфікацій з обох сторін (так звана проблема визнання дипломів). Це сприяє виходу біженців на ринок праці в приймаючих країнах, а також допоможе майбутній передачі українцями набутих навичок після повернення в Україну. Україні зі свого боку також потрібно визнати системи освіти в усіх країнах перебування українських біженців і не створювати адміністративних бар'єрів для продовження освіти після повернення;
- створення законодавчої бази для регулярної міграції, щоб забезпечити мобільність для українців. У більшості країн Європи поточні поїздки біженців в Україну впливають на їхній статус і доступ до допомоги у країні перебування, що, як наслідок, значно обмежує будь-які повторні візити.

Домашнє завдання для України

Крім реалізації політики подвійного руху, надважливим стане виконання Україною свого домашнього завдання. Для повернення біженців додому після завершення конфлікту ключовими є та будуть такі фактори:

- **Безпека:** люди не почуватимуться впевнено, якщо доведеться жити й працювати в небезпечному середовищі.
- **Житло:** біженцям потрібне місце, куди вони могли б повернутися після війни. Це може бути їхній власний дім або ж нове житло, яке їм надасть уряд або інші організації чи яке вони можуть придбати за кошти компенсацій.
- **Можливість заробляти:** люди повинні мати можливість знайти роботу, щоб утримувати себе та свої сім'ї. Це може включати відновлення довоєнного бізнесу, пошук нової роботи або ж отримання допомоги від уряду чи благодійних організацій.

Відповідно до аналізу світового досвіду та з урахуванням специфіки України необхідними виглядають такі кроки уряду.

1. **Забезпечити внутрішню та зовнішню безпеку**, зокрема через реформу правоохоронних органів (після закінчення війни можна очікувати сплеску злочинності) і водночас убезпечення законослухняних громадян і бізнесу від сваволі правоохоронних та контролюючих органів. Загалом ідеться про комплекс реформ, спрямованих на встановлення дієвого верховенства права.

2. **Створити єдиний державний орган з організації й координації повернення українських біженців** (наприклад, діюче Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України або створення окремої урядової агенції чи відомства). Україні допомагає чимала кількість міжнародних організацій (насамперед Міжнародна організація з питань міграції та Управління верховного комісара ООН з питань біженців), урядових агенцій, міжнародних і місцевих

НДО, які опікуються проблемами мігрантів, що повертаються. Допомогу надають Єврокомісія й уряди приймаючих країн, зацікавлені у поверненні мігрантів, їхні агенції з міжнародної допомоги. Все це потрібно координувати та узгоджувати між собою в єдиному державному органі.

3. Продовжити та розширити програму «єВідновлення», забезпечити відшкодування збитків за втрачене майно не лише громадянам, а й підприємцям малого та мікробізнесу, а згодом і решті бізнесу.

4. Започаткувати державні програми щодо:

- безоплатної перекваліфікації громадян;
- підтримки біженців, які планують повернутись в Україну і потребують допомоги, зокрема із пошуком роботи, за необхідності — з тимчасовим безплатним житлом.

5. Зберегти та сприяти фінансовим зв'язкам біженців з їхньою рідною країною. Можливими заходами можуть стати робота з діаспорами в країнах перебування, перемовини про усунення подвійного оподаткування (гостра проблема на прикладі з Польщею), сприяння інвестиційним потокам, зниження вартості грошових переказів.

6. Провести реформу освіти:

- вдосконалювати шкільну освіту з особливою увагою на онлайн-навчання для дітей мігрантів, аби залишити їх в українському культурно-освітньому полі;
- провести модернізацію вищої освіти з метою підвищення її якості як елемента привабливості для повернення в Україну. Спростити умови вступу до ЗВО для українців, які навчались останні роки за кордоном, а також визнати системи освіти в усіх країнах перебування українських біженців.

7. Стимулювати громадян, які повертаються в Україну, розпочинати власну справу. Для цього слід:

- розширити програму «єРобота», спростити умови отримання грантів на започаткування власної справи;
- зберегти/посилити унікальний за простотою та необтяжливістю режим оподаткування малого та мікробізнесу;
- сприяти підвищенню заробітних плат — провести економічні розрахунки та напрацювати законопроект щодо зниження податкового навантаження на фонд оплати праці.

Тобто, як свого часу казав видатний український поет Іван Франко, «мусимо навчитися чути себе українцями без офіційних кордонів» [4].

І останні аргументи. Надзвичайно важливими факторами для реінтеграції біженців війни є робота щодо мінімізації ризиків подальшого відтоку українців за кордон, зокрема після припинення або скасування воєнного стану, та створення умов для того, щоб стати «українцями за вибором», щоб якомога більше людей чітко розуміли переваги життя в Україні, бажали повернутися на батьківщину і будувати своє життя в Україні.

На сьогодні ключовою передумовою для подолання негативних тенденцій є не лише посилення економічної самодостатності громадян, чітке відчуття української національної та громадянської ідентичності, але і побудова довіри між громадяна-

ми і державою, забезпечення розуміння і відчуття, що держава зробить все можливе для захисту фізичної безпеки, а також прав, свобод і гідності кожного українця, де б він не перебував: в Україні чи за кордоном.

Попри значні демографічні виклики, Україна має і важливі переваги, які можна та варто використати для подолання негативних демографічних тенденцій та створення передумов для повернення українських мігрантів із-за кордону. Серед таких переваг є зручні та часто унікальні цифрові державні сервіси, доступна медицина, значно більша свобода у виробленні та прийнятті рішень, ніж у багатьох інших країнах, відносно доступна вартість життя, багатий культурний спадок, порівняно теплий, але при цьому не посушливий, клімат; великі простори та доступні для культивування земельні площі, особливо в сільській місцевості.

Після припинення або скасування воєнного стану в Україні буде забезпечено створення можливостей для всіх громадян. Відновлення економіки та інфраструктури, зруйнованої збройною агресією, відкриє багато можливостей для кар'єрного зростання та професійної самореалізації. З огляду на зміни в структурі економіки Україна може стати центром розвитку військових технологій та інновацій, інформаційних технологій, роботизованих дистанційних систем. Україна матиме високий рівень розвитку послуг з реабілітації та протезування; потребуватиме будівництва нових доріг, мостів, житлових та комерційних об'єктів, а також модернізації транспортних мереж і комунальних систем. Враховуючи масові руйнування енергетичної інфраструктури, Україна має побудувати сучасну енергетичну систему з акцентом на розподілену генерацію та відновлювані джерела енергії. Це створить величезний попит на фахівців у зазначеній сфері, а також на робітників, що матимуть можливість зайняти стабільні та добре оплачувані позиції в одній із найбільш перспективних галузей.

Це дасть можливість людям не тільки знайти роботу, але і зробити свій внесок у відбудову країни. А відтак дасть можливість мільйонам громадян для професійної самореалізації, відчуття власного долучення до глобальних процесів.

Надзвичайно важливе значення має захист незалежності України, відродження національної ідентичності. Україна — країна з багатою культурою, традиціями та мовою. Незалежність дозволяє нації не лише визначати власний шлях розвитку, а і зберігати та поширювати унікальні культурні здобутки та національні цінності, зберегти українську мову, історію та традиції, які є основою нашої національної ідентичності [7].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що проблема повернення вимушених мігрантів на батьківщину сьогодні є одним із найбільших викликів для безпеки України. Адже людський капітал — це потужний ресурс воєнного протистояння, післявоєнного відновлення та покращення надскладної демографічної ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орловська Н. А. Актуальні питання запобігання нелегальній трудовій міграції у контексті Стратегії державної міграційної політики України // *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>

2. Гнатюк Т. О. Стратегія державної міграційної політики України: у фокусі — трудові мігранти // *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>
3. Малиновська О. А. Глобальна угода щодо міграції та удосконалення міграційної політики України // *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>
4. Черкашин В. Вимушена міграція: що потрібно, аби українці таки повернулися із закордону. *Дзеркало тижня*. 26.03.2024. URL: <https://zn.ua/ukr/war/vimushena-mihratsija-shcho-potribno-abi-ukrajintsi-taki-povernulisja-iz-zakordonu.html>
5. Кількість біженців з України в ЄС знову зросла і складає 4,2 мільйона — дані Євростату. 15.01.2025. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yevrostat-bizhentsi-ukrayintsi/33276981.html>
6. Скрипник Д. Допомога українцям у країнах Європи: що змінилося для біженців у 2025 році. 09.01.2025. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/europe/dopomoha-ukrajintsjam-u-krajina-kh-jevropi-shcho-zminilosja-dlja-bizhentsiv-u-2025-rotsi.html>
7. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>
8. Оновлення стратегії людського розвитку: аспект репатріації біженців війни. 19.01.2025. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/onovlennya-stratehiyi-lyudskoho-rozvytku-aspekt-repatriatsiyi-bizhentsiv>

Наталія Гапак,
кандидат економічних наук, доцент
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ярослав Бойко,
кандидат економічних наук, доцент
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНІХ МІГРАНТІВ У НОВІ ГРОМАДИ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМИ

Інтеграція внутрішніх переселенців, які вимушено покинули свої домівки внаслідок вторгнення РФ на суверенну територію України і з 2014 року, і з 2022 року, є важливим елементом національної безпеки, соціальної стабільності та сталого розвитку держави. Так, інтеграція ВПО у нових громадах також є однією із 5 цілей Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року [1]. Загалом, весь спектр ситуацій, які пов'язані з питаннями інтеграції вимушених внутрішніх мігрантів, можна структурувати у 3 групи: виклики, які постають перед внутрішніми вимушеними мігрантами; можливості, які з'являються у мігрантів у нових громадах і які виникають у громадах завдяки появі переселенців; проблеми, які потребують вирішення, аби справитися з викликами і зреалізувати можливості.

Однією з найгостріших проблем, із якою стикаються ВПО, є забезпечення житлом та роботою. Багато з них не мають стабільного житла і змушені орендувати приміщення або мешкати в тимчасових укриттях, таких, як модульні містечка. Громади не мають достатньо ресурсів для створення доступного житла, а зруйнована інфраструктура в багатьох регіонах ускладнює цю проблему. В умовах перевантаженого ринку житла у багатьох містах ціни на оренду зросли, що унеможливорює її для ВПО з низьким рівнем доходів. Урядові програми, як-от субсидування оренди, часто розраховані лише на короткий період і не вирішують проблему в корені.

Таблиця 1

Питання інтеграції вимушених внутрішніх мігрантів у нові для них громади*

Виклики	Можливості	Проблеми
Соціально-економічні: – Житло – Працевлаштування – Фінансова підтримка	Соціальна згуртованість: – Залучення до громадського життя (волонтерство, культурні заходи) – Підтримка діалогу	Недостатнє фінансування: – Обмежені бюджети громад – Відсутність довгострокового планування
Психологічні: – Стрес та травми – Відчуття ізоляції	Економічний потенціал: – Розвиток бізнесу – Інноваційні ідеї	Нерівномірність підтримки: – Перевага великих міст – Недостатня підтримка сільських громад

Культурні бар'єри: – Регіональні відмінності – Стереотипи	Залучення міжнародної допомоги: – Грантові програми – Навчальні програми	
Інституційні: – Складнощі з реєстрацією – Недостатня к-сть соціальних працівників		
Інфраструктурні: – Збільшення навантаження на об'єкти ЖКГ – Вичерпання екологічної ємності		

**складено авторами*

Задля продовження вирішення найбільш нагальної проблеми серед внутрішніх мігрантів Міністерством розвитку громад та територій України на 2025р. заплановано впровадження експериментального проєкту будівництва в територіальних громадах житла для внутрішньо переміщених осіб. Продовжується реалізація програми компенсації за пошкоджене та зруйноване житло «єВідновлення». Так, Державним бюджетом на 2025 рік на програму «єВідновлення» передбачено 4 млрд грн. [4].

Крім того, Кабінет Міністрів України додатково перерозподілив 15 млрд грн на компенсації за пошкоджене та знищене житло для внутрішньо переміщених осіб. Очікується, що фінансове перенаправлення коштів до Міністерства розвитку громад та територій України буде здійснено вже у січні 2025р. А відтак зазначені кошти стануть доступними для бронювання та використання. За рахунок цих коштів компенсація буде надана ВПО — як вже за сформованими сертифікатами, так і за сертифікатами, що будуть сформовані в майбутньому.

ВПО часто стикаються з труднощами у працевлаштуванні через високий рівень конкуренції на місцевих ринках праці, відсутність відповідних вакансій або невідповідність кваліфікації. Крім того, деякі роботодавці можуть упереджено ставитися до переселенців, що додатково ускладнює їх інтеграцію.

Питання працевлаштування залишається одним із найскладніших і, водночас, одним із найважливіших для подальшої інтеграції ВПО у громаду. Особливо гостро цей виклик стоїть для невеликих громад, де відсутність робочих місць вже давно є нагальною проблемою, в т.ч. і для місцевих. Проблема ускладнюється недостатнім інформуванням місцевої влади щодо наявних можливостей та вакансій; небажанням роботодавців брати ВПО на роботу через побоювання, що ті скоро повернуться у свої громади; відсутністю мотивації до пошуку роботи у самих ВПО через незадовільні умови праці, невідповідність фаху та орієнтованість на повернення додому.

Переселенці часто відчують соціальну ізоляцію, стикаються з труднощами у встановленні нових соціальних зв'язків та адаптації до нових умов життя. Психологічний стан ВПО може бути ускладнений пережитими травматичними подіями, що потребує надання кваліфікованої психологічної допомоги. Відсутність належної підтримки може призвести до депресій, тривожних розладів та інших психічних проблем.

ВПО часто стикаються з труднощами у доступі до якісних освітніх та медичних послуг. Перевантаженість місцевих шкіл та лікарень, відсутність необхідних ресурсів та інфраструктури можуть обмежувати можливості переселенців у цих сферах. Крім того, діти ВПО можуть відчувати труднощі у адаптації до нових навчальних закладів, що впливає на їхній навчальний процес та соціалізацію. Забезпечення доступу до актуальної та достовірної інформації є ключовим елементом успішної адаптації ВПО у нових громадах.

Незважаючи на численні виклики, інтеграція ВПО у нові територіальні громади відкриває також і певні можливості, які можуть сприяти як переселенцям, так і приймаючим громадам.

Приплив ВПО може сприяти демографічному зростанню громад, особливо в регіонах з низькою щільністю населення або негативними демографічними тенденціями. Збільшення населення може стимулювати розвиток місцевої економіки, створення нових робочих місць та покращення інфраструктури. За потоками внутрішніх мігрантів почався і рух бізнесу, його релокація, пошук місць розміщення, перемовини з органами місцевої та регіональної влади щодо вибору земельних ділянок, об'єктів нерухомості і т.д. Зниження ставок місцевих податків та зборів мало впливає на активізацію підприємницької діяльності в громаді, а тому не дає суттєвого ефекту для зростання податкових доходів місцевого бюджету. Тобто **ОМС мають обмежений реальний вплив на податковий клімат у громаді**. Значно більший позитивний вплив на формування підприємницького середовища в громаді в сучасних умовах має налагодження комунікації та довіри між підприємцями та ОМС. **ОМС зацікавлені в залученні нових підприємств на територію громади**.

Наприклад, у м. Ужгород (Ужгородська територіальна громада) для підтримки переміщеного бізнесу затверджено Програму підтримки релокованого бізнесу на 2022–2025 роки та створено окремий відділ при міській раді [5]. Наслідком релокації бізнесу було й створення Закарпатського ІТ-кластеру (2022 р.) та 6 нових індустріальних парків впродовж 2022–2024 рр. Як результат, Закарпаття продовжує показувати економічне зростання під час війни. Проте, за оцінкою Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, на заході країни можливості для релокації значних промислових об'єктів не безмежні, а щодо Закарпаття, Буковини та Волині — взагалі вичерпані, тому що вичерпана екологічна ємність цих територій (вода, вільні території, які не під болотами, не під лісами, не під горами тощо) [7].

Інтеграція ВПО у нові територіальні громади України станом на кінець 2024 року стикається з низкою проблем, які потребують комплексного підходу та скоординованих зусиль як державних органів, так і громадянського суспільства для їхнього вирішення. Так, згідно з даними електронних систем Мінсоцполітики, станом на 01.11.2024 р. до попереднього місця проживання повернулося загалом 29 тисяч осіб (близько 7,7% від загальної кількості тих, хто знявся з обліку), а саме на [2]:

- умовно безпечні території (Київщина, Житомирщина, Чернігівщина тощо) — 19 тис. осіб;
- території можливих бойових дій — 9 тис. осіб;
- тимчасово окуповані території — 1 тис. осіб.

І реальні дані, на жаль, можуть бути значно більшими. Тож для вдалої інтеграції внутрішніх переселенців до приймаючих громад найпершим кроком має стати добре вивчення профілю переселенців (не лише їхня загальна кількість, стать і вік, а й рівень освіти, професія, навички, потреби для самореалізації, можливість бути корисними в приймаючій громаді). Це дозволить створювати можливості для швидшого та якіснішого залучення переселенців у життя громади. Також слід враховувати логіку інтеграції: житло — робота/освіта – комунікативні/культурні потреби — самореалізація. Слід планувати заходи в кожній із цих сфер, бо вони однаково важливі для повноцінного життя. А також окрему увагу приділяти інтеграції дітей та їхнім потребам (психологічній підтримці, комунікації та самореалізації), бо інтегровані діти — це ключ до інтеграції батьків. Важливо пам'ятати, що роздача подарунків та благодійні свята не вирішують проблем соціалізації дітей, вона повинна бути системною та на постійній основі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках: Розпорядження КМУ від 7 квітня 2023р. №312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>
2. Ігнатова І. Чи справді українці масово повертаються в окупацію: Мінсоцполітики оприлюднило офіційні цифри. ТСН. 12.12.2024. URL: https://tsn.ua/ukrayina/chispravdi-ukrayinci-masovo-povertayutsya-v-okupaciyu-minsocpolitiki-oprilyudnilo-oficiynicifri-2722227.html?utm_source=chatgpt.com
3. В Україні представили державну стратегію щодо житла для переселенців до 2027 року. Укрінформ. 28.08.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani>
4. Міністерство розвитку громад та територій України: пріоритети на 2025 рік. 31.12.2024. URL: https://mtu.gov.ua/news/36322.html?PrintVersion=&utm_source=chatgpt.com
5. Алтуніна О. Як громадам потрібно залучати ВПО до життя своїх міст, шляхи реінтеграції ВПО? / Українсько-німецька програма підтримки локальних ініціатив «Київський діалог». 11.10.2023. URL: <https://www.kyiv-dialogue.org/uk/novini/newsreader/yak-gromadam-potribno-zalucati-vpo-do-zitta-svoih-mist-slahi-reintegracii-vpo.html>
6. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах. Аналітичний звіт за результатами фокус-групового дослідження / Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ». 2023 рік. URL: <https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-%D1%84%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%81-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8.pdf>
7. Інститут демографії: Екологічна ємність Закарпаття вже вичерпана. Mukachevo.net. 22.08.2023. URL: https://mukachevo.net/news/instytut-demohrafiyi-ekolohichna-yemniz-zakarpattia-vze-vycherpana_5476995.html

Марія Менджул,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID 0000-0002-3893-4402

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВАХ ЧЛЕНАХ-ЄС

Під час війни у вкрай уразливе становище потрапляють діти, особливо ті, які мають ще інші статуси чи особливості (обмеження у пересуванні, належність до національної меншини, наявність інвалідності тощо). Від початку війни в Україні загинуло 595 дітей, зазнали поранень 1716 дітей, зникли безвісти 1937, депортовані та примусово переміщені — 19546 дітей [1]. Проте статистика доволі мінлива, оскільки ракетні атаки тривають, зростають щодня ураження та більше дітей потрапляє до категорії постраждалих. Крім того, важко порахувати дітей, які мають потребу у психологічній допомозі, відновленні, подоланні тривожних станів та стресів.

За офіційними даними Департаменту соціального захисту населення Закарпатської облдержадміністрації станом на листопад 2024 року в Закарпатській області офіційно зареєстровано 126109 внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них найбільша кількість зосереджена в Ужгородській (27910 осіб), Мукачівській (16031 осіб) та Хустській (6658 осіб) територіальних громадах. За офіційними даними Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації станом на листопад 2024 року в Закарпатській області зареєстровано 37 374 дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них 28 670 шкільного віку, із вказаної кількості дітей в Ужгородській громаді зареєстровано 7978 дітей (з них шкільного віку — 6 205), Мукачівській громаді — 4828 (з них шкільного віку — 3564), у Хустській громаді зареєстровано 1628 дітей (з них шкільного віку — 1290).

Приймальна УГСПЛ у м. Ужгороді здійснила моніторингове дослідження щодо реалізації права дітей ВПО на освіту в Закарпатській області, обрали для цього три найбільші громади — Ужгородську, Мукачівську та Хустську. Опитали батьків і отримали такі результати: 75.8% респондентів повідомили, що їхні діти відвідують шкільні заклади в громадах, куди вони перемістилися; 74.2% батьків зазначили, що їхні діти отримують безоплатне харчування у школах, що є важливим елементом підтримки; 18.9% батьків стикалися з труднощами під час влаштування дітей до дитячих садочків, серед яких ключовою проблемою є обмежена кількість місць; 31.8% респондентів зазначили, що зіткнулися з труднощами під час влаштування дітей до шкіл, тоді як 56% не мали проблем з цим процесом. Лише 56% дітей беруть участь у позашкільних заходах, тоді як інші не мають доступу до таких послуг, зокрема через фінансові обмеження та брак інформації.

При цьому офіційна статистика показує, що далеко не всі діти охоплені шкільною освітою за новим місцем проживання. Так, в Ужгородській громаді шкільно-

го віку 6205 дітей переселенців, а у закладах загальної середньої освіти навчається тільки 2024 дитини ВПО, в Мукачівській громаді із 3564 дітей шкільного віку в школах громади навчається 902 дитини ВПО, в Хустській громаді із 1290 дітей шкільного віку до шкіл зараховано 175 дітей. Інші діти продовжують навчатися у попередніх школах онлайн, що не завжди у повній мірі відповідає вимогам якості освіти в умовах того, що більшість дітей переїхали із зон активних бойових дій, де тривають часті та тривалі повітряні тривоги, що створює перешкоди у системній шкільній освіті. Крім того, деякі батьки обирали для своїх дітей переселенців приватні онлайн школи. Тобто у цілому ми не можемо говорити про порушення права дітей переселенців на освіту, водночас для інтеграції дітей переселенців у приймаючі громади важливим є офлайн навчання, доступ до якого у Закарпатті у великих громадах обмежений через недостатню кількість місць у школах.

Поряд із цими проблемами у дітей-переселенців виникають також проблеми із відновленням документів про особу, освіту, особливо якщо дитина без батьків і не має інших законних представників, а також у зв'язку із роз'єднанням родин, вирішенням питання про контакт та спілкування із тим із батьків, хто проживає окремо, перебуває у лавах ЗСУ, а також із іншими родичами.

В умовах війни діти потребують належного захисту, соціальної підтримки, гарантування якісної правової допомоги, реалізації права на житло, освіту, возз'єднання із сім'єю тощо. Військовий стан не є підставою для обмеження дії принципу найкращих інтересів дитини.

Наразі відбулося часткове спрощення процедури реєстрації народження дитини. Батьки дитини, народженої на окупованих територіях чи в укриттях, можуть звернутися до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану України і подати або медичне свідоцтво про народження, або прирівняну до нього довідку, складену медичним працівником, яка оформляється на кожний випадок народження дитини і може бути складена без печатки [2]. Спрощення документального оформлення факту народження дитини і надання права будь-якому медичному працівнику її оформити є вимогою сучасних реалій та викликів.

В умовах евакуації дітей саме на державу покладаються обов'язки щодо їх безпеки, належного догляду, створення умов для возз'єднання з сім'єю. В рамках гарантування принципу найкращих інтересів дитини абсолютно правильним було прийняття на урядовому рівні рішення щодо можливості тимчасового влаштування дітей без опіки батьків на період воєнного стану до прийомних сімей чи дитячих будинків сімейного типу [3]. Доволі важливим та необхідним з позиції захисту прав дитини та гарантування її найкращих інтересів було надання можливості дітям із 14 років звертатися самостійно за реєстрацією їх як ВПО у випадку, коли малолітня дитина прибула до приймаючої громади без батьків.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на кінець липня 2024 року в Європі було зареєстровано не менше 6,168 млн українських біженців [4]. Станом на листопад 2023 року у Словаччині було понад 109 тисяч українських біженців. При цьому зауважується, що хоч охоплення словацькою національною системою освіти є високим у порівнянні із сусідніми європейськими державами, багато дітей продовжують навчатися за українською програмою

онлайн [5]. Станом на 10 листопада 2024 року кількість українських біженців зростає до 128 616 осіб [6].

Із інших сусідніх держав українців прийняли в Румунії (162 180 осіб), Польщі (957 505 осіб) [4] та Угорщині (61 609 осіб) [7]. Таким чином, найменше серед сусідніх держав українських біженців саме в Угорщині.

Переважну більшість (80 відсотків) біженців із України становлять жінки, діти, люди похилого віку та інші люди з особливими потребами [8].

При цьому спостерігаються однакові проблеми у дітей переселенців як у громадах на Заході України, так і громадах Словаччини, Польщі та Угорщини. Серед них — не охоплення всіх дітей офлайн освітою, відновлення та виготовлення українських документів про особу, возз'єднання із іншими членами родини, вирішення питання про контакт та спілкування із тим із батьків, хто проживає окремо, а також із іншими родичами. Саме на вирішення цих проблем мають бути спрямовані зусилля України та сусідніх держав, аби гарантувати принцип дотримання інтересів дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 12 грудня 2024 р.).
2. Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: наказ МОЗ України від 04.03.2022 № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0407282-22#Text> (дата звернення: 25 листопада 2024 р.).
3. В Україні тимчасово спростили процедуру оформлення опіки над дітьми, які залишились без батьків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3437884-v-ukraini-timcasovo-sprostili-proceduru-oformlenna-opiki-nad-ditmi-aki-zalisilis-bez-batkiv.html> (дата звернення: 25 листопада 2022 р.).
4. Ukraine: Over 6 Million Refugees Spread Across Europe. URL: <https://unric.org/en/ukraine-over-6-million-refugees-spread-across-europe/> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).
5. Slovakia's education responses to the influx of Ukrainian refugees. URL: <https://www.unesco.org/en/ukraine-war/education/slovakia-support#:~:text=As%20of%20November%202023%2C%20Slovakia,education%20through%20the%20national%20system.> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).
6. Individual refugees from Ukraine recorded in Slovakia. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10785> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).
7. Refugees from Ukraine recorded in Hungary. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10783> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).
8. Delivering Humanitarian Cash Transfers to Ukrainian refugees in Slovakia. URL: <https://www.unicef.org/hope-hct/stories/delivering-humanitarian-cash-transfers-ukrainian-refugees-slovakia> (дата звернення: 13 грудня 2024 р.).

Володимир Химинець,
доктор економічних наук, професор,
завідувач сектору досліджень Західного регіону
Національного інституту стратегічних досліджень

Анатолій Головка,
кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник
сектору досліджень Західного регіону
Національного інституту стратегічних досліджень

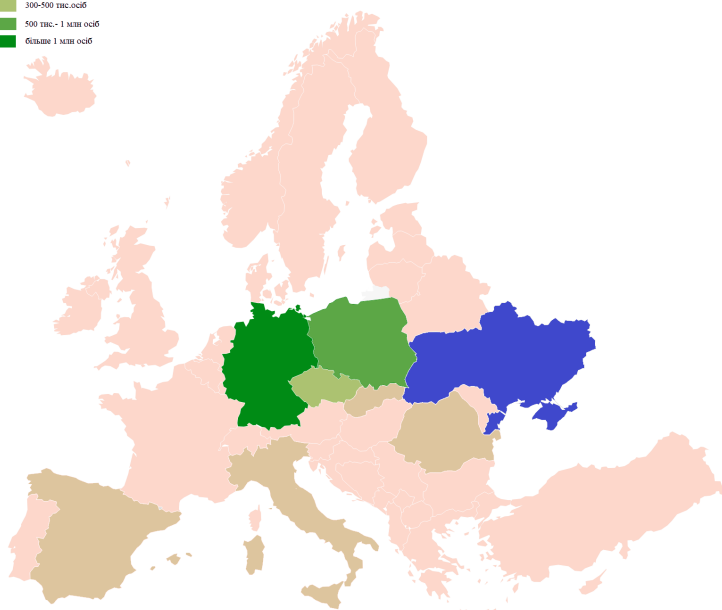
ЗАХОДИ РЕІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ І ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ТА ЗАДІЯННЯ ЇХ ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Російська агресія проти України (поч. 2014 р.) та її активна фаза — повномасштабне військове вторгнення (поч. 2022 р.) спричинили значні за обсягами міграції населення. Поряд із внутрішнім переміщенням мав місце масовий виїзд населення за кордон, особливо в перші місяці. Згідно з інформацією, оприлюдненою Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), наразі в світі нараховується близько 6,9 млн українських біженців (із них 6,3 млн осіб, або 91% перебувають у країнах Європи) [1].

Припускаємо, що статистика УВКБ є неповною, оскільки не враховує українських трудових мігрантів, що виїхали ще до лютого 2022 року і з початком російсько-повномасштабного вторгнення прийняли рішення не повертатись на батьківщину. Згідно з інформацією, озвученою директором Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи Еллою Лібановою (жовтень 2024 р.), їх кількість становить майже 3 млн осіб [3].

На тлі складної військово-політичної обстановки, окупації частини українських територій масова міграція населення за межі країни стає суттєвим безпековим викликом і безпосередньо впливає

Українські Біженці в країнах Європи (тис. осіб)

* Складено авторами на основі інформації, оприлюдненої Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців станом на січень 2025 р. [1].

як на демографічну ситуацію, так і на стан соціально-економічної сфери України. Це має низку негативних наслідків, а саме:

- Кризові тенденції в демографічній сфері, що проявляються передусім у зниженні кількості працездатного населення, призводять до зменшення податкових надходжень. Це посилює тиск на бюджет і створює ризики для стабільності соціальних виплат та здійснення державою інших зобов'язань.
- Кадровий дефіцит на ринку праці, особливо молоді та кваліфікованих кадрів, науковців та фахівців, що гальмує економічне зростання та знижує потенціал інноваційного розвитку.
- Скорочення виробництва, уповільнення ділової та інвестиційної активності, що пов'язано із зниженням споживчого попиту на товари та послуги, відтоком капіталу і т. д.
- Занепад сільських територій та малих міст, зокрема тих, котрі географічно близькі до зони бойових дій та / або до українсько-російського та українсько-білоруського кордону.

Цей перелік наслідків масової міграції не вичерпний, однак він показує загальну негативну тенденцію для України. В таких умовах формування довгострокової стратегії сприяння поверненню українців на батьківщину стає не тільки чинником подальшого розвитку Української держави та суспільства, але й важливою складовою національної безпеки.

Окремо відмітимо, що ефективність застосування політики повернення українців, як і соціально-економічний розвиток та відбудова країни загалом, залежатимуть від належних державних інститутів, в основу яких будуть покладені такі атрибути демократичної та правової держави, як верховенство права, дотримання прав та свобод людини та громадянина, дієва та прозора система управління, політична конкуренція, ефективна боротьба із корупцією та непотизмом, запобігання олігархічного впливу. Поряд із цим слід зауважити, що важливою змінною у цьому процесі є і загальна безпекова ситуація, стан правопорядку, ліквідація наслідків бойових дій (розмінування, відновлення інфраструктури тощо) [4].

Поряд із цим в умовах глобальної невизначеності та складності прогнозування подальшого ходу війни необхідними є здійснення конкретних оперативних заходів державної політики, котрі сприятимуть поверненню мігрантів та біженців на батьківщину. Такі заходи повинні також сприяти розвитку людського капіталу українців, що повернулись, а також створювати умови для їх участі у відбудовних процесах та відновленні української економіки. На нашу думку, серед таких заходів доречно виділити:

- Соціально-економічні стимули — розробка програм доступного житла, компенсацій за втрачене або пошкоджене майно, надання тимчасового житла для переселенців із можливістю його подальшого викупу; надання, грантів, податкових пільг та можливостей пільгового кредитування на започаткування власної справи.
- Соціальна підтримка — виплати грошової допомоги (великі одноразові або щомісячні) українцям, що повернулись, та їх сім'ям; освітні гранти та спрощення процедур визнання іноземних дипломів та кваліфікацій.

- Правова допомога — організація програм надання фахової юридичної допомоги в питаннях отримання консультацій щодо процесу повернення, захисту прав та свобод повернених, відновлення втрачених документів, отримання компенсацій за зруйноване майно тощо.
- Міжнародна діяльність — взаємодія із зарубіжними країнами (особливо тими, що прийняли найбільшу кількість українських біженців — Німеччина, Польща, Чехія) та міжнародними інституціями, укладення з ними відповідних угод щодо сприяння поверненню українців на батьківщину; залучення української діаспори до координації процесу повернення; проведення відповідної інформаційної кампанії.

Отже, повернення українських біженців та трудових мігрантів в Україну є складним завданням, яке вимагає застосування системного підходу та реалізації низки заходів на державному, міжнародному та регіональному рівнях. Насамперед відмітимо, що процес повернення українців безпосередньо залежить від інституційної спроможності держави та безпекової ситуації в країні. Водночас наразі доречно визначити набір інструментів, застосування яких безпосередньо сприятиме поверненню українців на батьківщину, а саме задіяння економічних стимулів, забезпечення соціальної підтримки та правової допомоги, міжнародна діяльність та інформаційна політика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ukraine Refugee Situation. UNHCR — The UN Refugee Agency. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?_gl=1*djxlt9*_gcl_au*MTE0NjYyOTQ3My4xNzM3NzIxMzA4*_rup_ga*MTcyMjUzODUxNC4xNzEzOTgyOTIw*_rup_ga_EVDQTJ4LmYy*MTczNzcyMTMwOC4zLjAuMTczNzcyMTMwOC42MC4wLjA.*_ga*MTcyMjUzODUxNC4xNzEzOTgyOTIw*_ga_MYDG2EP686*MTczNzcyMTMwOS4xLjAuMTczNzcyMTMwOS42MC4wLjA
2. Білан, А. М., & Мельничук, С. М. (2023). ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ПРАВОВІ ПИТАННЯ. Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка, (2), 24–34. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.102.24-34>
3. За кордоном перебувають майже 9 мільйонів українців. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3790729-za-kordonom-perebuvaut-majze-9-miljoniv-ukrainciv-demograf.html>
4. Територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій у повоєнному відновленні України : аналіт. доп. / [Я. А. Жаліло, Н. В. Бахур, А. А. Головка та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 78 с. <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.09>

Анна-Валерія Ковач,
*студентка 1 курсу освітнього ступеня «Магістр»
факультету іноземної філології*

Петро Токар,
*кандидат соціологічних наук, доцент,
директор НН інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ В ЧАСИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Демографічна ситуація є одним із ключових показників соціально-економічної ситуації, стану та перспектив розвитку регіону. Її визначають як фіксовані, так і динамічні показники: рівень народжуваності, смертності, міграційні процеси та загальна чисельність населення. Закарпатська область, як один із багатонаціональних та прикордонних регіонів України, має свої особливості демографічного розвитку, які формувалися під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Найменша за територією, де понад 80% займають ліси і гори, область за кількістю населення до війни посідала 19 місце, а за густотою 7-ме. Меншими за чисельністю населення були Херсонська (1255,1 тисячі чоловік), Кіровоградська (1211,2), Рівненська (1192,5), Тернопільська (1172,3), Волинська (1071,8), Чернівецька (940,8). На кожний км² території Закарпаття припадає 100,7 мешканців.

За міжпереписний період чисельність населення області збільшилась на 36,3 тисячі чоловік, або на 2,9%. Помітне збільшення населення було до 1994 року, коли щорічно його чисельність зростала в середньому на 7 тисяч чоловік. У 1995 році вона збільшилась тільки на 1,4 тисячі, а в 1996 році вперше склалася ситуація, коли чисельність населення залишилася на рівні попереднього року (природний приріст у 1995 році склав 2305, міграційне скорочення становило 2323 чоловіки), а надалі його динаміка ставала дедалі негативнішою. Період незалежності України (з 1991 року) демонструє значні зміни в демографічній структурі Закарпаття, її нестабільну динаміку. У цей час спостерігалися як позитивні, так і негативні тенденції: скорочення чисельності населення, зміни в співвідношенні міського та сільського населення, зростання рівня еміграції, а також поступова тенденція до старіння населення. Крім того, принципово важливу роль відіграли економічні кризи, політична нестабільність та зовнішні чинники, зокрема міграційні потоки до країн Європейського Союзу. Найбільш драматичні часи у демографічній ситуації припали на початок анексії Криму та окупації Донбасу, а найдраматичніші — це повномасштабна війна коаліції РФ-РБ проти України. Актуальність дослідження демографічної ситуації в Закарпатській області обумовлена необхідністю оцінки її стану, динаміки, визначення ключових причин змін та прогнозування майбутнього розвитку регіону.

Ключові слова: демографія, демографічна структура, міграція

Аналіз демографічних процесів дає змогу виявити основні виклики та перспективи, що можуть впливати на соціально-економічний розвиток області в майбутньому. Метою цього дослідження є вивчення демографічних змін у Закарпатській області в період незалежності України, зокрема динаміки чисельності населення, природного та механічного руху, а також аналіз причин і наслідків цих процесів. У роботі використовуються статистичні дані, наукові публікації та офіційні джерела, що дозволяють комплексно оцінити демографічну ситуацію в регіоні. **Це дослідження сприятиме більшому розумінню сучасних демографічних проблем Закарпаття та розробці можливих шляхів їх вирішення з метою покращення соціально-економічної ситуації в регіоні.** Воно може започаткувати більш глибоке і системне дослідження демографічної ситуації в краї і впливу на неї комплексу чинників, зокрема війни та міграційного руху.

Міське населення за період до 1997 року зменшилося на 11,7 тисячі чоловік, або 2,3%, а сільське збільшилося на 48,0 тисяч (6,5%).

Різке збільшення чисельності сільського населення сталося внаслідок адміністративно-територіальних змін в області, коли 8 селищам міського типу було надано статус сільських. Без врахування адміністративно-територіальних змін чисельність міського населення збільшилася за вказаний період на 24,7 тис. чоловік (4,8%), сільського, відповідно, на 11,6 і 1,6%.

Більший ріст чисельності міського населення відбувся внаслідок природного та міграційного приросту, а сільського — тільки природного, тому що для сільської місцевості є характерним відтік населення у міські поселення. Середньорічний темп приросту населення за цей період становив лише 0,4 відсотка, або 5,2 тис. чоловік. Це найнижчий приріст за попереднє 20-річчя.

Найбільше збільшилася чисельність населення у м. Ужгороді (на 8,0%), Мукачеві (6,2%), Тячівському (4,3%), Виноградівському (4, 7%) та Рахівському (5,6%) районах. У 5 районах зменшилася чисельність населення: Берегівському (на 1,4%), Березнянському (1,3%), Воловецькому (0,4%), Мукачівському (1,0%) та Ужгородському (0,5%). Основним фактором збільшення чисельності населення в області завжди був природний приріст, але від 1995 року він щорічно зменшувався.

Таблиця 1

Динаміка та показники природного приросту населення в Закарпатській області, осіб

	Осіб			На 1000 жителів		
	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст / скорочення	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст / скорочення
11989	21353	11328	10025	17,0	9,0	8,0
11990	21251	11718	9533	16,8	9,3	7,5
11991	21059	12880	8179	16,6	10,2	6,4
11992	20559	13131	7428	16,1	10,3	5,8
11993	19264	13675	5589	15,0	10,7	4,3

11994	17725	14023	3702	13,8	10,9	2,9
11995	17320	15015	2305	13,4	11,7	1,7
11996	16473	14230	2243	12,8	11,0	1,8

Зменшення природного приросту спростерігалось впродовж усіх років, але найбільше — у 1991 та 1993–1995 роках. Загалом за вказаний період природний приріст населення зменшився на 77,6 %. Природне скорочення населення було наслідком падіння народжуваності (на 24,7%) та росту смертності (на 22,2%), надалі ця тенденція погіршувалася. Неухильне зниження народжуваності призвело того, що в області з 1997 року не забезпечується просте відтворення населення. У 1994–1995 роках середня кількість дітей, народжених жінкою за все життя, становила 1,8 при необхідних 2,2.

Аналіз демографічної ситуації неможливий без детального розгляду статистичних даних, які відображають динаміку змін у чисельності населення.

Для того, щоб краще зрозуміти тенденції розвитку регіону, необхідно звернути увагу на показники як наявного, так і постійного населення, а також врахувати відмінності між міським і сільським населенням. Нижче наведено таблицю чисельності наявного та постійного населення Закарпатської області за період 1991–2022 років, розподілену на міське та сільське населення. Ці дані взято з офіційного сайту Головного управління статистики у Закарпатській області.

Таблиця 2

**Чисельність наявного та постійного населення Закарпатської області
за період 1991–2022 роки, тис. осіб**

	Наявне населення	Постійне населення	
	Всього	Міське	Сільське
1991	1258,7	778,2	480,5
1992	1270	785,9	184,1
1993	1281,2	792,1	489,1
1994	1282,2	790,9	491,3
1995	1275,2	785	490,2
1996	1261	773,5	487,5
1997	1246	763	483,0
1998	1233	752,7	480,3
1999	1218,6	741,6	477,0
2000	1205,6	731,6	474,0
2001	1189,7	718,5	471,2
2002	1175,1	706,2	468,9
2003	1161,4	699,2	462,2
2004	1149,8	693,1	456,7

2005	1138,2	687	451,2
2006	1126,5	681,5	445,0
2007	1117,1	682	435,1
2008	1107,5	676,3	431,2
2009	1099,2	672	427,2
2010	1093,4	668,5	424,9
2011	1088,2	665,4	422,8
2012	1083,4	662,5	420,9
2013	1078,2	659,5	418,7
2014	1072,5	656,2	416,3
2015	1067,9	653,5	414,4
2016	1062,4	650,5	411,9
2017	1055,6	646,3	409,3
2018	1047	641,4	405,6
2019	1037,7	636,4	401,3
2020	1027,9	631,3	396,6
2021	1016,7	624,7	392,0
2022	1001,6	615,1	386,5

Чисельність населення Закарпатської області протягом 1991–2022 років демонструє тенденцію до зменшення. У 1993 році зафіксовано найбільшу кількість жителів області — 1281,2 тис. осіб, після чого розпочалося поступове скорочення населення. Зменшення чисельності населення відбувалося поступово, але з різною інтенсивністю в різні періоди. Упродовж 1991–2000 років скорочення було незначним — близько 50 тис. осіб. Всього за роки незалежності відбулося скорочення на 257,1 тис., особливо після 2000 року темпи зменшення населення суттєво зросли. Так, у 2000–2022 рр. чисельність населення скоротилася на 188 тис. осіб, що свідчить про загострення демографічної кризи в регіоні, починаючи саме від 2000 року.

Станом на 2022 рік чисельність наявного населення області становила 1001,6 тис. осіб, а постійного — 1000,2 тис. осіб. Це означає, що за 30 років область втратила близько 280 тис. жителів, що становить приблизно 22% від загальної кількості населення у 1993 році. Якщо додати кількість спричинених війною бл. 135 тис. станом на 1.01.2025 року зареєстрованих переселенців (ВПО), то чисельність **наявного населення Закарпатської області нині становитиме 1136,6 тис. осіб.**

Таким чином, тенденція до скорочення населення Закарпатської області, попри певне тимчасове пом'якшення демографічної ситуації, є сталою та свідчить про необхідність аналізу її причин і наслідків.

Скорочення чисельності населення Закарпатської області відбувалося поступово, проте з різною інтенсивністю в окремі періоди, що було зумовлено як демографічними, так і соціально-економічними факторами, особливо міграційним рухом. Якщо у 1991–2000 роках кількість жителів області зменшилася приблизно на 50 тис. осіб, то в наступні два десятиліття цей процес значно прискорився. У період з

2000 по 2022 рік чисельність населення скоротилася ще на 188 тис. осіб, що свідчить про загострення демографічної кризи та посилення факторів, які сприяли відтоку населення. Найбільші втрати спостерігалися після 2000 року, коли відбулося значне зменшення чисельності населення, обумовлене не лише природним спадом, а й активізацією міграційних процесів. Якщо у 1990-х роках щорічне скорочення було відносно незначним і коливалося в межах 1–2 тис. осіб на рік, то після 2000 року ці показники почали стрімко зростати. В окремі роки чисельність населення скорочувалася на 8–10 тис. осіб щорічно, що є критично високим показником для регіону. Особливо помітним і відчутним цей процес відбувся у 2010-х роках, коли через економічні труднощі (згорання економічних свобод, владний тиск на підприємців), нестабільність національної валюти, погіршення соціальних стандартів та військові дії на сході України значна частина населення почала масово виїжджати за кордон у пошуках кращих умов життя та працевлаштування.

Розпочався інтенсивний витік середнього класу, різко посилюється насамперед трудова міграція. Ще активніше посилюється міграційний рух після прийняття Угоди про співпрацю між Україною і ЄС, запровадження безвізового режиму. Відтік молоді та працездатного населення негативно позначився на загальній демографічній ситуації, адже скорочення кількості народжень у поєднанні зі зростанням смертності спричинило поглиблення природного спаду населення. Додатковим фактором стало загострення ситуації у 2022 році, коли внаслідок повномасштабної війни міграційні потоки значно посилилися. Хоча Закарпаття стало одним із основних приймаючих регіонів для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), загальна тенденція до депопуляції не змінилася. Багато місцевих жителів, особливо молодь, скористалися можливістю виїзду до країн ЄС, що ще більше послабило демографічний потенціал області.

Як зазначалося вище, станом на 2022 рік чисельність наявного населення області становила 1001,6 тис. осіб, що майже на 280 тис. осіб менше, ніж у 1993 році. Треба додати, що станом на 2024 рік у Закарпатській області проживає понад 135 тис. офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а прогнозно, ще більше не зареєстрованих, лише у м. Ужгород їх понад 27,0 тис. осіб. Так, лише в Ужгороді офіційно зареєстровано понад 23 тис. осіб, а ще близько 27 тис. перебувають без офіційної реєстрації. Цей значний приплив населення вплинув на демографічну структуру регіону, частково компенсуючи втрати від еміграції та природного спаду. Варто зазначити, що, за словами директорки Інституту демографії та соціальних досліджень Елли Лібанової, депопуляція в Україні є неминучою навіть за умови повернення всіх громадян, які виїхали за кордон. Вона підкреслює, що без залучення мігрантів з інших країн збільшити чисельність населення неможливо. Це твердження підкріплюється даними про низький рівень народжуваності: для стабільної чисельності населення необхідно, щоб 100 жінок репродуктивного віку народжували 210–220 дітей, тоді як нині цей показник становить менше 100 дітей на 100 жінок. Додатково до попередніх даних, варто звернути увагу на критичну демографічну ситуацію на сході України. За словами демографа Олександра Гладуна, східні регіони ризикують стати малонаселеними через масову міграцію та високі втрати серед населення. Він зазначає, що значна частина населення виїхала

за кордон або перемістилася в межах країни, а також підкреслює високий рівень смертності та низьку народжуваність у цих регіонах. Ці фактори можуть призвести до значного скорочення населення на сході України, що матиме серйозні соціально-економічні наслідки.

У 1991 році чисельність міського населення становила 778,2 тис. осіб, а сільсько-го — 480,5 тис. осіб. Станом на 2022 рік кількість жителів міст зменшилася до 615,1 тис. осіб, що на 163,1 тис. осіб менше, ніж у 1991 році. Водночас чисельність сільського населення скоротилася з 480,5 тис. осіб у 1991 році до 386,5 тис. осіб у 2022 році, тобто на 94,0 тис. осіб.

Попри те, що абсолютні втрати міського населення є вищими, загальні пропорції між міськими та сільськими жителями залишаються відносно стабільними. Це свідчить про те, що скорочення населення в регіоні відбувається рівномірно як у містах, так і в сільській місцевості, без суттєвих змін у співвідношенні між цими двома категоріями. Такий розвиток подій може бути пов'язаний із кількома факторами. По-перше, сільська місцевість традиційно характеризується вищим рівнем народжуваності, що частково компенсує втрати від міграції та природного скорочення населення. Водночас у містах, попри відтік частини населення за кордон або в інші регіони, простежується певний приплив сільських жителів, які переїжджають у пошуках кращих можливостей для роботи, освіти та якіснішого рівня життя. Однак рівномірне скорочення населення як у міських, так і в сільських населених пунктах вказує на наявність глибших структурних проблем. Це може бути зумовлено загальним погіршенням економічної ситуації, недостатнім рівнем соціальної підтримки, низькою доступністю якісної освіти та медицини, що змушує людей шукати кращі умови життя за межами регіону або навіть країни.

На формування чисельності населення впливають зміни в міграційних процесах. Аналіз міграційного руху населення протягом 1989–1997 рр. і наступного періоду років незалежності свідчить про те, що в області намітилася стійка тенденція абсолютного зменшення загальної міграційної активності. Порівняно з 1990 роком, у 1996 році кількість мігруючих у розрахунку на 1000 чоловік скоротилася з 36,3 чол. до 16,3 чол. За цей період міждержавний міграційний обмін зменшився на 81,0%, міжрегіональний на 30,4%, внутрішньорегіональний — на 37,4%. Другою характерною ознакою є те, що у 1993 році міграційний приріст населення зменшився до мінімального рівня (0,4 тис.чол.) і, починаючи з 1994 року, міграційне сальдо стає від'ємним. За 1994–1996 роки з області вибуло на 6,5 тис. чоловік більше, ніж прибуло, причому 77,5% від'ємного міграційного сальдо за цей період припадало на міждержавну міграцію, тобто відплив населення з області відбувається переважно в результаті виїзду закарпатців за межі України і, насамперед, у країни далекого зарубіжжя.

У 1996 році міграційне скорочення мало місце у всіх регіонах, крім м. Ужгорода (43 чоловіка), Мукачівського (433) та Ужгородського (92) районів.

Отже, падіння народжуваності, ріст смертності, шлюбно-сімейні відносини, міграційні процеси свідчать про те, що демографічна ситуація в області потребує розробки повної цільової програми. Така програма повинна була охопити питання підготовки молоді до сімейного життя, престижу сім'ї, житлового і економічного

становища, деякі проблеми соціального забезпечення, покращення медичного обслуговування і багато інших. З економічного боку найбільш важливим могло бути зближення рівня душевих доходів в одно- і трьохдітних сім'ях. А оскільки переважна більшість дітей народжувалася у повних сім'ях, то саме сім'я повинна бути основним об'єктом демографічної політики, причому в першу чергу — молода сім'я. Таке стратегічне положення стосувалося 1997 року, який у нашому дослідженні виступає відправним роком — періодом, коли природний приріст на Закарпатті загальмувався і зупинилася позитивна демографічна ситуація.

Незважаючи на те, що область — одна з небагатьох областей України, де ще спостерігався природний приріст населення, призупинити його спад у 1997 році цілком вважалося можливим. Нині ситуація змінилась докорінно. Це сталося після 24 лютого 2022 року, з початком повномасштабної агресії російського ворога в Україні.

Одним із ключових факторів, що вплинули на подальше після 1997 року зменшення чисельності міського населення, стала економічна ситуація, що спричинила значний рівень міграції, особливо серед працездатного населення. Багато жителів міст продовжують їхати за кордон у пошуках роботи, що спричиняє не лише зменшення чисельності населення, а й посилює його старіння, змінює демографічну структуру. Скорочення сільського населення також є наслідком міграційних процесів, але водночас воно пов'язане із загальним зниженням народжуваності, що характерне для всієї України. Молодь часто залишає сільську місцевість, переїжджаючи до міст або за кордон у пошуках кращих умов для життя та роботи. Скорочення чисельності населення Закарпатської області зумовлене комплексом демографічних, соціально-економічних та міграційних факторів. Основні причини цієї тенденції включають негативний природний приріст, масову трудову міграцію, старіння населення та зовнішньополітичні чинники, що впливають на демографічну ситуацію в регіоні. Однією з ключових причин зменшення чисельності населення є негативний природний приріст, тобто перевищення кількості смертей над кількістю народжень. Протягом останніх десятиліть у Закарпатській області, як і в Україні загалом, спостерігається зниження рівня народжуваності. Це зумовлено кількома факторами: економічною нестабільністю, високими витратами на виховання дітей, зміною пріоритетів молоді та міграційними процесами. Водночас рівень смертності залишається стабільно високим через старіння населення та проблеми в системі охорони здоров'я. Ще одним важливим фактором є масова трудова міграція, яка спричиняє значні втрати працездатного населення. Багато жителів Закарпаття виїжджають на заробітки до країн Європейського Союзу, зокрема до Чехії, Угорщини, Польщі та Німеччини. Основними причинами трудової міграції є вищий рівень заробітної плати за кордоном, кращі умови праці та стабільність економічного середовища. Частина цих мігрантів залишається жити за кордоном, внаслідок чого населення області зменшується не лише тимчасово, а й у довгостроковій перспективі. Демографічна ситуація також ускладнюється старінням населення. Кількість молодих людей, які здатні народжувати дітей, постійно зменшується, тоді як частка літніх людей зростає. Це призводить до того, що природне відтворення населення стає неможливим без суттєвих змін у державній

демографічній політиці. Старіння населення також впливає на економіку регіону, оскільки зменшується кількість працездатних громадян, що призводить до дефіциту робочої сили в окремих галузях.

Додатковий вплив на скорочення населення мали зовнішньополітичні та соціально-економічні чинники, зокрема нестабільність в Україні, економічні кризи та військові дії, які розпочалися у 2014 році та значно загострилися у 2022 році. Війна спричинила масове переміщення населення, оскільки частина жителів змушена була виїхати до інших регіонів України або за кордон у пошуках безпеки та кращих умов для життя. Закарпатська область, завдяки своєму географічному розташуванню та порівняно спокійній ситуації, стала одним із головних приймаючих регіонів для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Сюди прибули тисячі людей з охоплених війною територій, що на певний час збільшило загальну чисельність населення області. Однак цей приплив не зміг компенсувати загальні втрати через значний рівень еміграції, особливо серед молодого та працездатного населення, яке виїжджало до країн Європейського Союзу. Крім того, війна загострила й без того складні соціально-економічні проблеми, зокрема зростання рівня безробіття, інфляцію та нестабільність у бізнес-середовищі, що додатково підштовхнуло людей до виїзду за кордон. Негативний природний приріст також став серйозним викликом для демографічної ситуації, адже рівень смертності перевищує рівень народжуваності. В умовах нестабільності, економічних труднощів і воєнних загроз багато сімей відкладають народження дітей, що ще більше погіршує демографічні показники регіону.

З огляду на поточні демографічні тенденції, чисельність населення Закарпатської області, ймовірно, продовжить скорочуватися у найближчі роки. Це може мати серйозні наслідки для економічного та соціального розвитку регіону. Основними факторами, що впливатимуть на подальшу динаміку чисельності населення, залишатимуться негативний природний приріст та міграційні процеси. Враховуючи тенденції до зниження народжуваності та старіння населення, відновлення демографічного зростання без суттєвих змін у державній політиці є малоімовірним. Якщо не будуть впроваджені заходи з підтримки сімей та стимулювання народжуваності, кількість новонароджених і надалі залишатиметься нижчою за кількість померлих, що поглиблюватиме проблему депопуляції. Важливим фактором є також міграція. Велика кількість мешканців Закарпаття, особливо молоді та працездатного населення, продовжує виїжджати за кордон у пошуках кращих умов життя. Якщо економічна ситуація в Україні не покращиться, цей тренд збережеться, а значна частина трудових мігрантів може залишитися за кордоном на постійній основі. Це означатиме не лише втрату людського потенціалу, а й погіршення ситуації на ринку праці, особливо в стратегічно важливих галузях економіки.

Зниження чисельності населення може спричинити низку соціально-економічних викликів для області, насамперед призвести до дефіциту робочої сили, що негативно вплине на економіку регіону. Також очікується зростання навантаження на пенсійну систему та сферу охорони здоров'я, оскільки частка людей старшого віку збільшуватиметься. Проте існують і можливості для стабілізації демографічної ситуації. Одним із таких факторів є імміграція, зокрема повернення українських

трудовах мігрантів або приїзд внутрішньо переміщених осіб. Якщо у регіоні будуть створені привабливі умови для працевлаштування, доступне житло та якісна соціальна інфраструктура, це може сприяти частковому зменшенню негативних демографічних тенденцій.

Отже, скорочення населення Закарпатської області не просто є сталою тенденцією, а набуло загрозливих масштабів, що потребує ретельного аналізу та реакції. Особливо тривожним є те, що темпи депопуляції значно прискорилися в останні роки, і навіть тимчасовий приплив внутрішньо переміщених осіб не здатен кардинально змінити ситуацію. Попри те, що Ужгород та деякі інші міста отримали демографічний приріст за рахунок ВПО, ця ситуація є нестабільною. Після завершення війни значна частина переселенців може або повернутися до своїх регіонів, або виїхати за кордон, що лише посилить негативні тенденції.

Зменшення чисельності як міського, так і сільського населення вже створює серйозні соціально-економічні проблеми, які можуть стати незворотними. Скорочення трудових ресурсів і старіння населення призведе до дефіциту робочої сили, зростання навантаження на соціальну сферу та критичного послаблення економічного потенціалу області. Враховуючи загальні тенденції, можна прогнозувати, що найближчими роками населення Закарпаття може опуститися нижче 1 мільйона осіб, що стане серйозним викликом для регіону.

В умовах демографічної кризи та економічного занепаду одні лише заходи підтримки народжуваності не дадуть результату. Без кардинального перегляду державної політики, залучення інвестицій, створення робочих місць і підвищення рівня життя Закарпаття ризикує перетворитися на регіон з різким скороченням молодого населення та зростаючою часткою людей пенсійного віку. Відтік працездатних громадян за кордон лише посилює ці проблеми, і якщо держава не запропонує дієві механізми для утримання та повернення населення, то ВПО і релокований бізнес лише частково і тимчасово уповільнять цей процес, а регіон очікує подальше знелюднення та економічна стагнація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедзір В. (2025). Закарпаття — особлива роль у час і після війни. *Урядовий кур'єр*, 30.09.2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/zakarpattya-osobliva-rol-u-chas-i-pislya-vijni/> (дата звернення: 11.02.2025)
2. Головне управління статистики в Закарпатській області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/index.html> (дата звернення: 08.02.2025)
3. Гудзеляк І. (2016). Суспільно-географічні дослідження процесів народжуваності в Україні. Економічна та соціальна географія. 75, 28–34. <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7154/2016.75.28-34>
4. Жуковська Н. (2025). Елла Лібанова: «Після війни Україну чекає економічний бум. Сюди не просто повертатимуться українці, сюди поїдуть європейці». *Sestry*, 30.01.2025. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.sestry.eu/statti/ella-libanova-pislya-viyni-ukrayinu-chekaie-ekonomichniy-bum-syudi-ne-prosto-povertatimutsya-ukrayinci-syudi-poyidut-ievropeytsi?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR2vHfnkNPdqNWZRGAYs2Cml8yL1mBkqedguK_Hk-ok6Gs2fXvooUqMwz98_aem_H2B6wLTw2 (дата звернення: 11.02.2025)
5. Уляна Купновицька. Україна неминуче стикається з питанням залучення трудових мігрантів. Народжувати від 5 дітей чи зустрічати мігрантів з Бангладеш: яке майбутнє мають Україні. <https://focus.ua/uk/eksklyuzivnyy/692263-demografichna-kriza-v-ukrajini>

- chomu-zroste-migraciya-novini-ukrajini?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR1WzygJlcvhasTPK63n9JHvB5JjUPH8ezyGnsOyK8W2HeZkbCxUmElAzT4_aem_FfIDKCMrQBlnhx3u4dIMlg#m6yb bcb3xunxd51sx0n. Вхід: 06 лютого 2025 року.
6. Корчинська Ж.М. (2023). Природний та механічний рух населення Тячівського району Закарпатської області за роки незалежності України (1991–2021 рр.). Наукові перспективи, 8(38), 333–347. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8\(38\)-333-347](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-333-347)
7. Корчинська Ж.М., Жулканич Б.М., Капцош С.В. (2023). Природний та механічний рух населення Іршавщини Закарпатської області за тридцятирічний період (1991–2020 рр.). Науковий вісник Ужгородського університету, 2(62), 63–72. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.2\(62\).63-72](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.2(62).63-72)
8. Марущак О. (2025). Схід України ризикує стати «монгольською пусткою»: демограф розповів про критичну ситуацію в країні. Ексклюзив ТСН, 27.01.25. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://tsn.ua/exclusive/shid-ukrayini-rizikuye-stati-mongolskoyu-pustkoyu-demograf-rozpoviv-pro-kritichnu-situaciyu-v-krayini-2751669.html?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR27M6Tiy8ML1da1CvOaX_BITRmA8q-5AqITlQlPjAW9FmnUOQX2tb0RaXM_aem_rZuGFIUQUNGQWwFPPVI78A (дата звернення: 11.02.2025)
9. Мікловда В.П. (2024). Оцінка основних тенденцій соціально-демографічного розвитку малих міст Закарпаття. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 5(85), <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-5-9886>
10. Миронюк І. (2024). Характеристика демографічної ситуації у Закарпатській області в передвоєнний період. Україна: Здоров'я нації, 2(76), 21–26. <https://doi.org/10.32782/2077-6594/2024.2/04>
11. Панов В. (2017). Демографічні аспекти розвитку міст Закарпаття (1991-2016 рр.). Науковий вісник Ужгородського університету, 2(37), 59–64. [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(37\).2017.59-64](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(37).2017.59-64)
12. Рогач І.М., Качала Л.О., Погоріляк Р.Ю., Ремез О.І., Кошеля І.І. (2009). Ретроспективний аналіз демографічної ситуації та стратегічні орієнтири покращення громадського здоров'я на Закарпатті. Науковий вісник Ужгородського університету, 37, 206–210.
13. «Час забути, що нас було 40 чи 50 мільйонів»: демограф ІСД НАНУ про те, що робити з демографічною ситуацією в Україні. https://rubryka.com/article/demografichna-sytuatsiya-v-ukrayini/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR18QWp70uUzIwmpgEdzj-3o4WckLPi41kkRAUYmJ2vT5lQpYDAId9gb1Ys_aem_uoBmMjJlRQJFY5tYFsCEA https://rubryka.com/article/demografichna-sytuatsiya-v-ukrayini/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR0zEF6aM_7wP4h7pd4Wg8JPdVuzL-RVsW2kPZDXasBhfleBL3Vl3uJkLw_aem_mn1y0eR4f_ePhNHEyVDlJA (дата звернення: 02.01.2025)

*Михайло Лендел,
студент 3 курсу факультету
історії і міжнародних відносин
Ужгородського національного університету*

З ДОСВІДУ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ДОВЖАНСЬКІЙ ОТГ (2022–2024 рр.)

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України, яке почалося 24 лютого 2022 року і триває вже третій рік, без сумніву, спрямоване на швидке й повне знищення українського етносу.

Однією з найбільших проблем після початку повномасштабної війни стало те, що мільйони жителів із прифронтових регіонів України були змушені покидати свою рідну домівку (або те, що від неї залишилося) заради порятунку власного життя. Таких людей прийнято називати внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Враховуючи той факт, що територія заходу України є більш-менш спокійним регіоном, переважна більшість ВПО переїжджала саме сюди. Хочемо звернути увагу на те, як внутрішньо переміщеним особам допомагало Закарпаття, а саме Довжанська об'єднана територіальна громада Хустського району. Маємо на меті розкрити діяльність громади щодо ВПО у перші місяці війни, а також розглянути життя та побут переселенців сьогодні.

Варто зауважити, що Закарпаття на початку повномасштабного вторгнення прийняло багато людей, але для переважної більшості з них регіон був тимчасовим місцем перебування. Тут вони могли бути в безпеці й спокійно обдумати, що робити далі: чи залишатися в Україні, чи виїхати за кордон. Багато людей виїхало, але й чимало залишилося. До прикладу, станом на квітень 2024 року, за інформацією заступника голови Закарпатської ОВА Олександра Пацкана, в органах соціального захисту населення регіону, виконавчих органах територіальних громад та ЦНАПах Закарпаття є дані про 129 246 осіб. Це — кількість офіційно зареєстрованих ВПО на Закарпатті (усього понад 300 тисяч). Серед них — 40 362 дитини, 4 551 особа з інвалідністю, 17 999 осіб похилого віку [2]. Дехто з них офіційно працевлаштований, дехто здобуває вищу освіту в одному із ЗВО. Багато людей проживають у гуртожитках. Але Закарпаття всіх цих різних людей об'єднує. Воно дало їм відносну безпеку, якщо порівнювати з прифронтовими областями. А для когось воно стало навіть новим домом, адже їхні домівки знищили російські окупанти, які прийшли «визволяти».

Якщо ж мовити про Довжанську ОТГ, то варто згадати, що ще з початку російсько-української війни у 2014 році жителі Донбасу, де відбувалися військові дії, також були змушені переїжджати до більш безпечних місць. Такі люди приїжджали і в Довге, і в сусідні села, які після реформи децентралізації стали частиною Довжанської ОТГ. ВПО було небагато, але вони були. Місцеві жителі та влада допомагали чим могли: хтось фінансово, хтось харчовими продуктами, засобами особистої гігієни, інші надавали тимчасовий притулок у себе вдома.

24 лютого жителі ОТГ зустріли як звичайний день: діти йшли до школи, дорослі — на роботу. Звичайно, всі дивилися новини, але ніхто спочатку не думав, що це справді початок повномасштабного вторгнення, а не черговий шантаж Путіна. Десь у середині дня всі зрозуміли, що це війна. У місцевих жителів почалася паніка, у магазинах утворилися черги.

У перші дні повномасштабного вторгнення жителі прифронтових міст і сіл, аби зберегти життя, почали виїжджати на захід України. Дехто з них оселився на території Довжанської ОТГ. Чому саме в цій громаді? По-перше, їхали сюди до родичів або знайомих. По-друге, були ті, хто просто їхав якнайдалі від війни й випадково оселився саме тут. Варто віддати належне місцевій владі: для таких людей із лютого 2022 року до вересня 2023 року заклади дошкільної освіти у селах Довге та Приборжавське були перетворені на тимчасові притулки, де проживало понад 200 осіб. У цих закладах забезпечували безкоштовне харчування та проживання [4]. Загалом умови були на досить пристойному рівні: душові, кухня, окремі місця для ночівлі. Такі умови дали змогу людям, які пережили всі труднощі війни, тим, хто втратив свій будинок чи когось із родичів, відчувати мінімальну безпеку.

Для ВПО, які проживали в приватному секторі, було необхідно звернутися до центру надання адміністративних послуг, аби зареєструватися як внутрішньо переміщена особа [1]. Очевидно, що таким людям виплачувалися соціальні виплати та надавалася гуманітарна допомога. Місцеві жителі проявили велике милосердя, надаючи притулок тим, хто цього потребував. Адже одна справа — допомога родичам, але були випадки, коли місцеві жителі надавали житло абсолютно незнайомим людям. Наприклад, у нашому будинку на початку війни протягом тижня проживало 8 людей, яких ми прихистили абсолютно безкоштовно, а одна сім'я людей похилого віку залишилася у нас на період близько двох місяців.

Сільські заклади дозвілля перетворилися на місця, де накопичувалася гуманітарна допомога. Будь-який місцевий житель міг приносити одяг, їжу та інші необхідні речі, які згодом отримували ВПО. Велику допомогу надавали місцеві підприємці та жителі громади, які працюють за кордоном. Також не можна оминати увагою різні благодійні організації, зокрема «Карітас», яку залучив римо-католицький священник, що служить зараз у Довгому; громадське об'єднання «Безбар'єрне Закарпаття», допомога якого зосереджена на особах з інвалідністю; ГО «Пролісок» (гуманітарна місія) — продуктові набори; Угорську екуменічну службу допомоги — грошові перекази для ВПО; USAID — допомога від американського народу [4]. Окремо варто звернути увагу на допомогу від церкви. З початку війни церква збирала гроші на гуманітарну допомогу. І, незважаючи на те, що в нашій громаді є три різні конфесії (римо-католики, греко-католики і православні), а відносини між ними (особливо між греко-католиками та православними) не завжди були безхмарними, у питанні допомоги людям, які найбільше потребували підтримки, всі об'єдналися задля спільного блага.

Такою була ситуація протягом першого року повномасштабного вторгнення. Загалом за весь час, починаючи з 24 лютого і станом на сьогодні, на території Довжанської ОТГ перебувало понад 2,5 тисячі ВПО. Дехто виїхав за кордон, а були й ті, хто повернувся додому, коли ситуація у їхньому регіоні стала спокійнішою [4].

Станом на 1 листопада 2024 року на території громади залишалися 112 ВПО, з яких 19 осіб проживають у спеціально облаштованому місці тимчасового проживання для ВПО (шелтері) [4]. Історія його створення така. У січні 2023 року був підписаний меморандум, який мав на меті створення нового приміщення для ВПО, які більше року проживали в дитячих садках. Щоб садочки знову використовувалися за призначенням, а люди мали особистий простір і належні умови проживання, місцева влада провела серйозну роботу із залучення грантових коштів від міжнародних організацій. Результатом цієї роботи стало відкриття шелтеру у вересні 2023 року. Це стало можливим завдяки підтримці міжнародної благодійної організації «Přes hranice EU» та гуманітарної організації «Людина в біді», а також особисто Радіма Купеца і Соні Губерової. Вартість робіт, меблів і техніки становила майже 6 мільйонів гривень [3].

Переважна більшість внутрішньо переміщених осіб перебуває у приватному секторі. За два роки люди призвичаїлися до нового місця. Багато з них працевлаштувалися. Школярі ходять до школи (загалом понад 40 дітей: у Довжанському ліцеї ім. В. Німчука — 25 [5], у Липецькополянському ліцеї — 4 [6], і в інших селах також від 2 до 10 дітей). Також необхідно згадати про досить унікальне явище. Близько місяця тому у громаду з Німеччини переїхав дитячий будинок сімейного типу, де виховується 8 дітей різного віку. Люди намагаються жити повноцінним життям, незважаючи на те, які труднощі вони пережили. Наведемо кілька прикладів.

Марія Романова, 2001 року народження, повномасштабне вторгнення зустріла в селі Прибірськ, що недалеко від Чорнобиля. Вона пережила окупацію і виїхала вже, коли село було звільнено. На питання автора, чому вирішила обрати саме Довжанську ОТГ, відповіла: «Насправді це вийшло досить спонтанно. Подруга моєї мами виїхала ще 24 лютого, у неї вдалося, ми не змогли знайти транспорт, і вона весь час моніторила якісь будинки, де ми б могли, якщо зможемо виїхати, усі разом жити. І в той день, коли ми виїхали, вона знайшла будинок у цьому селі, і якось так склалося, що на ньому ми й зупинилися» [9]. Вибір був випадковий, але, за словами Марії, вдалий, адже тут вона змогла трохи відпочити від війни (наскільки це можливо) і продовжувати розвивати себе в різних напрямках. «Зараз трошки займалась у вивченні громадського активізму, цього року [2023 — прим. автора] їздила на дуже багато воркшопів, тренінгів, навчань, пройшла тренінг для тренерів, і переді мною стоїть завдання провести тренінг власне у нашій громаді», — згадує Марія [9]. Вона продовжує проживати у селі Довге.

Ірина Бескровна, 1982 року народження, не вперше побувала у ролі ВПО. Уродженка Луганська, з початком агресії Росії на Донбасі у 2014 році була змушена разом з сім'єю виїхати в Сіверськодоонецьк, де проживала до березня 2022 року, проте через повномасштабне вторгнення знову ж таки була змушена виїхати. Для повної картини наведемо ситуацію із слів Ірини: «На запрошення друзів ми вирушили саме в село Довге Закарпатської області. Були тут і раніше, в 2016 році приїздили сюди під час відпустки. Нас дуже підтримали як наші друзі, так і їхні рідні та знайомі. Щодо допомоги органів місцевого самоврядування, хочеться наголосити на оперативній і налагодженій роботі Центру надання адміністративних послуг. В перші дні вторгнення співробітники працювали в режимі 24/7. Всі питання стосовно отримання

довідок внутрішньо переміщених осіб були вирішені в найкоротший термін. Крім того, було створено групу в соціальній мережі Viber для всіх ВПО громади, в якій можна було прочитати новини та корисну інформацію. За рахунок міжнародних партнерів було організовано видачу гуманітарної допомоги. Дитина продовжила навчання у своїй школі онлайн, а ось музичну школу відвідувала в селі. Оплату за це взяла на себе місцева влада. За це ми дуже вдячні всім причетним» [7]. Проживши на території Довжанської ОТГ близько двох місяців, вона разом з сім'єю виїхала в місто Ужгород, де мешкає і сьогодні.

Ще один приклад — ситуація Новікової Олени, 1965 року народження, і її сім'ї. Уродженка міста Красногорівка Донецької області, яке станом на 19 грудня 2024 року є окупованим і зруйнованим російською армією. Її донька Віталіна станом на 24 лютого проживала в Херсоні, перебувала в окупації, і вже після звільнення його українськими військами разом з чоловіком (військовим, який пройшов Бахмут і наразі має другу групу інвалідності), донькою і батьками виїхала в Довжанську громаду, бо тут у них були родичі. Це сталося 1 грудня 2022 року. 3 жовтня 2023 року пані Олена влаштувалася на роботу продавцем у мінімаркет, а пані Віталіна — продавцем у магазині взуття. Проживають вони безкоштовно в одному з будинків, сплачуючи тільки комунальні послуги. Внучка пані Олени ходить у 2 клас, досить добре адаптувалася, за словами мами, дітки сприйняли нову ученицю тепло. Хоча відлуння пережитого є й досі. Коли чує звук літака, думає, що послідуєть авіаудари [8].

Ці історії трьох різних сімей мають дещо спільне. Всі вони, тікаючи від війни, зупинилися на території Довжанської ОТГ. Майже всі ВПО відзначають те, що в Довжанській громаді дуже привітні люди і чудова природа, проте зазначають, що найголовніше — тут спокійно. Це і дає змогу людині морально відпочити.

Отже, Довжанська ОТГ зробила багато для людей з прифронтових регіонів України. Через призму невеличкої громади на Закарпатті ми хотіли показати тенденції, які були і є присутні в більш безпечних регіонах України, куди були змушені виїжджати ВПО. Адже в кожній області, громаді, місті, яке прийняло велику кількість ВПО, було все те, що було і в Довжанській ОТГ. Велику роль у наданні допомоги ВПО на території ОТГ відіграли голова громади Віктор Михайлович Симканич, вся його команда, та й прості жителі, які або через надання прихистку, або через матеріальну допомогу підтримали тих, хто в скрутні часи для всієї України потребував того найбільше. Приклад Довжанської ОТГ показав, що зараз народ як ніколи єдиний, що люди можуть згуртуватися, якщо є необхідність, і допомогти. Тільки єдиний народ може вибороти перемогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відділ соціального захисту інформує. *Довжанська сільська територіальна громада*. 26 лютого 2022, 15:44. URL: <https://dovzhanska-gromada.gov.ua/news/1646387158/> (дата звернення: 09.12.2024)
2. На Закарпатті працевлаштовані менше як третина переселенців. *Укрінформ*. 30 квітня 2024, 14:53. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3858459-zahidni-strahoviksperti-zaavili-so-stela-cin-na-rosijsku-naftu-ne-pracue.html> (дата звернення: 06.12.2024)
3. Пост «Ще одна хороша новина!» FACEBOOK-Channel «Довжанська територіальна громада». 15 вересня 2023. URL: <https://fb.watch/wpESZxVLDs/> (дата звернення: 11.12.2024)

4. Поточний архів Довжанської об'єднаної територіальної громади.
5. Поточний архів Довжанського ліцей ім. В. Німчука Довжанської сільської ради.
6. Поточний архів Липецькополяняського ліцею Довжанської сільської ради
7. Інтерв'ю з Бескровною Іриною Анатоліївною, 1982 р.н., жителькою міста Сіверськодонецьк (з травня 2022 року жительки міста Ужгород) / записав М. Лендел 08.12.2024 р. // Особистий архів М. Лендела, с. Довге Хустського району.
8. Інтерв'ю з Новіковою Оленою Вікторівною, 1965 р.н., жителькою міста Красногорівка (з 1 грудня 2022 року жительки села Довге) / записав М. Лендел 08.12.2024 р. // Особистий архів М. Лендела, с. Довге Хустського району.
9. Інтерв'ю з Романовою Марією Володимирівною, 2001 р.н., жителькою села Прибірськ (з 18.04.2023 жителькою села Довге) / записав М. Лендел 01.12.2023 р. // Особистий архів М. Лендела, с. Довге Хустського району.

Наукове видання

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

За матеріалами

**МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ У ВТОРИННИХ МІСТАХ РЕГІОНУ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ:
ВИКЛИКИ ТА СПРИЯННЯ ІНКЛЮЗІЇ ТА ЗГУРТОВАНOSTІ ГРОМАДИ
(м. Ужгород, 19 грудня 2024 р.)**

Видано за сприяння Закарпатської ОВА

Випуск 2(30)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ №20546-10346Пр,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Коректура: Середа Л.І.
Технічна редакція: Ловас К.Е.

Підписано до друку 27.05.2025 р. Гарнітура Times New Roman.
Формат 60x84/8. Ум.друк.арк. 14,9. Зам. № 2705. Наклад 100 прим.

Віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88006, м. Ужгород, вул. Карпатської України, 36

Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол.
М 58 В.І. Андрейко (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2025. Вип. 2(30). – 128 с.

ISSN 2218-5348

У збірнику представлено матеріали учасників Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Українські біженці у вторинних містах регіону Центрально-Східної Європи та України: виклики та сприяння інклюзії та згуртованості громади», яка відбулася 19 грудня 2024 року в м. Ужгороді. На порядок денний було винесено питання регулювання імміграції іноземців в Україну в контексті імплементації законодавчих норм ЄС, проблеми війни і миру в контексті російської агресії проти України, питання реінтеграції біженців і трудових мігрантів та задіяння їх потенціалу для повоєнного відновлення України та інші. В обговоренні питань взяли участь експерти України, Словаччини, Польщі.

Видання розраховано на експертів з питань міграційної політики України, міжнародної та національної безпеки, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, студентів факультетів міжнародних відносин, всіх, хто цікавиться питаннями державної міграційної політики.

УДК 314.15(=161.2)(4-191.2+477)(063)